

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**ŞEYH MUHSİN-İ FÂNİ'NİN
NÛRU'L-BEYÂN ADLI KUR'ÂN TERCÜMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)
Sultan Akçıl

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

**ŞEYH MUHSİN-İ FÂNİ'NİN
NÛRU'L-BEYÂN ADLI KUR'ÂN TERCÜMESİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Sultan Akçıl

Danışman
Doç. Dr. Muhammet Abay

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi SULTAN AKÇIL'ın ŞEYH MUHSİN-İ FÂNİ'NİN NURU'L-BEYÂN ADLI KUR'ÂN TERCÜMESİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 29.08.2019 tarih ve 2019-28/11 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 3...../.....9...../.....2019.....

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. MUHAMMET ABAY	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. MURAT SÜLÜN	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. BİLAL GÖKKIR	

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: Sultan Akçıl
Anabilim dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Muhammet Abay
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - 2019
Anahtar kelimeler	: Nûru'l-Beyân, Hüseyin Kâzım Kadri, Şeyh Muhsin-i Fâni, Meal, Tercüme

ÖZET

Nûru'l-Beyân, Meşrutiyetten Cumhuriyete geçiş döneminde basılmış birkaç mealden birisidir. Bu çalışmada II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış önemli bir şahsiyet olan Hüseyin Kâzım Kadri (Şeyh Muhsin-i Fâni)'nin yazmış olduğu Nûru'l-Beyân adlı Kur'ân tercümesi incelenmiştir.

İlk önce bu aydın şahsiyet hakkında bir fikir sahibi olmak adına hayatını ele alınmıştır. Ardından eserleri, bazı görüşleri ve ilmî yönü anlatılmıştır. Sonrasında eseri daha yakından tanımak amacıyla mealin doğduğu ortam, Nûru'l-Beyân'ın telif sebebi, eserde hangi kaynaklardan yararlanıldığı, eserin üslup yönü ve eleştiriye tâbi tutulan noktalar hakkında bilgi verilmiştir.

Son olarak, eseri muhteva açısından daha yakından tanıyabilmek için, Kur'ân ilimleri, dil özellikleri, itikadî problemler, ahkâm ayetleri ve bazı sosyo-kültürel meselelere yaklaşım gibi farklı açılardan tahlile tabi tutularak değerlendirilmeye çalışılmıştır..

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Sultan Akçıl
Department	: Basic Islamic Sciences
Discipline	: Tafsir
Thesis Advisor	: Assoc. Prof. Dr. Muhammet Abay
Thesis Type and Date	: Master's Degree - 2019
Keywords	: Nûru'l-Beyân, Hüseyin Kâzım Kadri, Sheikh Muhsin-i Fâni, Meal, Translation.

ABSTRACT

Nûru'l-Beyân is one of the few articles published during the transition period from the Constitutional Monarchy to the Republic. In this study, II. The translation of the Qur'an by Nûru'l-Beyân, written by Hüseyin Kâzım Kadri (Sheikh Muhsin-i Fâni), an important figure who lived in the Constitutional Monarchy and Republican periods, was examined.

At first this life is discussed in order to have an idea about this enlightened personality. Then his works, some views and his scientific side are explained. Then, in order to get to know the work more closely, the environment in which the meaning was born, the reason of the copyright of Nûru'l-Beyân, the sources which are used in the work, the stylistic direction of the work and the points subject to criticism were given.

Finally, in order to get to know the work more closely in terms of content, Qur'anic sciences, language characteristics, religious problems, verses of judgment and approach to some socio-cultural issues are analyzed and evaluated..

ÖNSÖZ

Hayat rehberimiz Kur'ân-ı Kerîm, nüzûlünden bu yana her daim İslâm âleminin ana kaynağı olması hasebiyle insanlar Kur'ân'ı okuma, anlama ve yaşama gayreti içinde olmuşlardır. Hz. Peygamber döneminde başlayan bu süreç asırlar boyunca devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Kur'ân'ın ilk müfessiri olan Peygamberimiz ashâbın idrakte zorlandıkları noktalarda zaman zaman açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in rahle-i tedrîsinde yetişen Ashâb-ı Kirâm ihtiyaç hâsıl oldukça öğrendiklerini insanlara aktarmıştır. Daha sonra Arap olmayan bölgelerin fethedilmesiyle bu durum zaruret haline gelmiş ve Kur'ân'ın tefsir ve tercümeleri ortaya çıkmaya başlamış ve günümüze kadar çok büyük bir yekûn oluşturmuştur.

Türklerde çok erken dönemde başlayan Kur'ân'ı tercüme hareketleri Cumhuriyet döneminde bir hayli artmıştır. Halkın anlayacağı bir Türkçe hayaliyle yola çıkan bazı ilim adamları Kur'ân tercümelerine başlamış ve çalışmalarını gazete ve dergilerde yayınlamışlardır. Kur'ân'daki lafızları/manaları ifade etme bakımından tenkide tutulabilecek olan bu tercümeler Türkçe bakımından ise bize o dönemin dili ve Kur'ân anlayışı hakkında bilgiler vermektedir.

Biz de buradan hareketle Abdülhamid Han devrinde doğmuş, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış önemli bir şahsiyet olan Hüseyin Kâzım Kadri'nin yazmış olduğu Nûru'l-Beyân adlı Kur'ân tercümesini inceledik. İlk önce hayatını anlattık ki bu aydın şahsiyet hakkında bir fikir sahibi olalım. Ardından eserlerini, bazı görüşlerini ve ilmî yönünü ele aldık. Eserin tanıtımına geçmeden önce müellifin eserini yazmış olduğu ilmî ve kültürel ortam hakkında kısa açıklamalarda bulunduk. Sonrasında eserin hangi kaynaklardan yararlandığı ile ilgili bilgiler verdik. Eserin incelenmesinde ise konu başlıkları ile ilgili kısa açıklamalarda bulunduk ve bu açıklamalarda tezimizin sınırlarını aşmamasına özen göstererek genel bilgiler vermekle yetindik. Biz daha çok önemli bir devrin çok yönlü bir şahsiyeti olan Hüseyin Kâzım Efendi'nin Kur'ân tercümesini anlamaya çalıştık. Umarız yaptığımız bu mütevazı çalışma Kur'ân ilim deryasına bir damla dahi olsa katkı sağlar nitelikte olmuştur.

Gerek konu seçiminde gerek çalışmanın hazırlanmasında olumlu ve anlayışlı yaklaşımları, bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren ve cesaretlendiren değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammed Abay'a, maddî ve manevî desteğini bana her zaman hissettiren kıymetli eşim Mücahit Yılmaz Akçıl'a, kaynak konusunda değerli vaktini ayırıp bana yardımcı olan kardeşim Şeyma Kütük'e, çalışmam esnasında beni destekleyen fedakâr anneciğim Negül Kütük'e ve arkadaşlarıma, son olarak geceleri düzenli uyuyarak çalışmamı sağlayan minik bebeğim Vera'ya teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	7
B) ARAŞTIRMANIN METODU.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM: ŞEYH MUHSİN-İ FÂNİ’NİN HAYATI, ESERLERİ, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE GÖRÜŞLERİ	3
A) HAYATI.....	3
B) ESERLERİ	7
C) İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	14
D) BAZI GÖRÜŞLERİ	15
İKİNCİ BÖLÜM: “NÛRU’L-BEYÂN” ADLI ESERİN TANITIMI.....	19
A) TELİF SEBEBİ	22
B) KAYNAKLARI	24
C) ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	25
a) Parantez Kullanımı	25
b) Dipnot Kullanımı	28
c) İzahlar	28
D) MEALE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NÛRU’L-BEYÂN’IN TAHLİLİ	47
A) KUR’ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ	47
a) Esbâb-ı Nüzûlün Çeviriye Yansıtılması	47
b) Mekkî-Medeni Ayetlerin Çevirisi	48
c) Neshe Konu Ayetlerin Çevirisi.....	49
d) Muhkem-Müteşabih Ayetlerin Çevirisi.....	52
e) Hurûf-i Mukattaanın Çevirisi	54
f) Garib Kelimelerin Çevirisi	54
g) Müşterek Lafızların Anlamlarının Tayini.....	57
1) Hüdâ Lafzının Anlamları	57
2) Salat Lafzının Anlamları.....	61
3) Zekât Lafzının Anlamları.....	65
h) Deyimsel İfadelerin Çevirisi.....	67
i) Hitapların Anlamı ve Çevirisi.....	70
j) Dini Terimlerin Çevirisi	74
B) DİL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ	77
a) Ayetlerdeki Vurgu Meselesi	77
b) Bağlaçlara Anlam Takdiri	82
c) Yansıma İfadelerin Çevirisi.....	88

C) İTİKADİ MESELELERİN ÇEVİRİSİ.....	91
D) AHKÂM AYETLERİNİN ÇEVİRİSİ	95
a) Miras Ahkamı ile İlgili Ayetlerinin Çevirisi	95
E) BAZI SOSYO-KÜLTÜREL KAVRAMLARIN ÇEVİRİSİ	99
a) Kölelik ve Cariyelikle İlgili Ayetlerin Çevirisi	99
b) Cihad ile İlgili Ayetlerin Çevirisi	103
c) Ehl-i Kitap ile İlgili Ayetlerin Çevirisi.....	105
d) Kadınlara Mahsus Haller ile İlgili Ayetlerin Çevirisi	109
SONUÇ.....	111

KISALTMALAR

a.mlf.	Aynı müellif
Bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
Dan.	Danışman
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör, Edisyon
h.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
hk.	Hakkında
İA	İslâm Ansiklopedisi (Millî Eğitim Bakanlığı)
n.	Numara
s.	Sayfa
st.	Satır
thk.	TDV Türkiye Diyanet Vakfı Tahkik eden
v.	Vefat, Vefatı
vd.	Ve devamı
vr.	Varak

GİRİŞ

A) ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'ân'ın Türkçe tercümelerinin başlangıcı çok uzun bir geçmişe sahip olmakla beraber Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkçe tercüme hareketleri bir hayli hız kazanmıştır. Yapılan bu tercümeler döneminde kimi taraflarca beğenilmiş kimi taraflarca da ziyadesiyle tenkide tabi tutulmuştur. Bu tercümelerden birisi de, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında yaşamış, pek çok farklı idarî görevler almış, aynı zamanda da farklı ilmî yönleri olan Hüseyin Kâzım Efendi'nin Nûru'l-Beyân isimli mealidir. Nûru'l-Beyân, Meşrutiyetten Cumhuriyete geçiş döneminde basılmış birkaç mealinden birisidir. Bu eser, yazıldığı dönemde üzerinde en çok tartışma yürütülen mealdir. Hüseyin Kâzım gibi hem dinî ilimlerde hem de dil çalışmaları alanında önemli yere sahip bir şahsiyetin yapmış olduğu meal çalışmasının bu derece eleştiri almasının nedenleri ve ne tür eleştiriler aldığı şüphesiz Türkçedeki meallerin tarihçesi açısından önem taşımaktadır.

Nûru'l-Beyân önce formalar halinde yayınlanmaya başlamış ve yayınlanmaya başladığı andan itibaren de çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. O kadar ki dönemin Diyanet İşleri Başkanı bile kendini eser hakkında bir bildiri yayınlama mecburiyetinde hissetmiştir. Fakat Hüseyin Kâzım Bey tercümelerine ara vermemiş, çalışmasını kitap haline getirerek nihayatlendirmiştir. Dolayısıyla böyle bir eserin incelenmesi gerek Cumhuriyet dönemi Türkçe tercümeler hakkında fikir elde etme açısından gerekse esere yöneltelen eleştiriler ile tercümeler hakkında yazılan makalelerden hareketle o dönemin Kur'ân anlayışını gözler önüne serilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Hüseyin Kâzım Bey'in bazı eserleri yayınlanmış ve bu önemli şahsiyetin fikirleri edebiyat ve bilim camiasına kazandırılmıştır. Nûru'l-Beyân ile ilgili çalışmalara bakıldığında ise daha çok üzerinde durulan konu müellifin Bakara suresi 184. ayetindeki tercümesi çerçevesinde oruç fidyesi ile ilgili yaklaşımı olmuştur. Ayrıca müellifin iman-amel konusundaki görüşleri de incelemeye tâbi tutulan noktalardandır. Eserle ilgili kapsamlı bir çalışma olmayıp Hüseyin Kâzım Bey'in eserleri içinde zikredilerek genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla Nûru'l-Beyân'ı hem bir meal çalışmasında kullanılan imkânlar bakımından hem de bu mealde ortaya koyduğu yaklaşımlar

bakımından inceleyen bir çalışma yoktur. Bu nedenle ilk Türkçe tercümeler sahasında çok önemli bir yeri Nûru'l-Beyân üzerinde yaptığımız inceleme literatürdeki boşluğu doldurmaktadır ve bu yönüyle bütünüyle orijinaldir.

B) ARAŞTIRMANIN METODU

Şüphesiz bir âlimin yaşadığı hayat, sahip olduğu bilimsel kişilik onun yazdığı eser üzerinde etkilidir. Bu nedenle öncelikle eserin müellifi olan Şeyh Muhsin-i Fâni adıyla müstear Hüseyin Kâzım Kadri Bey'in hayatı, eserleri, ilmî yönü ve bazı görüşleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Eserin şekillenmesinde dönemin şartları, eserin yazılış maksadı, beslendiği damarlar da şüphesiz önemli bir belirleyicidir. Bu nedenle eseri daha yakından tanımak için onu şekillendiren dış unsurları tespit etmek üzere mealin doğduğu ortam, Nûru'l-Beyân'ın telif sebebi, eserde hangi kaynaklardan yararlanıldığı, eserin üslup yönü ve eleştiriye tâbi tutulduğu noktalar ele alınmıştır. Son olarak, eseri muhteva açısından daha yakından tanıyabilmek için, Kur'ân ilimleri, dil özellikleri, itikadî problemler, ahkâm ayetleri ve bazı sosyo-kültürel meselelere yaklaşım gibi farklı açılardan tahlile tabi tutularak değerlendirilmiştir.

Müellifin hayatının ve yaşadığı çevrenin incelenmesinde tasvirî bir yol izlenmiştir. Birincil ve ikincil kaynaklardan hareketle olayların kronolojisi tespit edilerek Hüseyin Kâzım'ın hayatı ve yaşadığı çevre kurgusal bir düzen içerisinde betimlenmiştir. Nûru'l-Beyân etrafında cereyan eden tartışmalarda da benzer bir yol izlenmiştir.

Eserin muhteva tahlilinde ise doküman inceleme ve söylem analizi gibi yöntemler uygulanmıştır. Müellifin kullandığı kelimeler, cümleler, Arapça ifadeler gerek Türkçe yönünden gerekse Arapça yönünden incelenmiş ve yazarın maksadı üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Zaman zaman müellifin söyledikleri, aynı konuda başkalarının söyledikleri ile de mukayese edilerek yazarın konuyla ilgili görüşleri hakkında bir yargıya varılmıştır. Bazen de yapılan tercümeler müellifin eserlerinde serdetmiş olduğu görüşlerinden hareketle anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ŞEYH MUHSİN-İ FÂNİ’NİN HAYATI, ESERLERİ, İLMÎ

ŞAHSİYETİ VE GÖRÜŞLERİ

A) HAYATI

Hüseyin Kâzım Kadri, İkinci Meşrutiyet Döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çalışmalarıyla kendini göstermiş, birçok alanda değişik görevler yapmış, farklı alanlara dair eserler kaleme almış aydın bir şahsiyettir.

Kitaplarının çoğunda Şeyh Muhsin-i Fâni müstear adını kullanan Hüseyin Kâzım Kadri 1286/1870’te İstanbul’un Beylerbeyi semtinde doğmuştur. Babası Trabzon valiliği ile tanınmış olan Kadri Bey’dir (1843- 1903).¹ Hüseyin Kâzım’ın soyadı olarak kullandığı Kadri adı, babasının isminden gelmektedir. Soy Adı Yasasının yürürlüğe girmesiyle o dönemde meşhur olan uygulamaya uyarak babasının adını soyadı olarak kullanmıştır.² Babası Hacı Edhem Paşa, Sultan Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde vezirlik yapmıştır.

Hüseyin Kâzım Efendi öğrenimine Beylerbeyi Sıbyan Mektebi’nde başlamış, sonrasında ise Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi’ne gitmiştir. Buradan mezun olduktan sonra Mülkiye Mektebi’nin idadî kısmına kaydolmuş fakat babasının Aydın’a tayini çıkması üzerine bu okula devam edememiştir. İstanbul’dan İzmir’e taşınan Hüseyin Kâzım, İzmir’de İngiliz Ticaret Mektebi’ne kaydolmuş ve bu okulda öğrenimini tamamlamıştır. Mezun olduktan sonra dile olan merakı onu özel hocalardan dersler almaya sevk etmiş, Arapça, Farsça gibi dil derslerinin yanı sıra fen bilimleri ile ilgili de dersler almıştır. Müellif, en önemli eseri olan Türk Lügati’nin çalışmalarına başlayınca Latince ve Yunanca dersleri de almıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi farklı alanlara merakı olan müellif, ziraatçılık konusunda da dersler almış ve bu alanda kendini geliştirmek için Almanya’ya bile gitmiştir.

¹ İsmail Kara, “Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kâzım Kadri”, *Tarih ve Toplum*, 9/49, İstanbul, 1988, s. 9.

² Ali Rıza Önder, “Hüseyin Kâzım Kadri ve Türkçe Sözlüğü”, *Türk Dili*, 1/487, Ankara, 1992, s. 54.

Memuriyetine Aydın Vilayeti Muhasebe Kalemi'nde başlayan (1303/1886) Hüseyin Kâzım'ın babası da bu sırada Aydın'da defterdarlık yapmıştır. Burada bir yıl kadar çalıştıktan sonra Maliye Nezareti Mektubî Kalemi'nde işe başlamıştır (1306/1889). Görevde iken bile ilimden uzak kalmak istemeyen müellif, Tahrirât-ı Ecnebiye müdürü Bedros Keresteciyan'dan Uygur, Çağatay ve Kazan lehçeleri üzerine dersler almıştır. Burada da bir müddet çalıştıktan sonra Hariciye Nezareti Umûr-ı Şehbenderî Kalemi'ne girmiştir (1310/1894). Buradan Tiflis'e tayini çıkmıştır. Fakat annesinin bu tayine karşı çıkması üzerine buraya gitmemiş görevine geri dönmüştür.³

Hüseyin Kâzım memuriyet hayatı haricinde öğretmenlik de yapmıştır. Öğretmenliği önemsemiş ve bu mesleği geçim kaynağı olarak görmemiştir. Cem'iyye-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye'nin kurmuş olduğu Dârüşşafaka'da kozmografya hocası olarak görev yapmış, bununla da kalmayıp okula ihtiyaç olan gerekli kitapları, araç-gereçleri Avrupa'dan getirterek okul kütüphanesine bağışlamıştır.⁴ Fakat müellifin hangi yılda ne kadar süre ders verdiği ile ilgili olarak kayıtlarda bir bilgiye rastlanmamıştır.⁵

1319/1904'te Maliye'deki görevinden ayrılan Hüseyin Kâzım, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar memurluk yapmamış ve onun için özel bir alan olan ziraatçılığa yönelmiştir.⁶ Çiftçiliğe yönelmesi devlet idaresi konusundaki endişelerinden kaynaklanmıştır. Müellifin bu kadar sık görev değiştirmesi de devlet idaresine ısınamayışının bir tezahürüdür.⁷

Hüseyin Kâzım Kadri, II. Meşrutiyet'in ilanından önce arkadaşları Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit'le birlikte İngilizlerin etkisi altında kalarak Yeni Zelanda'ya (Nuvel Zelanda) gitmek istemiş ve orada bir köy kurmaya niyetlenmiştir. Ancak Hüseyin Kâzım, Hükümet'in hoşuna gitmeyen bu fikrini gerçekleştirememiştir. Ne var ki o bu idealinden vazgeçmemiş, Yeni Zelanda'da gerçekleştiremediği hayalini Türkiye toprakları içinde, Manisa'ya bağlı Sarıçam bölgesinde gerçekleştirmek için planlar yapmıştır. Fakat daha sonra projede birlikte hareket ettiği Tevfik Fikret bu düşünceden vazgeçmiş ve II.

³ Hüseyin Kâzım Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım İstanbul Trabzon Selanik Suriye*, haz. İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s. 19-25.

⁴ Ali İhsan Öbek, "İkinci Âsım'da bir portre: Hüseyin Kâzım Kadri", *Türk Dili*, 538/1996, s. 449.

⁵ Osman Ergin, *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı: Hüseyin Kâzım Kadri*, İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, s. 6.

⁶ Kadri, a.g.e., s. 28.

⁷ Öbek, a.g.m., s.449.

Meşrutiyet de ilan edilince bu fikir rafa kaldırılmıştır. Projede üçüncü ortak olan Hüseyin Cahit, bir yazısında Hüseyin Kâzım'ın Yeni Zelanda hayalinden ve Hüseyin Kâzım'la birlikte orada gerçek bir kardeş gibi yaşamayı planladıklarından bahsetmiştir. Şöyle ki, birlikte Yeni Zelanda'ya gidip ön keşif yapmayı ve sonrasında arkadaşlarını oraya çağırmayı düşünmüşlerdir. Bazı sebeplerden dolayı oraya gidememişler, fakat Hüseyin Kâzım fikrinden vazgeçmeyip Sarıçam'da bu hayali gerçekleştirmeye çalışmış, üçü birlikte oraya gidip kalacak bir yer bakmışlardır. Hatta Tevfik Fikret kalacakları köşkün adını “Yeşil Yurt” olarak belirlemiştir. Fakat bir zaman sonra yine Tevfik Fikret bundan da vazgeçmiş, böylece Sarıçam'a yerleşme planı da gerçekleşmemiştir.⁸

Fikirlerini saklamayı sevmeyen, her daim meselesi memleket olan Hüseyin Kâzım, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yine aynı arkadaşlarıyla birlikte “Tanin” adını verdikleri bir gazete çıkarmıştır. Hüseyin Cahit gazetenin adının Tevfik Fikret'ten, sermayesinin Hüseyin Kâzım'dan olduğunu anlatmış ve gazetenin kaleminin ise kendisi olduğunu söylemiştir.⁹ Bir müddet sonra Tevfik Fikret gazeteden ayrılmıştır. O günlere tanık olan İsmail Müştak, Hüseyin Kâzım'ın şahsiyetiyle ilgili olarak ne kadar idealist bir insan olduğundan bahsetmiş, hatta çalışanlarının kirlenmiş gömleklerini eve götürüp yıkatacak kadar da samimi biri olduğunu dile getirmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından önce İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş olan Hüseyin Kâzım'a Meşrutiyet'in ilanından sonra da birçok idari görev teklif edilmiştir. O ise Canik (Samsun) Mutasarrıflığı veya Beyrut Defterdarlığı'na tayinini istemiş ise de bu olmamıştır. Sırasıyla Siroz (Serez/Selanik) Mutasarrıflığı (1325/1909), Halep Valiliği (1326/1910), İstanbul Şehreminliği (1327/1911) ve İstanbul Valiliği Vekâleti gibi görevlerde bulunmuştur. Ardından Selanik valisi olmuş(1911) ve bundan kısa süre sonra Saruhan sancağı mebusu seçilmiştir (1912). Sonrasında tekrar Selanik Valiliği'ne tayin edilmiş olan Hüseyin Kâzım bu görevinden tekrar ayrılmak zorunda kalmıştır.

Ali Ekrem Bolayır, Selanik Valiliği dönüşü (1328,1912) Hüseyin Kâzım'ın neler hissettiğinden bahsetmiştir. O ülkesinin geleceğinden, vatanın parçalanacağından endişe etmiş, Türklerin kendi memleketlerinde tabir-i caizse ayak işlerine bakacaklarını, Yunanların uşağı gibi olacaklarını üzülererek söylemiştir. Türkiye'de daha fazla

⁸ Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, s. 28-29.

⁹ A.g.e., s. 29-31.

duramayacağını söyleyen Hüseyin Kâzım, Beyrut'a gidip orada Türk Lügati üzerinde çalışacağından bahsetmiştir.

Hüseyin Kâzım'ın haksızlık karşısında susmayışı, yanlış gördüğü durumlardaki sert müdahaleleri, yolsuzluklara karşı idarecilerle mücadele içinde olması onu İttihat ve Terakki Cemiyeti ile karşı karşıya getirmiştir. Sonrasında Beyrut'a taşınmış(1913), oradaki kütüphanelerden, bilginlerden, âlimlerden yararlanmış ve Türk Lügati ile ilgili çalışmalarını sürdürmüştür. 1918 yılında Suriye'nin Osmanlı Devleti'nin elinden çıkması üzerine, Beyrut halkı kendisine Beyrut valisi olarak kalmasını teklif etmişlerse de o kabul etmeyip İstanbul'a dönmüştür(1918).

İstanbul'a dönünce tekrar siyaset hayatına atılmış ve Aydın mebusu olarak meclise girmiştir (1920). Misak-ı Milli için teklif sunmuş, fakat Meclis feshedilince siyasi hayatı tekrar sona ermiştir. Hüseyin Kâzım tekrar idari görevler almış ve bu sefer de Tevfik Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat Nazırı ve Adliye Nazırı Vekilliği, Evkaf Nazırlığı ve Maliye Nazırlığı Vekilliği gibi görevlerde bulunmuştur. 1921 yılında görevinden istifa ederek nazırlığı bırakıp ilmi çalışmalarına yönelmiş ve son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında geçirmiştir.

Türk Ticaret ve Sanayi Bankası, Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş. ve Şark Sigorta Şirketi gibi kuruluşlarla ortaklık yapmış ve bu kuruluşların idare meclisi üyeliklerinde bulunmuştur.¹⁰ Hüseyin Kâzım Efendi dinlenmek amacıyla gittiği Tarsus'ta 17 Ocak 1934 günü vefat etmiş, naaşı Beylerbeyi'nde Küplüce Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Vefatından iki yıl kadar önce kitaplarını Üsküdar Selim Ağa Kitaplığı'na vakfettiği bilinmektedir. Kızı Rikkat Kunt da, Hüseyin Kâzım'ın henüz neşredilememiş el yazması eserlerini, makalelerini, tercümelerini ve hatıralarını Türk Petrol Vakfı'na bağışlamıştır.¹¹

Hüseyin Kâzım Efendi'yi yakından tanıyan kimseler onun adil olmayan idarecilere karşı ne kadar cesur ve mücadeleci olduğundan bahsetmişlerdir. Gerekli zaman mensubu olduğu fırka ve grupları dahi ağır şekilde eleştirmekten çekinmeyen bir kişi olması, muhtemeldir ki bu kadar çok görev değiştirmesinin altında yatan etken olmuştur. İdareciliğinde de fazlasıyla otoriter olan müellif bunun yanı sıra yaptığı görevlerde de maaş veya herhangi bir menfaat hırsından uzak, fedakâr bir insan olarak karşımıza

¹⁰ A.g.e., s. 32-45.

¹¹ A.g.e., s. 47-48.

çıkılmaktadır. Bütün bunların yanı sıra kendini de geliştirmeyi ihmal etmeyen Hüseyin Kâzım, Arapça ve Farsça dışında Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Yunanca ve Latinceye de merak duymuş ve bu diller hakkında da birikim elde etmiştir.

Eserlerinde çoğunlukla Şeyh Muhsin-i Fâni müstear adını kullanan Hüseyin Kâzım, hayatından anlaşılacağı üzere ilmî ve fikrî yönü çok kuvvetli olan aydın bir şahsiyettir. İlmî ve fikrî yönden donanımlı, kaleminin de kuvvetli olması dolayısıyla birçok gazete ve dergilerde makaleler kaleme almıştır. Trabzon Vilayet Gazetesi, Resimli Kitap, Saadet, Tan, Yeni Asır, Tasvir-i Efkâr, Vakıf, Ma'lumât, Tanin, İkdâm, İctihad, Servet-i Fünûn, Sebilürreşad gibi gazete ve dergiler bunlardan bazılarıdır. Yazılarında dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili birçok konuyu ele almıştır. Kültürel konularda muhafazakâr, dini konularda modernist bir anlayışı benimsemiştir.¹² İslâm'ı doğru anlamayı ve anlatmayı, Müslüman âlemini içinde bulunduğu gerilikten kurtarmayı, bu geriliğe sebep olan psikolojik ve davranışsal etkenleri ve Kur'ân'ın insanlar tarafından doğru anlaşılmasını hedeflemiş ve kitaplarında da bu hedeflere nasıl ulaşılacağı ile ilgili fikirlerini beyan etmiştir.

Hüseyin Kâzım, Asr-ı Saâdet ve Hulefâ-i Râşidîn devri dışındaki İslâm ve Osmanlı tarihine pek sıcak bakmamıştır. Hulefâ-i Râşidîn devrinden sonra yabancı kaynakların tercümeleri ve siyasi argumanların etkisiyle insanların dinî noktada zayıfladığını ve bu zayıflamanın insanları taklit ve hurafeye yönelttiğini düşünmüştür. Bu yönelmenin sebep olduğu bir diğer etkenin de tasavvuf ilmi olduğunu düşünen müellif her ne kadar tasavvufa sıcak bakmasa da Mevlana Celâleddin-i Rûmî ve Sa'di-i Şirazi'ye hayranlık beslemiştir.¹³ Kitaplarında bu önemli şahıslardan alıntılar yapmıştır.

B) ESERLERİ

Hayatını anlatırken de bahsettiğimiz gibi Hüseyin Kâzım Kadri dil, din, felsefe, ekonomi ve politika gibi birçok alanda eserler vermiştir.

Hüseyin Kâzım'ın din alanına dair yazmış olduğu eserlerden matbu olanları şunlardır:

1. *Hak ve Hakikat* (İstanbul: Ebu'z-Ziya Matbaası, 1288 HŞ (1909), 88 s.)

¹² Nurettin Albayrak, "Hüseyin Kâzım Kadri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1988, 18: 554-555, s. 554.

¹³ Albayrak, a.g.m., s. 554-555.

Müellif bu ilk eserini Müslümanlara görevlerini hatırlatmak, İslâm'ı ve Kur'ân'ı tanıtmak ve yönetimi eleştirmek amacıyla kaleme almıştır.¹⁴ Asında bu eser “İttihat ve Terakki Fırkasının Hutbesi” ismiyle kendilerince Abdülhamit devrinin sıkıntılarını halka bildirmek amacıyla yazılmış ve İsviçre’de basılması istenmiştir. Fakat henüz yayınlanmadan Meşrutiyet ilan edilince İstanbul’da yayınlanmıştır. Yazar bu eserinde de kendi düşüncelerini desteklemek için mevzu ile ilgili bolca ayet ve hadis tercümelerine yer vermiştir. Kaynaklara göre Hüseyin Kâzım’a bu fikri veren Tevfik Fikret’tir. Halkın ayet ve hadis içeren eserleri daha çok önemseydiğini düşündüğünden ona böyle bir fikir vermiştir.¹⁵

2. *Felaha Doğru, İslâmiyet’in Avrupa’ya Son Sözü*, (Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla, İstanbul: Tanin Matbaası, 1331-1328 (1912), 51 s.)

Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Kitabın yaklaşık yarısını kapsayan ilk bölüm, Şeyh Abdülhak Bağdâdî tarafından kaleme alınmış olan “İslâm’ın Avrupa’ya Son Sözü” başlıklı eserin tercümesidir.¹⁶ Hüseyin Kâzım’a ait olan ikinci bölüm ise önsöz veya giriş yazısı olmadan besmele ile başlamaktadır.

Eserde şu konular ele alınmıştır: Müslümanlığın hal ve istikbali, İslâmiyette yenilik, içtihat kapısının açılması, taklit kapısının kapanması, itikadât, vicdaniyât ve hukukiyâtı cami’ mecelle-i İslâmiyye, mezhep ihtilaflarının ortadan kaldırılması, tevekkül ve kaza ve kader meselelerinin halli, imanın itikadât ve içtimâiyyâta göre tarifi, heyet-i içtimâiyye-i İslâmiyyede kadının tayin hukuku, Müslümanlık vahdeti ve tevhid ve ittihadı emreder, uhuvvet-i İslâmiyye.

3. *İstikbale doğru*: (Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331-1329 (1913), 58 s. ; 1329 Tanin Matbaası, 58 s.)

Hüseyin Kâzım, eserine “Bir İki Söz” başlığıyla başlamış ve ilk önce “Felaha Doğru” eserinde neyi anlatmayı hedeflediğini ifade etmiştir. Ardından “İstikbale Doğru” adlı

¹⁴ Kadri, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım*, s. 50.

¹⁵ Ergin, *İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslâm Hukukuna Göre İzahı*, s. 27.

¹⁶ Bu eser Hüseyin Kâzım’ın tercümesiyle aynı başlıkla *İctihad* dergisinde de yayınlanmıştır. Bkz. Şeyh Muhsin-i Fânî, “İslâm’ın Avrupa’ya Son Sözü”, *İctihad*, Kanun-i Sâni 1328 (1913), 3. (sene), s. 951-962.

eserin “Felaha Doğru” adlı eserde anlatılanlara kıyasla daha umumi ve daha esaslı gayelere götüren bilgilere şamil olduğuna vurgu yaparak sözlerine başlamıştır.

Eserde ele alınan konular şöyledir: Kur’ân’ın tefsir ve tercümesi, Kur’ân’ın beyanına göre Müslümanlığın tarifi, Kur’ân ... tabiatı ve kavânîn-i eşyanın taharrisini emreder, Müslümanlık içtimai bir dindir, Müslümanlıkta ibadetten maksat, ahlâk-ı İslâmiyyet, tarikatların kaldırılması, Müslümanlık aleminde zulüm ve tagallüp, medres-i âliyei İslâmiyye, her bir unsur İslâm’ın kendi aleminde tekamül ve inkişafı, aile-i İslâmiyye nazariyesi, siyaset-i İslâmiyye.

4. *Yirminci Asırda İslâmiyet*: İstanbul: Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, 1339 (1923), 260 s.

Hüseyin Kâzım bu kitapta şu konuları işlemiştir: İslâm tarihinin karanlık devirleri, mezhep ihtilaflarının kökleri, dinin ilk şekline dönmek, İslâmiyet açısından insanlığın bugünkü durumu, hayatın din ile münasebetleri, dinde gaye, İslâm’da iman, nazarî şeriata göre ‘hayr’ ve ‘şerr’ mefhumları, nazarî şeriatta taklidin mevkii, taklidî veya istidlâlî iman, dinin içtimai felsefesi, ahlakî şeriat, İslâm’ın ilerlemeye engel olmayışı, Kur’ân’ı Mübîn’in tabiatı incelemeyi emretmesi, Kur’ân’ın beyanına göre İslâm cemiyeti, nazarî şeriatta akıl, İslâm nazarında cihad ve mücahede, İslâm nazarında hürriyet, kıssalar ve tarihin şahitliği, emri bi’l-ma’ruf ve nehyi ani’l-münker, cedeliyat, dinde haniflik kıyas meselesi, İslâm’ın istikbali.

Hüseyin Kazım’ın din alanıyla ilgili basılmamış eserleri de şunlardır:

5. İlmihal: 1929-1932 seneleri arasında yazmış olduğu bu eser için müellif, “Bu kitap; ilâhî, enfüsî ve içtimai bir ilmihaldir. Bunu, insanlara Müslümanlığı ve Müslümanlara insanlığı bildirmek için yazdım” sözünü söylemiştir.

Müellif eserinde anlatmak istediği konuları yine ayet ve hadislerden örnekler vererek açıklamıştır.

6. Abdülvehhap ve Vehhâbîler:

Hüseyin Kâzım bu eserinde Vahhâbîliği tarihi, sosyal ve dini açıdan farklı bakış açılarıyla ele alıp incelemiştir. Eserinde yararlanmış olduğu 25 kitabın da bibliyografyasını vermiştir.

7. Dinî Makaleler:

Fihristinde “Külliyât-ı Şeyh Muhsin-i Fânî” adını verdiği makalelerin ilkinin 1928 yılında kaleme almış, fakat muhtemelen harf inkılabı sebebiyle 1930 senesine kadar başka makale kaleme almamıştır.¹⁷

Hüseyin Kâzım’ın bir diğer eseri olan ve araştırmamızın konusunu oluşturan “Nûru'l-Beyân: Kur'ân-ı Kerîm’in Türkçe Tercümesi”ni daha detaylı inceleyeceğimiz için burada sadece adını zikretmekle yetiniyoruz.

Dil alanında yazmış olduğu eserler şunlardır:

1. Türk Lügati:

Müellif, eserin önsözünde Batı Türkçesinin söz dizimi kurallarını ortaya koymak ve bu şekilde Türk lehçelerinin aslında tek bir asıldan türemiş olduğunu, dolayısıyla bir dil birliğinin mümkün olduğunu göstermek amacıyla bu eseri yazdığını açıklamıştır. Ona göre Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında ortaya çıkan Osmanlılık, İslâmcılık gibi akımlar istenilen sonucu vermemiştir. Bu yüzden Türk birliği mecburiyeti ortaya çıkmıştır. İşte bu sebeple Hüseyin Kâzım, Türk dilini iyi bilmek ve diğer Türk lehçeleriyle ilişkisini kavramak ve bu şekilde Türk birliği oluşturmak düşüncesiyle böyle bir eser vücuda getirmiştir. Böylece müellif, yüzyıllardan beri yaşayan bu zengin medeniyetin dilinin yani Batı Türkçesinin önemini göstermiş olacaktır. Hüseyin Kâzım bu eser için 35 yıldır çalıştığını ifade etmiştir. Bu eseri de arkadaşları Tevfik Fikret, Beyrut Valisi Nureddin Bey ve Şevki Bey ile yazmaya karar vermişler, fakat arkadaşları vazgeçince müellif bu arzusunu kendi başına gerçekleştirmiştir.¹⁸

Hüseyin Kâzım’ın en büyük ve en hacimli eseri olan Türk Lügati aynı zamanda onun en bilindik eseridir. Müellif eserine son şeklini vermeden önce defalarca yeniden yazmış, görüş ve tavsiyeler almak üzere zamanın âlimlerine ve bilginlerine eserini okutmuştur.¹⁹

Hüseyin Kâzım Kadri’nin uzun bir çalışma sonucu elde etmiş olduğu bu eser dört büyük ciltten oluşmaktadır. Birinci cildi İstanbul Devlet Matbaası tarafından 1927 yılında basılmış olan eser yaklaşık 1000 sayfadır. Hüseyin Kâzım, 99 sayfalık dibacesinde eserin hazırlanışındaki amacın farklı Türk lehçelerinin gramer özelliklerini ve Batı Türkçesinin

¹⁷ Ergin, a.g.m., s. 28-28.

¹⁸ Mustafa S. Kaçalın, “Türk Lügati”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2012, 41: 544-545, s. 544-545.

¹⁹ Ergin, a.g.m., s. 25.

sarf ve nahiv kurallarını Arap harfleri kullanarak anlatmak olduğunu söylemiştir. Bu cildin sonunda ise lügati hazırlarken kaynak olarak kullandığı eserleri sıralamıştır. İkinci cilt yine İstanbul Devlet Matbaası tarafından 1928 yılında 982 sayfa olarak yine Arap harfleriyle, üçüncü cilt İstanbul Maarif Matbaası tarafından 1943 yılında 932 sayfa olarak, dördüncü cilt de İstanbul Cumhuriyet Matbaası tarafından 1945 yılında 894 sayfa olarak yayımlanmıştır. İlk iki cilt Maarif Vekâleti neşriyatı, son iki cilt ise Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından basılmıştır.²⁰

Türk dilinin iki ana kolunu incelediği bu eserinde Arapça, Farsça ve Batı dillerinden İtalyanca, Fransızca, İngilizce, Latince, Rumca gibi birçok dilden Türkçeye geçmiş olan sözcükleri sözlüğüne almıştır. Ayrıca bu eser diğer Türk lehçe ve şivelerinden olan Uygur, Çağatay, Azerî, Kazak, Çuvaş, Yakut gibi lehçe ve şivelerin de Osmanlı Türkçesi ile ilişkilerini ele almıştır.

Türkçedeki alıntı kelimelerin yanı sıra Türkçe kökenli kelimelerin de nereden geldiğini, hangi lehçe ve şiveden olduğunu belirtmiş ve bunları örneklendirmiştir. Eser bu yönüyle Türk sözlükçülüğü açısından bir ilk olmuştur ve bundan sonra yazılacak olan eserlere bir örneklik teşkil etmiştir.²¹

Eserde hangi alfabenin kullanılacağı problem olmuştur. Türk Lügati henüz Arap alfabesi kullanılan bir dönemde yazılmaya başlandığı için Hüseyin Kâzım Arap harfleri ile eserine devam etmek istemiş, Milli Eğitim Bakanlığı ise harf inkılabı sebebiyle eserin geri kalanının Latin alfabesiyle yazılmasını istemiştir.²² Sonuç itibarıyla eser elif harfiyle başlayıp ye harfiyle son bulmuştur. Ancak kelimelerin yanına Latin harfleriyle nasıl okunduğu yazılmıştır.²³

İçinde barındırdığı bilgiler ve örnek olarak verilen deyim, atasözü, beyit ve cümleler müstakil çalışmalara konu olacak şekilde olan eser ebadı dolayısıyla da bazı ilmî yayınlarda bile yanlışla “Büyük Türk Lügati” şeklinde geçmiştir.²⁴

²⁰ Kadri, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, s. 57-58.

²¹ Ali İhsan Öbek, “Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: (Büyük) Türk Lügati”, *Turkish Studies*, 4/4, 2009, özet.

²² Ergin, a.g.m., s. 25.

²³ Kaçalın, a.g.m., s. 545.

²⁴ Aynı yer.

2. *Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume*: İstanbul: Kâğıtçılık ve Matbaacılık A.Ş., 1924, 68 s.

Türkmen şairi Mahdumkulu'nun manzumelerinden ve Ali adlı bir Türk şairinin yazdığı Kıssa-i Yusuf'un bir parçasından oluşan kitapta Hüseyin Kâzım, Mahdumkulu için Vambéry'nin neşrini, Kıssa-i Yusuf için de Houtsma'nın makalesini kaynak olarak kullanmıştır.²⁵

3. Türk Dili ve Yazısı:

1932 yılında yazılan eser, 51 tane konunun ele alındığı bir kısım makaleler ve mütalaalar içermektedir.²⁶

Politika alanındaki eserleri:

1. *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukuna Göre İzahı*: Neşr. Osman Ergin, İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, 96 s.

Asıl adı *Teşrî-i İnsanî ve İslâmî*²⁷ olan eser, 40 sayfa olarak 1933 yılında tamamlanmıştır.²⁸ Hüseyin Kâzım Kadri bu eserini Osman Ergin'e sunmuş, o da basıma hazır hale getirmiştir. Müellif eserinde ayet ve hadisleri Arapça olarak yazmış olduğu için Osman Ergin, Ömer Rıza Doğrul'dan tercüme konusunda yardım istemiştir. Ayrıca Hüseyin Kâzım, Osmanlıca ağırlıklı bir dil kullandığından dolayı Osman Ergin kendi üslubunca çeviri yapmış ve eseri yayımlamıştır.²⁹

Hüseyin Kâzım, eserin girişinde öncelikle Fransız ihtilalinden bahsetmek gerektiğini söylemiştir. Çünkü ona göre Fransız ihtilali İnsan Hakları Beyannamesi ile ilintilidir. Dolayısıyla ilk etapta bu beyannamenin hazırlanmasına sebep olan sosyal etkenlerden bahsetmiştir. Sonrasında maddeler halinde İnsan Hakları Beyannamesi ile İslâm Hukukunu karşılaştırmış ve bunu yaparken ayet ve hadisleri delil olarak kullanmıştır. Müellif bu eserinde, İnsan Hakları Beyannamesi'nde bulunan ilkelerin İslâm'da var

²⁵ Kadri, a.g.e., s. 61.

²⁶ Ergin, a.g.m., s. 27.

²⁷ Eserin adı bir başka kaynaktan şu şekilde zikredilmiştir: “*Teşrî-i İnsanî ve İlâhî*”, bkz. Müfit Selim Saruhan, “Kadri Hüseyin Kâzım İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 11: 3-4, 1998, s. 310.

²⁸ Kadri, a.g.e., s. 62.

²⁹ Müfit Selim Saruhan, Kadri Hüseyin Kâzım İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı-, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 11: 3-4, 1998, s. 310.

olduğunu ve İnsan Hakları Beyannamesine kıyasla daha kapsamlı olduğunu göstermeyi hedeflemiştir. Ona göre bu ilkeler İslâm dininde başlangıçtan beri var olmuştur ve tüm insanlığı kapsayıcı ve kuşatıcı mahiyettedir.

2. *Ziya Gökalp'in Tenkidi*: Haz. İsmail kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1989, 171 s.

Hüseyin Kâzım, kitabın mukaddimesinde meşrutiyet, inkılap, ittihad, Türkçülük, Pantürkizm gibi konularda fikirlerini ifade etmiştir. Akabinde meşrutiyetin ilanından sonraki Türkçülük hakkında fikirlerini beyan etmiş ve Ziya Gökalp'in Türkçülük hakkındaki fikirlerini eleştiriye tabi tutmuştur. Eser siyasi bakış açısıyla yazılmış olmakla birlikte yer yer bu görüşler sosyolojik tespitlerle de desteklenmiştir.

3. 10 Temmuz İnkılâbı ve Netâici -Türkiye Inkırazının Sâikları: Makedonya, Ermenistan ve Suriye Meseleleri-: İstanbul: Orhan Matbaası, 1936, 198 s.

Müellif eserinde Osmanlı Hükümeti'nin yıkılmasının sebeplerini ve Makedonya ile Ermenistan ve Suriye meselelerini anlatmıştır. Hüseyin Kâzım bir müddet Suriye'de kalmış olduğu için olanlara bizzat vakıf olmuş ve kendi gözlemleri üzerinden meseleyi ele almıştır.

4. Gazi Mustafa Kemal: Bir Milletın Basübadelmevti

Türkçesi 386 sayfa tutan bu eserin aslı, 1832 yılında Dagobert von Mikusch tarafından Almanca olarak yazılmıştır. Eseri Andhrée Vaillant ile Jean Kuckenburg Fransızcaya çevirmiş, Hüseyin Kâzım Kadri de Fransızca çevirisinden dilimize tercüme etmiştir. Tercüme ederken esere şerh ve ilaveler eklemiştir. Eserde Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirleriyle ilgili siyasi ve tarihi bilgiler bulunmaktadır.

3. *Tarih Hatıraları*: 1930, 65 s.³⁰

Ziraat ve ticarete dair eserleri:

1. *Bağlar arasında*: Âlem Matbaası ,1898, 376 s.

2. *Çiftçilik Nasihatleri*: Ebu'z-ziya Matbaası, 1910, 263 s.

3. *İlm-i Ziraat*: (ikinci basılış) İstanbul: Tanin Matbaası, 1909, 295 s. , Hilal Matbaası, 1914.

³⁰ Ergin, a.g.m., s. 24-25.

4. *Ziraat Dersleri*: İstanbul: Tanin Matbaası, 1910, 327 s.
 5. *Bağcılık* (ikinci basılış): İstanbul: Tanin Matbaası, 1910, 478 s.
 6. *Ziraat Albümü*: İstanbul: Tanin Matbaası, 1911, 223 s.
 7. *Çiftçi Çocuğu*: İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, 80 s.
 8. *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*: İstanbul: Matbaa-i Hayriyye, 93 s.
 9. Çiftçilik Dersleri
 10. *Amelî ve Tatbikî Ziraat Dersleri*: İlk basım, İstanbul: Orhaniye Matbaası; ikinci basım ise *Yeni Çiftçilik Dersleri* ismiyle; İstanbul: Marifet Matbaası, 1928, 198 s.³¹
 11. *İlm-i İktisad-ı Ziraî*: İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1921, 181 s.
- Bu başlık altında basılmayan eserleri şunlardır:

1. Ziraati Mütenavibe
2. Ziraatte İnkılâp
3. Patates Ziraati
4. Pancar Ziraatı³²

C) İLMÎ ŞAHSİYETİ

Hüseyin Kâzım Kadri sosyal, siyasî, ahlâkî ve dinî bakımdan hayatın hemen hemen her alanında eserler yazmış bir fikir adamıdır. İslâm dünyasının içinde bulunduğu olumsuz durum ve gün geçtikçe bunun kötüye gidişi üzerine kafa yormuş ve İslâm dünyasının sükûn bulmasının ancak dinin ilk şekline dönmekle mümkün olacağını dile getirmiştir. Eserlerinde ayetler üzerinde fazlaca durması ve ele aldığı konulara ayetlerden deliller getirmesi Kur'ân'a olan vukûfiyetinin ne kadar iyi olduğunu göstermektedir. Siyasete dair fikirlerini de kaleme döken müellifin erken yaşlarda başlayan memuriyet ve siyaset hayatı onun bu alandaki fikirlerini geliştirmesine etki etmiştir. Pasif bir siyasetçi olmayıp fikirlerini her yerde savunmuştur. Başta Türk Lügati olmak üzere onun dil alanında yaptığı çalışmalar Batı'da bile kaynak eserler arasındadır. Ziraate de meraklı olan

³¹ Kadri, a.g.e., s. 64-65.

³² Ergin, a.g.m., s. 24.

Hüseyin Kâzım bu alanda da birçok eser vermiştir. Sadece eserlerine bakmak bile müellifin ilmî yönünün ne kadar geniş olduğu hakkında bize bir fikir vermektedir.

İlmî şahsiyetinin yanı sıra Hüseyin Kâzım'ın hitabetinin de iyi olduğunu, adeta insanları kendine doğru çeken bir kişiliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Arkadaşlarından Vamık Şükrü, Hüseyin Kâzım'ın çok hoş sohbet biri olduğundan, ilim ve irfanıyla herkesi kendine hayran bıraktığından bahsetmiş ve Hüseyin Kâzım'ın sohbetinden hiç bıkılmadığını, hatta ne zaman sussa konuşsun diye onun hoşuna gidecek konulardan mevzular bulduklarını dile getirmiştir.

Abdülganî Seniyy ise Hüseyin Kâzım hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “... Hüseyin Kâzım, nevi şahsına mahsus yaradılışlı bir adamdı. Ateşli bir zekâ, her duyduğunu ve gördüğünü zapteden keskin bir hafıza, deniz gibi derin ve bucaksız bir bilgi, ifrat denilecek derecede (merhaba Korkadı) casına bir doğruluk aşkı, en ufak bir yolsuzluğa katlanamayan hakçılık, fazilete ve ahlâka dokunur bir hareketini gördüğü kimseyi ezmek, tepelemek isteyen heyecanlı bir mizaç, düşkünlere imkân oldukça varı ile yardımdan, herhangi hayırlı ve yollu bir iş için müracaat edenlere elinden gelen delâleti yapmaktan, dostlarına daima iyilik dileyen ve elinden geldikçe (iyilik, metinde yok) etmekten çekinmeyen temiz ve yürekten bir istek, daima ve daima kendinden ziyade insanlığı ve vatanı düşünen bir fikir ve duygu. İşte anladığım ve bildiğim Hüseyin Kâzım Bey...”

Muallim Vahyi Ölmez de Hüseyin Kâzım'ı “... O kendi başına özge bir âlem, bir cemiyetti; ezdâd içinde bir vahdetti. Hayriyeci Nâbî'den hoşlandığı kadar zevkiyeci Nedim'i de sever, İslâmcı Âkîf'e bayıldığı nisbette insancı Fikret'i de duyar, Ahmed Naim'i sevip saydığı, arayıp sorduğu kadar Dr. Abdullah Cevdet'le de tanışır, görüşürdü” şeklinde anlatmıştır.³³

D) BAZI GÖRÜŞLERİ

Din alanına dair yazmış olduğu bazı eserlere baktığımızda müellifin İslâm tarihinin Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonraki dönemlerine pek sıcak bakmadığını görüyoruz. Bu olumsuz tutum yalnızca siyasî alanda kalmayıp dinî ve fikrî alanda da kendini göstermiştir. Hz. Peygamber döneminden sonra yaşanmaya başlayan tatsızlıklar ve sonrasında bu tatsızlıkların artarak devam etmesi ona göre İslâm dünyasının şu anki kötü durumunun başlangıç sebebidir. Ona göre; Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı meselesi,

³³ Ergin, a.g.m., s. 22-23.

imanın artıp eksilmesi meselesi, Allah'ın görülüp görülmemesi meselesi, şefa'at meselesi, büyük günah işleyenlerin durumu, Kur'an'ın icazı, kulların fiilleri, evliyanın kerameti meselesi, müteşabihâtın tevîl ve tefsiri, kabir azabı meselesi, Firavun'un iman edip etmediği gibi meseleler müteşabihâtın tevîlinden kaynaklanmıştır ve Âl-i İmran suresinin 7. ayetinde bu durumun “fitne” olarak vasıflandırıldığını söylemiş ve buna rağmen hala konuşmaya cüret etmelerini kınanacak bir durum olarak görmüştür. Dolayısıyla müellifin Kelam ilmine pek sıcak bakmadığını görüyoruz. Hatta bazı meseleleri mantık cedeliyatı, gülünç safsatalar ve korkunç hezeyanlar olarak ifade etmiştir.

Hüseyin Kâzım, siyasi ve idari sorunların daha sonra itikâdî meselelere dönüştüğünü ve sonrasında İslâm birliğine zarar verdiğini düşünmüştür. Bu durumu engellemenin yolunun yalnızca Kur'an'a ve Peygamber Efendimize uyararak, Allah'ın bize bildirdiği ahlakî, dinî hüküm ve farzlara riayet ederek ve Allah'tan sakınarak mümkün olacağını dile getirmiştir.³⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere mezheplere pek sıcak bakmayan Hüseyin Kâzım, mezheplere olan bağlılığın taklit olduğunu düşünmüş ve taklitten uzak durulması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“İmdi, Müslümanlığı çöküş ve tereddî (soysuzlaşma)den, Müslümanları fikrî ve içtimâî esaretten kurtarmak, ahlakî iradeyi takviye etmek, aklî iradeyi iptal etmek suretiyle, taklide sebep olan bağları ve ihtilafları ortadan kaldırmak... gerektiğini itiraf etmeyecek bir Müslüman düşünülemez. Bunun için en kestirme yol, ilk dönem İslâm'ına dönmektir. Bu ihtiyacı muhterem ve aziz üstadımız Mehmed Akif:

Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;

Rücû' etsinler artık Müslüman sadr-ı İslâm'a

sözleriyle bildirir... Mezhep ihtilaflarıyla, kelam nazariyeleriyle dinin ve dinin hükümlerinin ne derecelerde sıkıştırıldığını ve daraltıldığını gördük.”³⁵

Müellif fer'î meselelerde ise fakihlerin görüşlerini bilen bir heyet tarafından hükümleri halkın anlayabileceği en kolay ve en sade şekliyle açıklayan bir eserin olması gerektiğini dile getirmiştir. Böylece halk namazın nasıl kılınacağı, orucun nasıl tutulacağı gibi

³⁴ Bk. Hüseyin Kâzım Kadri, *20. Asırda İslâmiyet*, sad. Ertuğrul Özalp, Pınar Yayınları, İstanbul, 1992, s. 39-45.

³⁵ Kadri, a.g.e., s. 50.

meselelerde ikilemde kalmamış olacaktır.³⁶ Kanaatimizce Hüseyin Kâzım, dini eserler içinde basılmamış olarak zikrettiğimiz *İhmihal*'ini bu amaçla yazmıştır.

Hüseyin Kâzım, zarûrât-ı dîniyeden en önemli olanını “dinin korunması” olarak düşünmüştür çünkü ona göre insanlığı hakka ve hakikate ulaştıracak olan dindir, din ise Allah’a tazim ve nefsin temizlenmesidir. Müellifin bahsettiği nefis temizliği tasavvufî bir bakış açısı olmayıp insanın ahlakını güzelleştirmesi ve ahlakî kaidelere uygun hareket etmesidir. Zira Hüseyin Kâzım’ın tasavvuf alanına dair eleştirileri de bir hayli çoktur.

Müellifin bir diğer önemli görüşü, imanın yalnızca dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibaret olamayacağıdır. Hüseyin Kâzım Efendi, edebiyat alanında kendisine büyük şöhret kazandıran *Türk Lügati* adlı çalışmasında da iman kelimesini açıklarken diğer eserleriyle tutarlı izahlar yapmış ve sözlükte “tasdik” anlamına gelen bu kelimenin zıddının “küfür”, dinî terminolojideki karşılığının ise “kalben itikad, lisanen ikrar ve fiilen izhar” olduğunu belirtmiştir.³⁷ Ona göre iman yalnızca dile indirgenecek ve fiillere etki etmeyecek bir şey olamaz. Dolayısıyla Hüseyin Kâzım imanlı bir kimsenin amellerinin Allah’ın emrine uygun olması gerektiğini ifade etmiş ve İslâm dünyasının geçmişten bu yana sürekli gerilemesinin ve ahlâkî açıdan yozlaşmanın sebebinin imanı çok dar bir alana sıkıştırmak olduğunu düşünmüştür. Kur’ân-ı Kerîm’de iman ile amelin sürekli birlikte zikredildiğini ayetlerden örnekler vererek delillendirmiştir.³⁸

Haksızlıklar karşısında mücadeleci kişiliğiyle bilinen Hüseyin Kâzım Kadri önemli görevlerde bulunması sebebiyle halkın sıkıntılarına vakıf olmuş bu nedenle halka zulmedenlere karşı hem fiilen hem de eserleriyle mücadele etmiştir. Zulme karşı reaksiyoner bir tavır sergileyen Hüseyin Kâzım, bu tavrının sonucu olarak ameli imandan bir cüz görmeyen kelamcılara karşı olmuştur.³⁹ Kelamcıları yalnızca iman-amel konusunda değil, felsefeden fazlasıyla etkilenmiş olmakla da eleştirmiştir. Kelam kitaplarında bulunan cevher-araz, hüdü-kudüm vb. meseleleri “felsefe tarihi” olarak değerlendirmiş ve “kelamiyât” adı altında tedvin edilen nazariyâtın, itikâdî meselelerin

³⁶ Bkz. Kadri, a.g.e., s. 101.

³⁷ İbrahim Bayram, “Hüseyin Kâzım Kadri’nin İman Amel Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili”, *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/2, 2015, 167-194, s. 178.

³⁸ Kadri, 20. *Asırda İslâmiyet*, s. 83.

³⁹ Bayram, a.g.m., s. 173.

beşerî felsefelerle teyid edilmesi veya naklin akıl ile uzlaştırılması maksadından ileri geldiğini belirtmiştir.⁴⁰

Müellife göre Kur'ân, Sünnet ve İcma Müslümanlar için yeterlidir ve bunların dışında şer'î bir delil aramaya gerek yoktur. Ona göre kıyas, Müslümanlar için genişlik ve kolaylık olan dini hükümleri çoğaltmış ve içinden çıkılamayacak bir hale getirmiştir. Dinde esas olan ise kolaylıktır. Dolayısıyla müellif kıyası şer'î bir delil olarak kabul etmemektedir. Ayrıca müellif İslâm'ın ilerlemeye engel olduğu iddialarına şiddetle karşı çıkmaktadır. Ona göre insanlık muhakkak zafer ve kurtuluşa erecek, saadet ve barışa ulaşacaktır. Müslümanlar ilahî hükümlere ihlas ve ciddiyetle uymak ve Allah'ın en hayırlı ümmet diye vasıflandırmasına layık olmak şartıyla, İslâm'ın bütün dinlere hâkim ve galip olacağı muhakkaktır.⁴¹

⁴⁰ Kadri, a.g.e., s. 47.

⁴¹ Kadri, a.g.e., s. 221.

İKİNCİ BÖLÜM:

“NÛRU’L-BEYÂN” ADLI ESERİN TANITIMI

Kur’ân’ı Kerîm’in başka dillere tercümesinin daha Hz. Peygamber hayatta iken başladığı bilinmektedir. İslâmiyet ilk şekillenmeye başladığı dönemde bile Arap olmayan toplumlar arasında, özellikle İranlı çiftçiler arasında yayılmıştır. Rivayete göre, İranlılar, Selmân-ı Fârisî’den Kur’ân’ın birinci suresini kendileri için Farsça yazmasını istemişlerdir.⁴² Yine Hz. Peygamber’in farklı ifadeler ve farklı varyantlarla da olsa bazı devlet adamlarına elçilerle mektuplar göndererek İslâm’a davet ettiği temel İslâmî kaynakların hemen hemen hepsinde yer almaktadır.⁴³ Bu mektupların hepsinde Besmele ile bazı ayetler bulunmakta ve bu ayetler mektubun içeriğiyle birlikte gönderilen kişilere tercüme yoluyla aktarılmış olmalıdır. Hz. Peygamber’in elçilerinin ayetleri tercüme etmeleri tercüme faaliyetlerinin başlangıç hareketleri olarak değerlendirilebilir.⁴⁴ İslâm’ın Arap yarımadasının dışına yayılmasıyla birlikte Müslüman olan toplumlarda Kur’ân’ın tercüme edilmesinin kaçınılmaz olduğu muhakkaktır.

Türklerin ilk kez ne zaman ve nasıl Kur’ân-ı Kerîm’le tanıştıkları ile ilgili net bir bilgi olmamakla birlikte Müslümanlarla tanışma dönemlerini Kur’ân’la tanışma olarak düşünebiliriz. Dolayısıyla hicri 85 yılında Buhara emiri Kuteybe bin Müslim’in Türklerle tanışması, Kur’ân’ın Türklerle tanışması olarak düşünülebilir.⁴⁵ Müslüman olan diğer toplumlarda olduğu gibi Türklerde de Kur’ân’ı anlama çabaları kendini göstermiştir. Bu durum Müslüman Türkleri Kur’ân’ı tercüme etmeye yöneltmiştir. Farsçaya yapılan ilk Kur’ân tercümesinin, daha sonra yapılan ilk Türkçe tercüme kaynaklık ettiği düşünülmektedir. İlk dönemlerden itibaren kabul ettikleri dinin kutsal metinlerini tercüme

⁴² Muhammed Hamidullah, “Kur’ân-ı Kerîm Tarihi”, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyân Yayınları, İstanbul, 2013, s. 105.

⁴³ Hidayet Aydar, “Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi”, İstanbul: Kur’ân Okulu Yayıncılık, 1996, s. 86.

⁴⁴ Aydar, a.g.e., s.88.

⁴⁵ Hidayet Aydar, “Türklerde Kur’ân Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 1999, s. 167.

eden Türkler Müslüman olduktan sonra da Kur'ân-ı Kerim'i tercüme etmişlerdir.⁴⁶ O dönemden itibaren Kur'ân ile ilgili çalışmalar çok çeşitli süreçlerden geçmiş pek çok Türkçe tercüme ve tefsir yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar siyasi ve kültürel etkenlerden uzak kalamamış, tercümeler zaman zaman artıp eksilmiş ve hatta Kur'ân'a yaklaşım şeklini bile etkilemiştir.⁴⁷

Tanzimattan sonra Batı taklitçiliğiyle birlikte pek çok hususta değişimler başlamış ve Kur'ân'ı anadile tercüme hareketi de bu değişimlerden etkilenmiştir. Tanzimattan sonra Tefsir-i Tıbyân, Tefsir-i Mevâkib gibi tefsirler, Tefsiru'n-Necât, Mişkâtü'l-Hayât, Sırr-ı Furkan, Sırr-ı Tenzîl gibi bazı ayetlerin tercüme ve tefsirleri neşredilmiştir. Kur'ân çevirilerinin bu şekilde peş peşe zuhur etmesinde milliyetçilik akımının etkisi olmuş ve Ziya Gökalp, Ali Suavi, Mehmed Ubeydullah, Ahmet Mithad, Ahmet Agayif gibi bazı düşünürler Kur'ân'ı kendi dillerinde okuyup öğrenme isteğini sesli bir şekilde dile getirerek eserlerinde bu konuyu ele almışlardır. Onların bu tutumu sonucunda kısa sürede halk arasında bazı tercüme ve tefsirler yayılmaya başlamıştır. O dönemde matbuat noktasında sıkıntılar yaşanmasına rağmen bu tercümelerin basılmış olması dikkate şayandır. Üstelik dönemin padişahı Abdülhamit Han da bazı art niyetler olduğunu düşündüğü için Kur'ân'ın Türkçeye çevrilmesini istememiştir. Dönemin eserlerinin bir başka özelliği ise dilinin ağır ve ağıdalı oluşudur. Fakat bu tercümeler buna rağmen halk arasında okunup yaygınlaşmışlardır. İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar tercüme hareketleri bu minval üzere olmuştur.⁴⁸ On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru İslâm dünyası Batı karşısındaki mağlubiyetinin nedenlerini düşünmeye başlamıştır. Bu mağlubiyeti yenmenin ancak Kur'ân'a tekrar dönmekle ve yalnızca onu esas alarak gereği gibi anlamakla mümkün olacağı dile getirilmiştir. Dolayısıyla bu durum Kur'ân tercüme faaliyetlerini yeniden hareketlendirmiştir. Fakat önceki tercüme ve tefsirlerden farklı olarak bu çeviriler, herhangi bir yorum barındırmadan veya ulemadan herhangi birinin görüşü olmaksızın Kur'ân'ın ne dediğini aktarmayı amaçlamıştır. İkinci meşrutiyetin

⁴⁶ Mustafa Özkan, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Kur'ân Tercümeleri", *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar*, ed. Bilal Gökkır, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammet Abay, Necmettin Gökkır, İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, İstanbul: Özkan Matbaacılık, 2010, 517-558, s. 519

⁴⁷ Muhammed Abay, "Türkçedeki Kur'ân Meallerinin Tarihi Ve Kronolojik Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, c. 10, 19-20, 2012, 231-301, s. 236.

⁴⁸ Aydar, a.g.m. , s. 174-176.

ilanından sonra gazete ve dergilerde sıkça Kur'ân'ın tercüme ve tefsirleri yayınlanmaya başlamıştır.⁴⁹

Yirminci asrın başlarıyla İslâm dünyasında yeniden bir hareketlenme başlamış ve içtihad kapısının açılması gündeme gelmiştir. Değişen zamanla birlikte artık dini alanlarda farklı problemler ve anlayışlar ortaya çıkmış, dolayısıyla bu durum Kur'ân esas alınarak yeni çözümler üretilmesini gerektirmiştir.⁵⁰ Yeni çözümler üretmek Kur'ân'ın yeniden anlamlandırılmasını gerekli kılmış ve bu durum bir takım tartışmalara da sebep olmuştur. Bu tartışmalar o dönemde oluşan ulusal kimlik yapısıyla da ilişkilendirilmiş ve ulusalcı akımlar basit ve açık dil kullanımına büyük önem atfetmişlerdir.⁵¹ Uluslaşma temayülüyle birlikte Kur'ân'a olan bakış açısı değişmiş ve halkın anlayacağı bir dil ve üslupla çeviriler yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu dönemde bazı dergilerde Mehmed Akif, Bereketzâde İsmail Hakkı, Milaslı İsmail Hakkı, Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmed Fahreddin, Aksekili Ahmed Hamdi gibi şahsiyetlerin ayet-i kerimeleri tercümeleri neşredilmiştir.⁵² Bu minvalde o dönemdeki Kur'ân'la ilgili çalışmalara baktığımızda Hüseyin Kâzım'ın eserinin de Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe tercümelerinden olduğunu görüyoruz.

Nûru'l-Beyân'ın yazılışı yazarın yaklaşık ellili yaşlarda olduğu 1921 yılında inzivaya çekilerek ilmî çalışmalara yoğunlaştığı döneme denk gelmektedir. Eser 1340 (1924) yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire tarafından iki cilt olarak basılmıştır. Eserin iç kapak sayfasında bir heyet tarafından yazıldığı bilgisi verilmiştir. Ardından eserin naşiri olan İbrahim Hilmi'nin takdim yazısı ve Hüseyin Kâzım'ın mukaddimesi yer almaktadır. Birinci cilt 600 sayfa olup Kehf suresinin mealıyla bitmektedir. Mealin ardından "Birinci Cildin Fihristi" eklenmiş ve arkasından "Bazı İzahât-ı Mühimme" başlığı altında tercüme, tefsir, tevil gibi çeşitli konulara değinilmiştir. Yaklaşık beş sayfalık bu yazının ardından M. Ubeydullah Efendi'nin Vatan gazetesinde yayınlanmış olan makalesi yer almaktadır. Müellif bu makale öncesinde şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "*Fâzıl-ı muhterem Ubeydullah Efendi Hazretlerinin "Vatan" gazetesinin 16 Mayıs 1340 tarihli nüshasında*

⁴⁹ Abay, a.g.m., s. 245.

⁵⁰ Salih Akdemir, "Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme", *İslâmi Araştırmalar*, 2/8, 1998, 17-34, s. 18.

⁵¹ Brett Wilson, "Mehmet Akif Ersoy ve Kur'ân'a Erişim", çev. Sema Üstün, *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, ed. Recep Şentürk, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016, s. 42.

⁵² Abay, "Türkçedeki Kur'ân Meallerinin Tarihi Ve Kronolojik Bibliyografyası", s. 246.

“Cuma Mev’izaları” ünvanı altında intişar eden makale-i âlimaneleridir, ki kâhilerimizin tenvîr-i efkârına hizmet edeceği mütalaasıyla aynen derç ve neşr edilmiştir.” Dört sayfalık bu yazıyla birinci cilt sona ermektedir. İkinci cildin meal kısmı 529 sayfadır. Meal Meryem suresi ile başlayıp Nas suresi ile bitmektedir. Mealin ardından “Bazı Lügatlerin İzahı” başlığı altında Arap harf sırasına göre dizilmiş 15 sayfalık sözlük bulunmaktadır. Sonrasında 4 sayfa tutan “İkinci Cildin Fihristi” yer akmaktadır. Fihristten sonra müellif “Tefsir-i Sure-i Mülk” başlığı altında Mülk suresini tefsir etmiş ve 35 sayfa süren bu tefsirle eseri sonlandırmıştır. Eserde ayetler bazen tek tek açıklanarak Arap harfleriyle numaralandırılmış bazen de birkaç ayet birlikte verilmiş ve bu ayetlere ayrıca numaralandırma yapılmamıştır. Ayetlerin tercümelerinde ise numara verilmemiştir. Tercümenin üslubu akıcı gözükmeyle birlikte Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin fazlalığından dolayı eserin dili ağır olmuştur.⁵³

A) TELİF SEBEBİ

Nûru’l-Beyân’ın yayıncısı olan İbrahim Hilmi, “Türk Dindaşlarına” hitabıyla başlayan takdim yazısında, Kur’ân’ın Türkçeye neşri meselesinde on beş yıldır çalıştığını ve nihayet bu eser ile Türk vatandaşlarına bir hizmette bulunduğunu söylemiştir.

Eserin mukaddimesinde ise müellif, kendi dönemine kadar Kur’ân-ı Kerîm ile ilgili çalışmalardan bahsetmiştir. Bunların halka hizmet amacıyla yapıldığını, insanlığın zaman geçtikçe ihtiyaçlarının farklılaştığını, dolayısıyla bu ihtiyaç farklılığının Kur’ân çalışmalarında da kendini gösterdiğini söylemiştir. Geçmişte daha yoğun olan tefsirlerin günümüze yaklaştıkça azaldığından ve yeni çalışmaların ya önceki tefsirlerden çıkarım ya da tercüme yoluyla yapıldığından bahsetmiş ve kendisinin bu kitabı neşretme sebebini ise şu cümlelerle açıklamıştır:

“İmdi, az zaman içinde çok malumat istihsaline ihtiyaç hâsıl olmuş ve Türkler için tercüme tarikiyle muhtasar ve müfid ve şîve-i ifadesi selika-yı asra muvafık ve sehlü’l-mütalaa bir tefsir yazılmak lüzumu her tarafta his olunmaya başlamıştır. Hayli müddetten beri fikrimi işgal ve beni muzdaribu’l-hâl eden bu ihtiyacın teminine bida’amın kifayetsizliği mani olduğundan ilm-i Arap’ta, ilm-i hadis ve fıkıh ve tefsirde ihtisası müsellemler olan fâzıl-ı muhterem Adliye Nazır-ı Esbakı Ayıntabî Mustafa Beyefendi hazretlerine müracaat ettim. Müşarun ileyh din-i mübin-i İslâm’a fart-ı ihlas

⁵³ Sadrettin Gümüş, “Cumhuriyet Döneminde (1923-1960) Arası Meal Çalışmaları”, *Fsm İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 2015, 285-331, s. 291.

ile mütemessik ve teâlî-i İslâm'a taraftar olduklarından maruzat ve temenniyatımı is'âf buyurdular.”⁵⁴

Hem İbrahim Hilmi hem de Hüseyin Kâzım'da görüldüğü üzere eserin telif sebebi; yine o dönem müelliflerinde olduğu gibi Türkçe bir eser yazma ve Türklere bu noktada bir hizmet vermiş olma isteğidir. Yine Hüseyin Kâzım eserde “Bazı İzahât-ı Mühimme” başlığı altında “Nûru'l-Beyân'ı Niçin Yazdık” başlıklı yazısında şöyle söylemektedir:

“Birçok asırlardan beri, Müslümanlığı kabul etmiş olan Türklerden kısım-ı a'zâmın, Kur'ân-ı Mübîn'in manasını anlamamaları için, makul ve şayân-ı kabul bir sebep gösterilemez ve bu mahrumiyetin daha ziyade sürüp gitmesine de kimse kâil olmaz. Mukaddimede izah ettiğimiz veçhile, hayat ve maîşetin bugünkü şerâiti karşısında, Kur'ân-ı Kerîm'den az çok bir mana çıkarabilmek için, herkesi lisanıyattan ulûm-i şer'iyyeye, tefsire müteallik mütenevvi' fenlere kadar okuyup anlamaya mecbur görmek muhali temenniden başka bir şey olmadığı gibi, bunu Arapçada ve bilhassa ulûm-i diniyye ve tefsirde ihtisas kazanmış olan zevata münhasır görmek de tecviz edilemez. Fil'l-hakika, maâni-i Kur'âniyye'ye hakkıyla ve tamamıyla vukuf ve ıttılâ' kolay kolay nasib olur saadetlerden değildir. Şu kadar ki, bu müşkilât ve adem-i imkan, çoktan mahrum olanların azdan da mahrum kalmalarını icab etmez: “ما لا يدرك كله لا يترك كله” red ve inkarı kabil olmayan bir hakikattir. Diğer taraftan da birçok kimselerin herhangi bir sebebe mebni Türkçe tefsirini bırakıp “Kazimirski”⁵⁵ Tercümesine müracaata mecbur olduklarını görüp de bundan derin bir tesire düşmemek mümkün olamazdı.”⁵⁶

Yukarıdaki ifadelerden Hüseyin Kâzım'ın, Kur'ân'ı anlamının sadece dini ilimlerde ve tefsirde ihtisas sahibi olan âlimlere mahsus bir durum olmadığını, bütün Türklerin Kur'ân'ı kendi lisanlarıyla anlamaya hakları olduğunu, bunu sağlamak için de muhtasar bir Türkçe esere ihtiyaç bulunduğunu düşündüğü, bu ihtiyacı karşılamak üzere böyle bir eser yazmaya teşebbüs ettiği anlaşılmaktadır.

⁵⁴ Hüseyin Kâzım Kadri, “Mukaddime”, *Nûru'l-Beyân: Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi*, haz. Şeyh Muhsin-i Fânî, Antepli Mustafa Efendi... [ve öte.] ; nşr. İbrahim Hilmi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340/1922, c:1.

⁵⁵ Albin de Biberstein Kazimirski (1808-1887), “Le Coran” adlı Kur'ân tercümesinin müellifidir. Kazimirski, Kur'ân'ı Arapçadan Fransızcaya tercüme etmiş ve eser döneminde fazlaca rağbet görmüştür.

⁵⁶ Kadri, “Bazı İzahât-ı Mühimme”, *Nûru'l-Beyân*, c: 1, s. 3.

B) KAYNAKLARI

Hüseyin Kâzım, mealinde bu tercümenin Taberî (ö. 310/922), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), Kâdî Beydâvî (ö. 685/1288), Şihâbüddin el-Hafâcî (ö. 1069/1659), Celâleyn, Nahcivânî (ö. 920/1514) ve Ebu's-Su'ûd (ö. 982/1574) gibi muteber müfessirlerin tefsirlerinden yararlanarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Yine burada çalışmasının bunlar gibi zevâtın tefsirlerinden manan ve hulasaten tahrir olduğunu beyan etmiştir. Ancak eser içerisinde bu isimlere nadiren atıfta bulunmuştur.

Hüseyin Kâzım Efendi bazı ayetlerin altına “izah” başlığı altında açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar genelde kendi açıklamaları olmakla birlikte müfessirlerden ve hadis rivayetlerinden alıntılar yapmak şeklinde olmuştur. Müfessirlerden alıntı yaparken kaynak vermeden, *‘Taberî’nin beyanına göre...’*, *‘Kâdî’nin beyanına göre...’* şeklinde müfessirlerin görüşüne yer vermiştir. Açıklama kısmında ayetle ilgili bilgi verirken sadece isim zikredip kaynak belirtmemiş ve müfessirin görüşünü kendi cümleleriyle özetleyerek sunmuştur. Örneklendirecek olursak; Bakara suresi 198. ayetteki “meşari’l-haram” ibaresini açıklamak için ibarenin yanına bir numara vermiş ve hemen ayetin aşağısında izah başlığı altında açıklama yapmıştır. Açıklamada *“Kâdî’nin beyanına göre Müzdelife’nin nihayetinde (Kuzah) tesmiye olunan tepedir.”*⁵⁷ şeklinde kaynağın ismini verip açıklamayı kendi cümleleriyle izah etmiştir.

Hadislerden de alıntılar yapmıştır fakat burada da tefsirlerde olduğu gibi hadisin kaynağını belirtmeden sadece rivayete değinmiş ve *‘Bir rivayete göre...’* şeklinde başlayan cümlelerle açıklamada bulunmuştur. Örneğin; Bakara suresi 203. ayetinde “eyyâm-ı teşrîk” günlerini şu şekilde açıklamıştır: “Eyyâm-ı teşrîk bir rivayete göre ıyd-i edhâ arefesinin fecrinden üçüncü günün asrına kadardır. Diğer bir rivayete nazaran, kurban bayramının ikinci, üçüncü, dördüncü günleridir. Üçüncü bir rivayete nazaran da, ıyd-i edhâ arefesinin fecrinden dördüncü günün asrına kadardır.”⁵⁸

Eserin önsözünde ve 1. cildin hâtimesinde belirtilen kaynaklardan yararlanılmış olmakla birlikte esere baktığımız zaman görünürde bu müfessirlerin görüşlerinden ziyade Hüseyin Kâzım Efendi’nin görüşleri karşımıza çıkmaktadır veya Hüseyin Kâzım

⁵⁷ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 59.

⁵⁸ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 61.

ayetlerin izahına serpiştirdiği kendi cümleleri arasında bu müfessirlerin görüşleri çok az bir yer teşkil etmektedir.

C) ESERİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Daha önceki meallerden farklı olarak Nûru'l-Beyân'da ayetlerin metinlerine de yer verilmiştir. Eserde önce ayetlerin metni, ardından meali, ardından varsa bu ayetle ilgili izahlar zikredilmiştir. Ayetler bazen tek olarak, bazen de birbiriyle ilgili birkaç ayet bir arada zikredilmiş, peşinden “Terceme-i Tefsiri” başlığı altında mealine yer verilmiş, ardından da “İzah” başlığı altında tefsir kabilinden açıklamalarda bulunulmuştur. Metinde ayet numaraları sayfa kenarında gösterilmiş, mealde ise ayrıca ayet numaralarına yer verilmemiştir. Zaman zaman parantez içinde verilen rakamlar, “İzah” başlığı altında yapılan açıklamaların dipnot rakamlarıdır.

a) Parantez Kullanımı

Parantez, cümle kurarken anlamı güçlendirmek veya cümlede bulunan ibareleri açıklamak maksadıyla ara söz olarak yapılan izahlardır. Bu tür izahlar “parantez” veya “ayraç” denilen işaretle gösterilir. Normal metinlerde parantez içerisinde izah yapmakta bir sakınca görülmemekle beraber bu imlanın Kur’ân tercümelerinde kullanılması bazen eleştiri konusu olmuştur. Parantez içerisinde verilen ifadelerin ve yapılan açıklamaların ayete verilen anlamı yönlendirdiği şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Kur’ân çevirilerinde parantez kullanımının en önemli sebeplerinden biri, Kur’ân-ı Kerîm’in Allah kelamı olması hasebiyle kutsal oluşu ve bu kutsallığın mütercim üzerine yüklediği mesuliyet duygusunun etkisidir.⁵⁹ Meal yazarları tercümede, Kur’ân lafzına bağlı kalmak ve lafzın delalet ettiği mana haricinde başka bir mana vermekten sakındıkları için harfî tercüme yoluna gitmişlerdir. Fakat harfî tercümenin Allah kelamında murad edilen manayı vermekte yetersiz oluşu onları parantez, dipnot, ayraç kullanımına mecbur bırakmıştır.⁶⁰ Meallerde gizli özneyi belirleme, zamir ve işaret isimlerindeki müphemliğin giderilmesi, deyimsel ve mecazî ifadelerin, müphem isimlerin, mahzuf unsurların, müşterek lafızların çevirisi gibi çeşitli sebeplerle parantez kullanılmıştır.⁶¹ Hasan Basri Çantay, Süleyman Ateş gibi bazı mütercimler gerektiği

⁵⁹ Zekeriya Pak, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler”, *Kur’ân Mealleri Sempozyumu II*, Ankara, 2007, 439-456, s. 442.

⁶⁰ Halil Hacımuftuoğlu, “Türkçe Kur’ân Tercümeleri Metot Sorunu”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 208.

⁶¹ Pak, a.g.m., s. 442-455.

yerlerde parantez kullanılabileceği görüşündedirler.⁶² Fakat bazı tercümelerde parantezlerin belli bir karineye bağlı olmaksızın fazla, çarpık ve tutarsız kullanıldığına rastlanılmaktadır.⁶³ Öte yandan parantez kullanımını tamamen gereksiz gören meal yazarları da bulunmaktadır. Örneğin Yaşar Nuri Öztürk; parantez içi çevirilerin insanları yönlendirerek meal yazarının kişisel görüşlerine çekmekte olduğunu ve Allah kelamı ile insanların arasına mesafe koyduğunu dile getirmiştir.⁶⁴ Yapılan bu eleştiriye karşılık parantezsiz meallerin de parantez kullanmasa dahi ayette geçen anlamı daha iyi verebilmek için farklı yollara başvurdıkları görülmektedir. Örneğin Öztürk'ün meali, bir kelimeye veya bir cümleye gereğinden fazla mana vererek bir anlam yığını oluşturmakla ve parantezsiz meal iddiası olmasına rağmen parantez yerine “eğik çizgi” kullanmakla eleştirilmiştir.⁶⁵

Parantez içindeki açıklamalar çok uzun ve sıkıcı olmamak kaydıyla gerektiği yerlerde parantez kullanımından çekinilmemelidir.⁶⁶ Sonuç itibarıyla Kur'an tercümesi için parantez kullanımının bir zaruret olduğu ortadadır. Çünkü parantez kullanılmayınca ya anlam tam olarak yansıtılamamakta ya da tercüme eklenen manalar Kur'an lafzındanmış gibi izlenim vermekte veya birden çok mana verilerek anlam kargaşasına yol açmaktadır.

Nûru'l-Beyân'da parantez kullanımının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Aslında parantez kullanımını gerektirecek birçok cümle bulunmaktadır. Çünkü müellif cümle içinde ayeti açıklar tarzda kelimeler, cümleler kullanmıştır. Fakat bu cümleleri kurarken parantezden yararlanmayıp ya açıklamaları cümle içine yerleştirmiş ya da “yani” kelimesiyle açıklamış veya iki çizgi kullanmayı tercih etmiştir. Mealin haricinde “İzah” başlığında değindiği yerleri açıklarken paranteze daha çok yer vermiştir.

Eserde kullanılan parantezli cümlelere örnekler:

Nisa suresi 38. ayetini; “Kendilerine inâm olunan emvâli halka gösteriş olarak infak eden ve Allahu Azîmü's-Şân'a ve ahiret gününe iman ve infak ettiği şeylerde rızâu'llâhı

⁶² Pak, a.g.m., s. 442.

⁶³ Halil Hacımüftüoğlu, s. 209.

⁶⁴ Hikmet Koçyiğit, “Günümüz Türkçe Kur'an Mealleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, 2017, s. 102.

⁶⁵ Dücane Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005, s. 159-160.

⁶⁶ Koçyiğit, a.g.m., s. 102.

gözetmeyen ve şeytana yoldaş olan (o ne kötü yoldaştır) kimseler için de azâb-ı mühîn hazırladık.” şeklinde tercüme eden müellif, ayetteki “فَسَاءَ قَرِينًا” ibaresinin anlamını parantez içine almıştır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla müellif parantezi açıklama maksadıyla kullanmamıştır. Ara cümle (cümle-i i’tirâziyye) kabilinden olan bir ifadeyi parantez içinde göstermiştir. Öte yandan ayet metninde karşılığı bulunmayan “... kimseler için de azâb-ı mühîn hazırladık” ifadesini de mütercim bir önceki ayeti göz önünde bulundurarak manayı tamamlamak üzere meale eklemiştir.

A’râf suresinin 161. ayetinde, (“Yâ Muhammed! Onlara şu karyede sakın olunuz ve me’kûlâtından istediğinizi yiyiniz ve (hıttâ) deyiniz ve karyenin kapısından inhinâ ve ihtiram ile giriniz ki sizin hatîfâtınızı yarlığayalım, itaatınız sebebiyle sevabınızı artıralım.” denildiği vakti yâd et.”) ayette bulunan “حِطَّةً” kelimesini parantez içerisinde göstermiş, ayrıca ayetin izahında da bunu açıklamıştır. Burada Hüseyin Kâzım “حِطَّةً” kelimesini açıklanması gereken, bu sebeple de lafzen zikretmekle yetindiği bir kelimeyi vurgulamak için kullanmış gibi görünmektedir.

Az önce bahsettiğimiz gibi ayetlerde çok fazla parantez kullanmayan müellif, yalnızca bir yerde köşeli parantez kullanmış ve onu da ayette var olan bir kelime üzerinden yapmıştır. Tevbe suresinin 30. ayetindeki “فَاتَّكَلَهُمُ اللَّهُ” ibaresini köşeli paranteze almış ve ibareyi Türkçeye tercüme etmeden olduğu gibi meale aktarmıştır. Bu ibare çeşitli meallerde genel olarak “Allah onları kahretsin!” şeklinde çevrilmiştir. Müellif burada bir lanet okuma/beddua ifadesi geçtiği için parantez kullanmış olsa gerektir. Zaten ibareyi tercüme etmeyişi de bu görüşü desteklemektedir.

Bu ayet mealleri haricinde müellif parantezi izah bölümünde kullanmıştır. Bakara suresi 22. ayetteki “فِرَاشًا” kelimesini açıklarken; “Burada (fırâş) megarr manasındadır.” şeklinde, yine Bakara suresinin 40. ayetindeki dipnotları açıklarken “عَهْدٍ” kelimesinde, Âl-i İmran suresinin 34. ayetinin izah bölümündeki bir özel ismi açıklarken “Hanne” kelimesinde, Nisa suresi 34. ayette “lemese” fiilini açıklarken, Mâide suresinin 6. ayetinin izah bölümünde “فَاعْصِلُوا” ibaresini açıklarken, A’râf suresi 85. ayetin izah bölümünde “bahr-ı ahmer” kelimesini açıklarken, Yûsuf suresinin 21. ayetinin izahında dört beş yerde parantez kullanmıştır.

Görüldüğü üzere müellifin parantez kullanımında tek tip bir uygulaması yoktur. Ayetlerdeki parantez kullandığı yerlere baktığımızda zaten ayette olan kelimeyi parantez

içine almış olduğu için Hüseyin Kâzım'ın parantez kullanımını önemli gördüğü kelimelere uyguladığı vakidir. Açıklama kısmında kullanmış olduğu parantezler ise açıklayacağı kelimenin önemine binaen parantez içine alınmıştır. Aslında müellif bir bakıma parantezi günümüz kullanımında bir nevi tırnak işareti olarak kullanmıştır. Bu yönüyle günümüz kullanımına uymayan bir parantez kullanımı söz konusudur.

b) Dipnot Kullanımı

Dipnotlar bir bilgiye atıf yapmak veya metne ilave açıklamalarda bulunmak maksadıyla kullanılan bir açıklama biçimidir. Bu yönüyle parantez kullanımına benzer bir fonksiyonu vardır. Ancak birkaç kelimeyi aşan açıklamalarda parantez okuyucunun dikkatini dağıtmaktadır. Bu nedenle uzun açıklamaların metinden kısmen bağımsız olarak ayrıca zikredilmesi bu dağınıklığı ortadan kaldırır.

Nûru'l-Beyân'da dipnot kullanımı şekil bakımından günümüz kullanımından farklı olsa da maksat bakımından aynıdır. Yazar açıklamak istediği kelimeleri, hemen yanına parantez içinde sayı vererek belirtmiş ve bu numaralandırdığı kelimeleri ilgili ayetin hemen altındaki izah başlığında açıklamıştır.

Bakara Suresi ilk 5 ayetteki, “takva”, “iman” ve “infak” kelimelerini açıklarken, yine aynı surenin 7. ayetindeki “حَتَمَ” fiilini açıklarken, Âl-i İmran Suresi 7. ayetteki “muhkem ve müteşabih” kelimelerini açıklarken, Nisa Suresinde 25. ayeti açıklarken ve daha birçok ayette dipnot kullanmıştır. Dolayısıyla sayfanın sonunda oluşan bir dipnot bölümü olmayıp verilen numaralar hemen ilgili ayetin altında bir dipnot bölümü oluşturacak şekildedir. Eserin başlarında fazlaca kullanılan dipnotlar eserin sonuna doğru yok denecek kadar azalmaktadır.

c) İzahlar

Nûru'l-Beyân'ın bir başka özelliği de, gerekli görülen yerlerde “İzah” başlığı altında açıklamalarda bulunmasıdır. Kitabın ilk bölümlerinde yoğun olarak bulunan bu tarz açıklamalar sonlara doğru iyice azalmıştır. Yazar “İzah” başlığı altında kelime, ibare açıklamaları, fikhî açıklamalar, nesh ile ilgili açıklamalar yapmış, sebab-i nüzûl ve Allah Teâlâ ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu tarz bilgilerin ayetin anlamını daha iyi anlatabilmek maksadıyla tefsir kabilinden yapılmış açıklamalar olduğu görülmektedir.

Hüseyin Kâzım eserin önsözünde her ne kadar kaynak gösterdiği kişileri zikretmiş olsa da açıklamalar kısmında bu âlimlerin görüşlerine pek fazla rastlanamamaktadır. Yaptığı

açıklama mana bakımından bir âlime ait olmuş olsa bile izah kısmında çok fazla isim zikretmediği ve kaynağını belirtmediği için o açıklama ilk etapta Hüseyin Kâzım'ın kendi yaptığı açıklamalarmış gibi gözükmemektedir.

İlk ayetlerde açıklamalar tek bir ayeti ele almışken, Medenî surelerin bitip Mekkî surelerin başlaması ve tek tek ayetlere mana verme durumu biraz daha zorlaştığı için olsa gerek izah kısmı birkaç ayeti kapsar şekilde ele alınmış ve mealin sonuna doğru bu açıklamalar yok denecek kadar azalmıştır.

D) MEALE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Hüseyin Kâzım'ın eseri döneminde fazlasıyla ses getirmiş ve önemli kişiler tarafından eleştirilmiştir. Özellikle dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Sebilürreşad gazetesinde de isim vermeksizin Nûru'l-Beyân'a eleştiriler yapılmış ve Hüseyin Kâzım Kadri bu eleştirilere yanıt vermiştir.

Sebilürreşad'da yazarı belirtilmeyen ilk yazı “Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi” başlığı adı altında yayımlanmıştır. Yazıda iki Kur'ân tercümesinin bir gün ara ile yayınlanmaya başladığından ve bu tercümelerin alelade olup ticaret amacı güttüğünden bahsedilmektedir. Halkın kendi dilinde anlayabileceği bir Kur'ân tercümesine ihtiyacı olduğu fakat bu tercümenin ilmî bir heyet kontrolünde olması gerektiği ifade edilerek söz konusu tercümelerin yanlışlıklar taşıdığından bahsedilmiştir.⁶⁷ Bir sonraki sayıda çıkan “Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi” başlıklı yazıda ise bahsedilen Kur'ân tercümelerinin birkaç formasının yayınlandığından bunları incelemek suretiyle bir fikre varıldığından bahsedilmektedir. Makale yazarı, bu tercümelerin halkın Kur'ân'ı doğru anlayabilmesi amacıyla ortaya çıktığını iddia ettiği için tercümeleri tetkik etmeyi ve halka bildirmeyi kendine görev addetmekte olduğunu yazmıştır. Yazının devamında bizzat Nûru'l-Beyân'ın yazılış sürecini anlatılarak hatalarından bahsedileceğine, hatta bu hataları görmek için âlim olmanın gerekmediğine, Türkçe ve Arapçaya biraz vakıf olanın bu hataları görebileceğine işaret edilmektedir. Sonrasında ilk olarak Fatiha suresindeki hatalara değinileceği ve eğer gerekirse bütün ayetlerdeki hataların birer birer ele alınacağı ifade edilerek en nihayetinde halkın bu tercümeleri Kur'ân zannetmemesinin amaçlandığı söylenmiştir. Fatiha suresi tercümesine şu eleştiriler yapılmıştır:

⁶⁷ “Kur'ân-ı Kerîm Tercümesi”, *Sebilürreşad*, Nisan 1924, 23/596, 377-378, s. 377-378.

1- (Kâffe-i Hamd) tabirinin tercümeysi tam manası ile yansıtmadığı ifade edilmiştir. “hamd” lafzının “el” takısı alması sebebiyle istiğrak manası taşıdığını ifade için “kâffe” kelimesinin kullanıldığı fakat “Kâffe-i hamd” tamlamasının bu manayı içermediği noktasında eleştiri yapılmıştır. Makale yazarı istiğrak ifade eden lafzın “her” olması gerektiğini “kâffe” kelimesinin ise mecmû’ anlam içerdiğini ifade ederek tercümenin hatalı olduğunu söylemiştir.

2- (Kâffe-i Hamd) dan sonra devam eden cümlede, Rabbü’l-âlemin, Rahman ve Rahim, Mâliki yevmi’d-dîn gibi sıfatların ayrı ayrı cümlelerle sözü uzatarak tercüme edilmesi eleştirilmiştir. Bu sıfatların her birinde ilmî incelikler bulunduğu ifade edilerek bu inceliklerin dikkate alınmayarak parçalandığı ve inci gibi olan Kur’ân nazımının koparılıp ezildiği söylenmiştir.

3- (Yevmi’d-dîn)in haşr, ba’s, sual ve benzeri ahiretin bütün mertebelerini içerdiği, Nûru’l-Beyân’da geçen “yevm-i kıyamet” tamlamasının ise bu mertebelerin yalnızca başlangıcı olduğu dolayısıyla diğer mertebelerin varlığının atlandığı yönüyle eleştirilmiştir.

4- (Yâ Allah) nidaları, Kur’ân’da bulunmadığı halde tekrar edilerek Kur’ân’ın nazmına uygun düşmemesi ve kaba olması yönüyle eleştirilmiştir.

5- (ihdinâ) lafzının (bizi ... götür) şeklinde değil de (bize ... göster) diye tercüme edilmesi eleştirilmiş ve Mutezile mezhebinin görüşlerine yakınlık olarak algılanmıştır.

6- Fatiha suresinin sonunda (mağdûbi aleyh ve dâl olanların mâ adâsına inâm ettiğin doğru yolu göster) şeklindeki tercüme eleştirilerek, “nimet verilen zevatın yolu” olması gerektiği söylenmiştir. Yolun, inâmın değil hidayetin mefûlü olduğunun altı çizilerek nimet-i ilâhiyyenin yolun gayesi olduğu ve bu nimetlere ermiş kişilerin hidayetinin talep edildiği ifade edilmiştir. Ardından yazar mütercim Kur’ân’a vukûfiyetini zayıf bularak Kur’ân’ı nasıl tercüme etmeye kalkıştıklarını sorgulamaktadır. Ardından bunun büyük bir günah olduğunu belirterek tevbe ve istiğfar edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁸

Sebilürreşad’da yayımlanan Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi’ye ait “Müslümanlara” hitabıyla başlayan “Beyân-ı Hakikât” başlıklı yazıda Nûru’l-Beyân, yanlışlıklarla dolu yetersiz bir meal olarak eleştirilmiştir. Börekçi, yazısına Hüseyin

⁶⁸ “Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi II”, *Sebilürreşad*, Nisan 1924, 23/597, 386-389, s. 386-389.

Kâzım'ın Türkçenin kudretini tercümede gösteremeyişinden bahsederek başlamıştır. Daha sonra müellifin sarf, nahiv, belagat gibi müfessir ve mütercimlerin bilmesi zaruri olan ilimlere vakıf olmadığını söylemiş ve o zamana kadar müellifin iyi niyeti hakkında şüpheyne düşmediğini ifade etmiştir. Sonrasında yapılan tercümeler içinse aynı şeyi söyleyemeyeceğini, hüsn-i zannını kaybettiğini itiraf etmiş ve ayeti tercüme ederken esbâb-ı nüzûl, nâsih, mensûh gibi Kur'ân çevirisinde önemli olan ilimleri göz ardı ettiğini belirtmiştir. Ona göre; Hüseyin Kâzım'ın Bakara suresinin 184. ayetindeki “يُطِيقُونَهُ” kelimesine verdiği anlam kabul edilebilir değildir. Bu ayet bilerek veya bilmeyerek tahrif edilmiş ve insanların zihninde karmaşaya yol açmıştır. Börekçi, Arapça, fıkıh, hadis, tefsir alanında uzmanlaşmış kimselerin böyle bir tercüme yapamayacağını ifade ederek şüpheyne düştüklerini söylemiş ve tercüme yapabilecek kudrette olmayan kimselerin yanlışla düşmemeleri için bu mealin yanlışlıklarının halka duyurulmasını istemiştir.⁶⁹

Hemen bu beyannamenin ardından gelen “Kur'ân-ı Kerîm Tercümeleri Hakkında” başlıklı imzasız yazıda Kur'ân'ı tercüme işinin çok büyük bir iş olduğu ve Nûru'l-Beyân'da yapılan tercüme ile ayetlerin manaları arasında büyük bir fark olduğu belirtilmiştir. İsmi bulunmayan yazar, önceki sayıda saydığı yanlışların Hüseyin Kâzım'da herhangi olumlu bir tesiri olmadığını, aksine durumun daha kötü olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre Hüseyin Kâzım'da hatadan dönme gibi hiçbir emare yoktur.⁷⁰

Bu eleştirilerin hemen ardında Hüseyin Kâzım'ın “Hazreti Şeyhin Sebile İlk ve Son Cevabı” adlı başlık altında verdiği yanıt bulunmaktadır. Hüseyin Kâzım'a göre hakkında sû-i zanda bulunulmasının nedeni kitabın kapağı üzerindeki “tercüme” kelimesi ve eserin önsözünün 3. basımı ile neşredilmiş olmasıdır. Ona göre eserin üzerinde “tercüme” değil de bir “tercüme-i tefsiri” yazmış olsaydı hiçbir sorun teşkil etmeyecekti. Hüseyin Kâzım bu yazısında, Kur'ân'ın hiçbir dile tam manasıyla çevrilemeyeceğinden bahsetmiştir. Yaptıklarının yalnızca çeşitli tefsirlerdeki sure tefsirlerinin Türkçeye tercümesi olduğunu söylemiş ve tekrar yararlandığı kaynakları zikretmiştir. Eserde almış oldukları çeviri tercihlerinin bu bilinen kaynaklardan alıntı olduğunu ifade ederek yaptıkları yeniliği; “halkın anlayacağı tarzda bir çeviri” olarak dile getirmiştir.⁷¹ Sonrasında yaptığı açıklamaları daha da genişleterek Nûru'l Beyân'ın birinci cildinin sonundaki “Bazı

⁶⁹ Rıfat Börekçi, “Beyân-ı Hakikat”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/599, s. 7.

⁷⁰ “Kur'ân-ı Kerîm Tercümeleri Hakkında”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/599, s. 8.

⁷¹ Şeyh Muhsin-i Fâni, “Hazreti Şeyhin Sebile İlk ve Son Cevabı”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/599, s. 8.

İzahât-ı Mühimme” başlığı altında neşretmiştir. Bu açıklamalardan sonra ise M. Ubeydullah Efendi’nin Vatan gazetesindeki yazısına yer vermiş ve M. Ubeydullah da hemen hemen aynı konular üzerinde izahlar yapmıştır.

“Kim Kur’ân’ı kendi reyile tefsir ederse kâfir olur” şeklinde açıkladığı hadis-i şerif ile yazısına başlayan Muhammed Ubeydullah, ayetlere mana verebilmek için birçok ilme vakıf olmak gerektiğinden bahsetmiş, bunun yanında daha da önemlisinin Arapça bilmek olduğunu söylemiştir. Ayete kendi görüşüne uygun mana vermenin küfür olduğunu ve bunun “Kur’ân’a uymak değil, Kur’ân’ı kendine uydurmak” demek olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra Bakara suresi’nin 184. ayeti ile ilgili olan tartışmalara değinip ayeti tekrar tercüme etmiş ve neden böyle tercüme ettiğini açıklayarak ayetten anlaşılan hususları 7 madde halinde sıralamıştır. Sonrasında bu ayetle ilgili olarak yanlış gördüğü tercümelere örnekler vererek bu çevirilerin zorlama olduğunu söylemiştir. M. Ubeydullah; *“Ben kendimde Kur’ân’ı anlayacak iktidarı gördükçe eimmeye değil Kur’ân’a tâbiyim. Muarızım bana der ki “Senin en büyük hatan kendini Kur’ân’ı anlayacak iktirdarda görmendir.” Çünkü muarızımın aldığı terbiyeden dolayı kendi nefesine hiç itimadı yok. Ben asıl şundan dolayı hayretteyim ki kendi nefesine itimadı olmayan bir adam nasıl olup bana imam olmak küstahlığına kıyam ediyor.”* diyerek kendisini eleştirenlere cevap vermiştir. Ona göre bir mezhep imamına uyarak onun ayetlere verdiği manayı kabul etmek de kendi görüşünü Kur’ân’a uydurmak demektir. Çünkü kişi yine kendi görüşüyle o imamın tefsirini kabul etmiş olmaktadır. M. Ubeydullah buradan kendisinin bir imama uymak zorunda olmadığını ve kendisini içtihad edebilecek kabiliyette gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca ayetin lafzından anlaşılan ilk manayı verdiğini ve ayette lafız haricinde başka mana verecek bir karine bulamadığını söylemiş ve böylece sarih bir çeviri yaptığını iddia etmiştir.

Sözlerine Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi’nin makalesi meselesiyle devam etmiş ve Rıfat Börekçi’nin bu meseleye neden karıştığını anlayamadığını ve mantıksız bulduğunu söylemiştir. Ona göre Müslümanlıkta diğer dinlerde olduğu dini tekeline almış bir dinî lider yoktur. Dolayısıyla M. Ubeydullah, Diyanet İşleri Başkanı’nın bu meseleye karışma hakkının olmadığını söylemiş ve eğer bu tefsir ve tercümelerle ilgili bir şey yapılmak isteniyorsa, halk oruç konusunda şüpheye düştüyse, bu; müftülükler aracılığıyla yayınlanan bir tebliğle giderilmeye çalışılmalıdır diye bir öneri de sunmuş ve hatta tebliğ örneğini bile yazmıştır.

M. Ubeydullah Diyanet İşleri Başkanı'nın, dinin reisi değil, din hizmetlerinin reisi olduğunu söylemiş, dinin reisi ve imamının ancak Kur'ân-ı Kerîm olduğunu ifade etmiştir. Diyanet İşleri Başkanı'nın ilgilenmesi gereken şeyin; din hizmetlerini yürüten kişilerin işleri olduğunu belirtmiştir. Eğer yapılan tercüme ve tefsirlerle ilgili karışıklık gidermek isteniyorsa bir akademi kurulabileceğinden bahsetmiş ve bu akademinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde değil Maarif Vekâleti bünyesinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat bu akademide olacak kişiler hükümetin seçtiği kişiler değil, ilim tahsil eden kişiler olmalıdır.

Bu meseleden sonra M. Ubeydullah tekrar oruç meselesine dönerek, yaptıkları tercümelerle oruç tutan Müslümanların oruç tutmaktan vaz geçmeyeceğini ancak bir şekilde oruç tutamayan, oruç terbiyesi almamış ve bundan dinî anlamda rahatsız olan ve Müslümanlığıyla ilgili vehamete kapılan kimselerin yüreğine su serpeceğini ve onları ümitsizlikten kurtaracağını söylemiştir. Böylece ona göre; iman ve ibadet bakımından ümitsizliğe düşen kimseler tekrardan Müslümanlığa ısındırılmış olmaktadır ve bu yapılan şey aynı zamanda Hz. Peygamber'in "Nefret ettirmeyiniz" mealindeki hadisine de uygun düşmektedir. Dini bütün Müslümanların ise asla orucu bırakmayacaklarını, hatta ve hatta karşıt görüşlü kimseler onlarla aynı görüşte olsa dahi yine de vaz geçmeyeceklerini ifade ederek bu telaşın boşuna olduğunu ifade etmiştir.⁷²

Anlaşıldığı üzere ipleri koparan meselelerden biri de Hüseyin Kâzım'ın Bakara suresinin 184. ayetteki çevirisidir. Bu çeviriye kadar Rıfat Börekçi, Hüseyin Kâzım hakkında her ne kadar eleştiriye tabi tutmuş olsa da hüsn-i zanda bulunmaktadır. Fakat oruç gibi önemli bir ibadet hakkında yapılan bu tercüme Rıfat Börekçi tarafından reddedilmiş ve adeta ayeti tahrif olarak görülmüştür.

Hüseyin Kâzım Efendi'nin yanıtından sonra yazı tekrar isimsiz yazarın sözleriyle devam etmektedir. Yazar sû-i zanda bulunmadıklarını mütercimlerin şahıslarıyla ilgili bir problem olmayıp söz konusu Allah'ın kitabı olduğu için doğru bildiklerini söylemeyi kendi üzerine adeta bir borç bildiğini ifade etmektedir. En nihayetinde bu tercümeler yalnızca kâğıt üzerinde kalmayıp halkın eline ulaşacaktır. Yazar, Hüseyin Kâzım'ın "tercüme-i tefsir" açıklamasında da neyi kastettiğini anlamadığını ifade ederek bununla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

⁷² Kadri, "Bazı İzahât-ı Mühimme", *Nûru'l Beyân*, c. 1, s. 9-12.

“Tercüme-i tefsirin denince tefâsir-i şerîfede veya hiç olmazsa ihtiyar buyurulan Taberî, Râzi, Beydâvi, Nahcevânî, Celâleyn, Ebu’s-suûd’da olan akvâlin hulasalarını câmi veya hiç değilse onlardaki akvâlin birine muvafık bir tercüme anlaşılır. Fakat insaf buyurulsun, (صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ) ayet-i kerimesinin (sırâta’llezî enamteh alâ gayri’l-mağdûbi aleyhim vele’d-dâllîn) suretindeki tercümesi bu sayılan kitapların hangisinde vardır? Hak şınaslık kabul hakkı iktidâ eder. Heyet-i muhteremeye karşı muhabbet ve hürmetimiz pek büyük olmakla beraber bu eserin hakkından gelemeyeceklerine kâiliz. Arzu buyururlarsa her hafta bu tercüme-i tefsirinin göze pek batan yanlışlıklarından numuneler gösterelim. Bu haftalık âtide okunacak intikâdât ile iktifa ediyoruz ki her biri bir sahifeden alınmıştır yoksa her gördüğümüz yanlış kayda kalkışırsak Sebilürreşad’ı yalnız ona hasr etmek icap eder ki ona imkân göremiyoruz.” Bu açıklamadan sonra numaralandırılmış şekilde Nûru'l-Beyân’daki hatalar sayılmıştır. İlk olarak yazar Bakara suresinin ikinci ayetinin Nûru'l-Beyân’da “ذَلِكَ الْكِتَابُ” mübtedâ “لَا رَيْبَ فِيهِ” haber şeklinde tek bir cümlede tercüme edildiğini söyleyerek bu tercümenin bu şekilde kabul etmenin mukaddimede zikrolunan tefsirleri layıkıyla anlamamak olduğunu ifade etmiştir. Sayılan isimlerin yalnızca ismi zikredilmek için sayıldığını da eklemiştir. Ardından ayetin bir örnek tercümesini vererek bu ayetle ilgili cümlelerini sonlandırmıştır.

2. hata “hüdâ” lafzı ile ilgilidir. Nûru'l-Beyân’da “nur ve beyan” olarak tercüme edilen “هَدًى” kelimesinin bu şekilde tercüme edildiğinde anlamın tam olarak yansıtılmadığını iddia etmektedir. Yazar “hüdâ” lafzını Fatiha suresindeki “اهْدِنَا” lafzıyla ilişkilendirerek, Fatiha’da istenilen “Bize hidayet et” duasına nail olabilmenin “hüden lil müttakîn” ifadesindeki “müttakîn” olmakla yani bazı sıfatlara sahip olmakla mümkün olacağını söylemiştir.

3- “el-Gayb” lafzının “umûr-i gayb” şeklinde çevrilmesi yazara göre bir tercüme değildir. Çünkü asıl tercüme edilmesi gereken kelime (الْغَيْبِ) tercüme edilmemiş üstelik yanına bir kelime daha eklenmiştir. Ona göre bu şekilde tefsirî bir tercüme yapılmış olmaz. Ayrıca yazar gayb ile ilgili inanılması gerekenin Allah’a ve ahiret gününe iman gibi imanın esaslarından olduğunu “umûr-i gayb” denilince ise her türlü gaybî habere muhtemel olduğunu söylemektedir. “Lâ ya’lemü’l-gaybe illallah” ayetini delil getirerek bu tür bir tercümenin kehanete kapı açacağını dile getirmektedir. Esasen tercüme “... Rasulü tarafından bildirilen umûr-i gaybiyye...” şeklinde geçmektedir. Hz. Peygamber’in

Allah Teâlâ'nın izni olmaksızın gaybî bir haber veremeyeceği aşîkar olduğuna göre tercümenin yazarın endişe ettiği kehanet ve benzeri bir duruma yol açması muhtemel gözükmemektedir.

4- “يُتِمُّونَ” lafzına “yusallûne” manasının verildiğini, “الصَّلَاةَ” lafzına ise “namazlarını (salâtehüm)” manasının verildiğini söylemiştir. “ikâme” lafzının kusursuz, adap ve erkâna dikkat ederek namaz kılmak olduğunu aynı zamanda kıldırmak manasını da içerdiğini söylemektedir. Dolayısıyla tercüme manayı tam olarak yansıtmış gözükmemektedir. Yazar ayrıca müellife birçok yerde terkip kullanırken burada da terkip kullanılabilir di şeklinde tavsiye de vermektedir.

5- “رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ” ibaresinin tercümesine ayette olmadığı halde “rızâen lillah” ibaresinin eklenmesi eleştirilmiştir. Yazara göre bu ilave her ne kadar tefsirî bir tercüme gibi gözükse de “ihşan ettiğimiz” sözünün sahibi Allah olduğu için aynı cümle içinde “rızâen lillah” ilavesi abes kaçmıştır.

6- “وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” ibaresinde üç hata bulan yazar, birinci hatada “وَأُولَئِكَ” lafzının hazfedilmiş olduğunu, ikinci hatada cümlelerin “birinci üläike”ye bağlanarak haber yapıldığını ve bu suretle de cümlelerin vurgusunun eksik olduğunu söylemiştir. Üçüncü hatada ise yazar “hüm” zamirinin elif lâmindan anlaşılan hasr ve kasrın tercümeden çıkarıldığını ve müsnedin müsned-i ileyhe kasrının dikkate alınmadığını eleştirmiştir.

7- Yazar ayet ayet hataları söylemenin uzun süreceğini söyleyerek her sayfadan birer örnek alacağını belirtmiş ve “وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ”⁷³ ayetinin “وَمَا هُمْ” kısmının “bu sözlerinde yalancıdırlar” şeklinde tercüme edildiğinden bahsederek bunun ayetin anlamını değiştirmek olduğunu ifade etmiştir. Zira ayette yalancılıkla ilgili bir kelime bulunmamaktadır. Fakat eserin bizde bulunan nüshasında tercüme “Hâlbuki onlar, iman etmiş değillerdir.”⁷⁴ şeklindedir. Buradan anlaşıyor ki Hüseyin Kâzım Efendi meali kitap haline getirip yayınlarken bu tercüme ile ilgili değişikliklerde bulunmuştur.

8- “وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ”⁷⁵ ayetinde ise “ahiret” lafzının tercümeye eklendiği oysa azabın dünyada da olabileceği dile getirilmiştir.

⁷³Bakara Suresi 2/8.

⁷⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 3.

⁷⁵ Bakara Suresi 2/10.

9- Bakara suresi 19. ayetin⁷⁶ tam manasıyla tasvir edilemediği, kullanılan ifadelerin hafif kaldığı ifade edilmiştir. Ayrıca yazar “ظلمات” kelimesinin meale alınmadığını, Kadı Beydâvî tefsirinde geçen “tekâsüf” kelimesinin kullanıldığını böylece tefsirden nakil yapma sevdasıyla Kur’ân’ın asıl manasını yansıtılamaması yönüyle eleştirmiştir.

10- Hüseyin Kâzım Bakara suresi 25. ayette, ayetin bir bölümünü meale almamakla eleştirilmiştir. Hemen sonrasında gelen “قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُشَاهِدًا” kısmı ise cümlelerin öznesinin karıştırılmasıyla ilgili olarak tenkit edilmiştir.

11- Bakara suresi 30. ayetin⁷⁷ çevirisi eleştirilerek böyle sade bir noktada hata etmelerine şaşırılmıştır.

12- Bakara suresi 29. ayette ise yedi kat göğün yaratılması anlatılırken “tesviye” kelimesinin de 7 katmış gibi tercüme edildiği noktasına değinilerek yine tesviye kelimesinin çevirisi zor bir kelime olan “sümme’stevâ” kelimesine tay edildiğinden bahsedilmiştir.

13- Bakara suresi 33. ayette⁷⁸, ayetin “إِنِّي أَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ” kısmı “إِنِّي أَعْلَمُ” kısmına atfedilerek “demedim mi?” kelimesiyle nihayete erdirilecekken, “أَلَمْ أَقُلْ” kısmına atfedildiğinden bahsedilip, birinci “kâle”nin mefûl yapılarak ikinci “أَلَمْ أَقُلْ”ün sözdiziminden ayrıştırıldığı yönüyle eleştirilmiştir. Sonrasında ayetin “وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ” kısmının tam olarak tercüme edilmediğinden bahsedilerek, bu ve benzeri tercüme hatalarının her ayette hatta her satırda olduğunu bu sebeple yalnızca fahiş hataları ve tahrifatları ele alacaklarına değinilmiştir.⁷⁹

Bundan sonraki sayıda ise Ahmet Hamdi Akseki’nin “Cevap mı? İtiraf mı?” başlıklı yazısı bulunmaktadır. Ahmet Hamdi Akseki ise ilk olarak sözlerine Kur’ân’ın Türkçeye tercüme meselesiyle başlamıştır. Kur’ân’ın Türkçeye hakkıyla tercümesinin Kur’ân’a bir nazire olmayacağını, aksine dikkatle yapılmış ve ayet metnini en güzel bir şekilde yansıtmanın gerekliliğine değinmiştir. Ardından yararlanıldığı zikredilen tefsirlerle mealin uyuşmadığını hatta bazı ayetlerde taban tabana zıtlıklar olduğunu söyleyerek bazı ayetlerin tahrifatı noktasında Diyanet İşleri Başkanına katıldığını itiraf etmiştir. Yazar

⁷⁶ “أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَنَرَقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آدَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ”

⁷⁷ “قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ”

⁷⁸ “

”قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

⁷⁹ “Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümeleri Hakkında”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/599, 8-12, s. 8-12.

tartışmanın alevlendiği Bakara suresi 184. ayet ile ilgili Hüseyin Kâzım'ın söylediklerine değinerek ayet ile ilgili düşüncelerini sıralamıştır.⁸⁰ Akabinde “Hatada Israr: Mânâ-yı Kur'ân'ı Tahrif ile Efkâr-ı İslâmiyyeyi Teşviş” başlıklı isimsiz yazıda gazetelerde çıkan tercümelerin kiyafetsizliğinden bahsedilmiştir. “Kur'ân'ın Türkçe Tercümesi” adı altında yazılmaya başlayan bu meallerin gelen eleştiriler üzerine “Tercüme-i Tefsir” demelerini bu isim de eleştirilince esere “Kur'ân-ı Kerîm'in Tefsirinin Tercümesi” dendiğini, fakat hangi tefsirin tercümesi olduğunun söylenmediği ifade edilerek müelliflerin en nihayetinde yaptıkları bu tercümeleri “te'vil” olarak adlandırdıkları anlatılmıştır. Cümlelerine müelliflerin tefsir yapmak istediğini söyleyerek devam eden yazar tefsir yapmayıp tevil yapmaya kalkışmanın bazı usulleri olduğunu fakat yapılan bu tercümelerin bunları taşımama ihtimaliyle “وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ”⁸¹ ve “يُخْرِفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ”⁸² ayetlerinde bahsedilen kişilere benzeme tehlikesi olduğunu ifade etmiştir. Müelliflerin eleştirileri bertaraf etmek için eserin ismini üç dört kez değiştirmekle yetindiklerini fakat eserin isminden ziyade muhteviyatının önemli olduğunu zikretmiştir. Yazar her ne kadar mütercimler aldırış etmese de Müslümanların hakkı ve hakikatı ve yapılan tercümelerin Kur'ân'ın asıl manaları olmadığını bilmeleri için bu eserlerdeki hataları göstermeye devam edeceklerini bildirerek Nûru'l-Beyân'daki hataları sırlamaya devam etmiştir.

1- “قَالُوا سُبْحَانَكَ”⁸³ ifadesinin “Ey Mâsivâdan münezzehtir olan Rabbimiz” şeklinde çevrilmesini eleştirerek tercümeyle olan hayretini şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Bu tercüme midir? Tefsir midir? Tercüme-i tefsir midir? Tefsir tercümesi midir? Tevil midir? Beyan buyurulmasını rica ederiz.*”⁸⁴ Ayetin tercümesinde “münezzehtir” lafzının kullanılmasını yanlış bulduğunu söylemiş ayrıca böyle mana vermenin sanki mâsivâyı yaratan Allah değilmiş gibi bir mana çıkarılabileceğini eklemiştir. Münezzehtir lafzının “mâsivâdan münezzehtir” olarak değil, “eksikten ve noksanlıktan münezzehtir” şeklinde kullanılması gerektiğini söylemiştir.

⁸⁰ Ahmet Hamdi Akseki, “Cevap mı? İtiraf mı? Şeyh Muhsin-i Fânî Hazretlerine”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/600, 23-26, s. 23-26.

⁸¹ Bakara Suresi 2/42.

⁸² Nisa Suresi 4/46, Maide Suresi 5/13.

⁸³ Bakara Suresi 2/32.

⁸⁴ “Hatada Israr: Mana-yı Kur'ân'ı Tahrifi ile Efkâr-ı İslâmiyyeyi Teşviş”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/600, 26-27, s. 26.

2- ⁸⁵“قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا” ifadesine İblis’i de katarak cemi mana vermek yerine Hz. Adem ve Hz. Havva zikredilerek tesniye mana verildiği, her ne kadar bir benzeri ayette⁸⁶ tesniye olarak geçse de orada siyak ve sibakın farklı olduğunu dolayısıyla burada ayette geçtiği şekliyle çoğul mana vermenin gerektiği belirtilmiştir.

3- ⁸⁷“وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ” ayetinde üç dört hata sayılmıştır. İlk olarak ayetin son cümlesinin hâl ifade ettiği halde “Hakkın hak olduğunu siz bilirsiniz” şeklindeki tercümenin yanlışlığına değinilmiştir. İkinci olarak, “Hakkı batıla karıştırıyorsunuz dendiğini oysa zaten muhatapların hakkı batıla karıştırdıklarını söylemiştir. Fakat burada belirtmek gerekir ki bizde bulunan nüshada ayet mealî şu şekildedir: “*Hakkı beyanât-ı bâtilanıza karıştırmayınız.*”⁸⁸ Üçüncü olarak ise, bu ayetin umumiyet ifade ettiğine değinilmiş tercümede ise mananın umumdan hususa dönüştürülerek tuhaf bir hale getirildiği noktasında eleştirilmiştir.

4- ⁸⁹“وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ” ayetinde “وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ” ifadesine cemaatle namaz anlamı verildiğini söyleyen yazar, burada cemaatle namazdan ziyade rükûnun vurgulandığını bunun da sebebinin Yahudi ve Hristiyanların rükûsuz namaz kılmaları olduğunu ifade etmiştir. Cemaat manasını verebilecek lafzın ise sadece “مَعَ” olduğunu söyleyerek “وَارْكَعُوا” emrinin tam olarak manasının verilmediğine değinmiştir.⁹⁰

Bir sonraki sayıda “Kur’ân Tercümelerindeki Hatalar” başlığı altında Nûru'l-Beyân’a yönelik eleştiriler devam etmiştir. Yazar Bakara suresi 44. ayette geçen “أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ” ifadesine “okuyarak” manasının verildiğini oysa “okuyup dururken” şeklinde hal manasının verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Daha önce geçmiş bir ayete yapılan eleştiri burada da karşımıza çıkmaktadır. Yazar Nûru'l-Beyân mütercimlerinin manaları umumdan hususa dönüştürdüğünü düşünmektedir. Ayette geçen “الْكِتَابَ” lafzının “Tevrat” diye tercüme edildiğini her ne kadar bu lafzın genel olarak “Tevrat” manasına gelmiş olsa da mefhumun başka ve mâsadağın başka olduğunu zikretmiştir. Ardından ayetteki “أَفَلَا تَعْقِلُونَ” ifadesine değinerek bu ifadenin “aklınız yok mu veya aklınız ermiyor mu” şeklinde çevrilebileceğini mütercimlerin yaptığı tercümenin kaba olduğunu yazmıştır. Yazar

⁸⁵ Bakara Suresi 2/38.

⁸⁶ Taha Suresi 20/123 “قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا”.

⁸⁷ Bakara Suresi 2/42.

⁸⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 12.

⁸⁹ Bakara Suresi 2/43.

⁹⁰ “Hatada Israr: Mana-yı Kur’ân’ı Tahrîfî ile Efkar-ı İslâmiyyeyi Teşvîş”, *Sebilürreşad*, s. 27.

“أَنْفُسَكُمْ” lafzında ise “kendi nefsiniz” demenin gerek olmadığını “kendiniz” demenin yeterli olduğunu ifade etmiştir.

Yazar sözlerine “وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ” ayetinin tercümesini eleştirerek devam etmiştir. Ayette “havâyiciniz için” şeklinde Kâdî’den alıntı yapılmak istendiğini fakat Arapçadaki havâic ile Türkçedeki havâicin farklı manalara geldiğini, Türkçedeki kullanımın daha hususi olduğunu belirterek tercümede “ihtiyacınız” kelimesinin kullanılması gerektiğini söylemiştir.⁹¹ Yazar eleştirilerini biraz daha sertleştirerek şu şekilde can alıcı ifadeler kullanmıştır: “*Şunu da ihtar etmek isteriz ki mütercimler bütün istisnaları, nekîz hükme rabt ediyorlar. Her nefyi isbât, her isbâtı nefy yapıyorlar. Bu gidişle “وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً” ayetine geldikleri zaman bu gidişle galiba “Bir mümin için bir mümini katletmek caiz değildir, lakin hatâen caizdir” suretinde bir tercüme yapacaklar.*”⁹² Yazar birkaç ayetin tercümesini daha eleştirdikten sonra mütercimlerin hatalarını düzeltme yoluna gitmediklerini bununla birlikte mütercimlerin kötü niyetli olmayıp ilim yönünden ehliyetli olmaları sebebiyle tercümelerin bu şekilde olduğunu dile getirmiştir. Tüm eleştirilere rağmen tercümeyle değiştirmeyi tercih etmemelerini garip bulan yazar, işlerinin şahıslarla değil, yaptıkları çalışmalarla ilgili olduğunu belirtmiştir.⁹³

“Lisân-ı Beşer, Lisân-ı Kur’ân’a Tercüman Olamaz” başlıklı yazısında Yahya Afîf⁹⁴, mütercimlerin Müslümanlara hizmet yapmak amacıyla Kur’ân’ı tercüme etmeye kalkıştıklarını oysa Kur’ân’-ı Kerîm’i tercüme etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bir dilde yazılmış herhangi bir eserin başka bir dile çevrilmesini esere nazire olarak değerlendirmiştir. Ona göre Kur’ân’ı tercüme etmek mümkün değildir ve hatta kendi dili olan Arapçayla bile tanzir edilemez. Kur’ân tercümelerindeki zayıflık, eksiklik ve noksanlıklar için iç yüzünü bilmeyen Müslümanlar için kafa karıştırıcı olmaktadır. Yahya Afif her yönüyle mucizevi üslup ve ifadeleri barındıran Kur’ân-ı Kerîm’in tercüme edilmesiyle onun semavî kudretinin, kuvvetinin, fesahat ve belagatinin, ilmî kıymetinin nasıl ve ne şekilde muhafaza edileceğini sorgulamaktadır. Tefsirde ise aynı tehlike geçerli değildir. Çünkü tefsirde ayniyet şartı yoktur ve herhangi bir şekilde müfessirin kendi

⁹¹ “Kur’ân Tercümesindeki Hatalar”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/601, 35-37, s. 35-36.

⁹² Aynı yer.

⁹³ “Kur’ân Tercümesindeki Hatalar”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/601, s. 37.

⁹⁴ Yazarın asıl isminin “Ahmet Şirani” olduğu ile ilgili bilgi için bk. Kadri, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Hatıralarım*, s. 56.

tarzını göstermektedir. Şimdiye kadar çıkmış Kur'ân tercüme nüshalarını okuduğunu söyleyen yazar, tercümede ayetlerin Türkçe mukabillerini bulmak imkânsızlığına mebnî Arabî kelimelere Türkçe edatların ilave edilmesinden başa bir şey bulamadığını itiraf etmektedir. Tercümelere baktığımızda eser, ilk etapta genel intiba olarak gerçekten de insan üzerinde böyle bir izlenim bırakmaktadır. Tercümelerin ticarî yönüne de değinen Yahya Efendi, mütercimlerin fikir babasını “Ubeydullah Efendi” adında bir “serseri” olduğunu dile getirmiştir. Diğer bir telkinâta göre ise bu tercümelerin yapılış amacının, insanların Kur'ân'ın zannedildiği gibi beşer üstü bir kıymet ve ehemmiyeti olmadığını görmeleri, Türkçeye çevrilmek suretiyle de basit, kıymetsiz bir tarih mecmuası olarak değerlendirmeleri olarak düşünülmüştür.⁹⁵

Derginin bundan sonraki üç sayısında Nûru'l-Beyân'la ilgili yazı bulunmamaktadır. Ta ki 606. sayısında “Yine Nûru'l-Beyân'cılar” başlıklı isimsiz yazıya kadar. Yazar, yazısında “Din nasihattir” hadis-i şerifine binaen hem hataları yapan mütercimlere hem de Kur'ân tercümelerini okuyan kârilere bir nasihatte bulunmak istediklerini anlatmıştır. Fakat artık nasihatlerinin hedefinin yalnızca kârilere olacağını hatalarında ısrar eden mütercimlere bu nasihatten pay ayırmayacaklarını dile getirmiştir. Eleştirilerinin iyi niyetle yapıldığından bahseden yazar, “Bazı İzahât-ı Mühimme” başlığı altında “bir takım lüzumsuz beyanlarla kaçamaklı yollara sapıldığını” ve eleştirilerine cevap verildiğini dolayısıyla bunun üzerine biraz daha söz söyleme lüzumu hissettiğini anlatmıştır.

Nûru'l-Beyân'ın yazılış amacıyla uyuşmadığı ifade edilerek muadili bazı eserlerle karşılaştırılmıştır. İkinci olarak ise tefsirlerden yararlanıldığı söylenmiş fakat tefsirlerden kırparak alınan bu ifadelerin Kur'ân manalarının tadını kaybettirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca Ebu's-Suûd efendinin eserinden yararlanıldığı söylenilmiş fakat buna rağmen Ebu's-Suûd ile uyuşan ifadeler olmadığı, olsaydı Fatiha suresindeki “yevmi'd-din” ifadesinin mealinden bunun anlaşılacağı vurgulanmıştır. Tefsir te'vil gibi meselelerin izah edilmesiyle fiillerinin hiç uyuşmadığı, sözlerinin başka eser ve amellerinin başka olduğu noktasında eleştirilmişlerdir.

Yazar mütercimlerin tefsir kelimesini açıklarken kullandıkları “Tefil babının mübalağa ifade ettiğini herkes bilir” açıklamasını eleştirerek, tefil babının teksir ifade ettiğini fakat mübalağa ifade ettiği ile ilgili hiçbir sarf kitabında geçmediğini söylemiştir.

⁹⁵ Yahya Afif, “Lisan-ı Beşer, Lisan-ı Kur'ân'a Tercüman Olamaz”, *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/602, 51-52, s. 51-52.

Dolayısıyla en temel bir bilgide böyle durumda olan insanların Kur'ân'ı tercüme, tefsir veya te'vil etmeye kalkışmalarının ne ağır bir cesaret olduğu dile getirilmiştir.

Yazar tefsirin te'vilden daha kapsamlı olduğunu düşünen mütercimleri eleştirerek, tefsir kitaplarında te'vilin ele alınmasının, tefsirin daha kapsamlı olduğundan değil tefsirin daha fazla nazar-ı dikkate alınmasından kaynaklandığını, tefsir ve te'vilin farklı şeyler olduğunu söylemiştir. Ayrıca birçok tefsir yazarının eserlerinin adına tefsir değil te'vil manasını verdiklerini de belirtmiştir.⁹⁶

Sebilürreşad'ın 607. sayısında “Yine Nûru'l Beyâncılar” başlıklı yazı ile eleştiriler devam etmektedir. İsmi belirtmeyen yazar Nûru'l-Beyân mütercimlerinin tevili ilgili görüşlerini ve ehl-i sünnet ulemasından bazılarının bu konuda mücadele ettikleri yönünde isimlerinin zikredildiğini ele alarak konuya giriş yapmıştır. Ardından tevil ile ilgili bilgiler vererek ehl-i sünnet ulemasının bu konuda nasıl bir yol izlediği ile ilgili bilgiler vermiştir. Tefsir yapabilmek için önce tercüme yapmak gerektiğine değinen yazar Nûru'l-Beyân mütercimlerinin her ne kadar tefsir ve tevilden dem vursalar da yaptıkları şeyin tercüme taslağından öteye gidemediğini söylemiştir. Tercümenin önemini vurgularken bir mahkeme anını örnek vererek sözlerine devam etmiştir, mahkemede yapılan herhangi bir yanlış tercümenin ne kadar tehlikeli sonuçlar çıkarabileceğinden bahsederek konuyu Kur'ân tercümesine bağlamıştır.

Yazar ehl-i sünnet ulemasını öven mütercimlerin imanının tanımını yaparken Mutezile ve Havâric mezheplerinden nakiller yaptıklarını ehl-i sünneti ise kaale almadıklarını ifade etmiştir. Fatiha suresinde hidayet kelimesinin manasında olduğu gibi bazı ayetlerde Mutezileden alıntılar yapıldığını zikretmiştir. Mütercimlerin küfrün manası konusunda ne iktibas yaptıkları mezheplerin görüşlerini ne de tabi oldukları ehl-i sünnet ulemasının görüşlerini gözetmediklerini söylemiştir. Daha sonra imanının tanımını yaparak amelin ise imanının aynı olmadığını fakat neticesi ve kemali olduğunu dile getirmiştir. Burada Hüseyin Kâzım Efendi'nin iman-amel meselesi hakkındaki görüşlerini hatırlamakta fayda vardır. Tahminimizce yazar Hüseyin Kâzım'ın iman ile ilgili görüşlerine gönderme yapmaktadır.

Sonraki paragrafta Hüseyin Kâzım Efendi'nin “Tefsirin Çeşitli Mesleklerle Göre Yazılması” konusunda yaptığı izahlar ele alınmıştır. Yazar lügat, sarf, nahiv ve belagat

⁹⁶“Yine Nûru'l-Beyân'cılar”, *Sebilürreşad*, Haziran 1924, 24/606, 119-121, s. 119-121.

bilmeden tefsir yapılamayacağını söyleyerek tercümenin ise hepsinden daha zor olduğunu düşünmektedir. Mütercimlerin hedeflerini Türkçe tercüme yapmak olarak açıkladıklarını öyleyse neden Ebu's-Suûd gibi âlimlerin tefsirlerinden bu tercümeyi ortaya çıkarmadıklarını sorgulamaktadır. Bizzat Hüseyin Kâzım Efendi'nin zikredildiği 6. bahiste tumturaklı bir soru sorarak fikirlerini beyan ettiğine değinilmektedir. Yazar tefsir yazmak için bazı ilimlere sahip olmak gerektiğini savunmuş ve istişhâd meselesinde de taassuptan uzak durabilmenin Kur'an ve hadis ile değil cahiliye dönemi edebiyatçılarının diliyle yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Mesleki tefsir konusunda ise bazı âlimlerin isimlerini zikretmiş ve bu âlimlerin her birinin tabiatın ayrı bir yönüne ışık tutan fennî ilim sahipleri gibi Kur'an'ın farklı yönlerine hizmete çalıştıklarını söylemiştir.

Konuya Hüseyin Kâzım'ın "Biz Ne Yaptık" başlığı altında ayeti ayetle tefsir etmek gerektiği söylemiyle devam eden yazar bir ayeti tefsir etmenin hemen müşabih ayetlerdeki manayı o ayete vermekle tefsir olmayacağını düşünmektedir. Ayeti ayetle tefsir demek Kur'an'ın farklı yerlerinde bir kelimeyi hatta bir harfî bile nazar-ı dikkate almak ve ona muhalif bir mana vermemek demek olduğunu izah etmiştir. Fatiha ve Yasin surelerindeki "الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" ibaresini örnek vererek Yasin suresindeki ibarenin Fatiha suresindekiyle açıklanmasının tefsir açısından meşru olmayacağını zikretmiştir. Ona göre "يُخْرِجُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ"⁹⁷ ayetinde zem edilen kimselere benzeme durumu söz konusu olmaktadır. Yedinci bahiste Hüseyin Kâzım Efendi'nin kendilerine cevap vermeye çalıştığını söyleyen yazar bunda pek başarılı olamadığını dile getirmiştir. Konu tekrar Fatiha suresinde geçen "kâffe" lafzına gelmiştir. Hüseyin Kâzım lafzın geçtiği birkaç ayeti örnek vererek kullanımını delillendirmek istemiştir. Yazar ise Hüseyin Kâzım'ın tercümesini yalnızca Arapça bakımından ifade etmeye çalıştığını söyleyerek eleştirilerine cevap alamadığını yazmış ve tekrar "kâffe" lafzı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.⁹⁸

Yine Sebilürreşad dergisinin 608. sayısında Nûru'l-Beyân'a yönelik eleştiriler devam etmiş ve araştırmalarımıza göre bu sayıdan sonra eleştiri noktasında Nûru'l-Beyân ismi geçmemiştir. Sözlerine Hüseyin Kâzım'ın "yevmi'd-din" açıklamasıyla başlayan yazar, mütercimin kendisini aynı lafızla geçen birkaç ayeti göstererek geçiştirdiğini ve çok hafif bir bakış açısı ile cevap verdiğini söylemiştir. "Yevmi'd-din" ile "yevmi'l-kıyameh" tamlamalarının muzâfun ileyhleri farklı olduğu halde aynı mana verilmesine şaşırarak

⁹⁷ Nisa Suresi 4/46.

⁹⁸ "Yine Nûru'l-Beyân'cılar", *Sebilürreşad*, Temmuz 1924, 24/607, 130-133, s. 130-133.

yapılan uyarılara bile aldırmayan kimselerin nasıl tefsir veya tercüme yapmaya cüret ettiklerini hayretle dile getirmektedir. Ardından Ebu's-Suûd Efendi'nin bu konudaki görüşlerine de değinerek konu ile alakalı tekrar izahta bulunmuştur. Devamında daha önceki makalelerde geçtiği üzere Fatiha suresinde geçen “الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” ifadesine değinerek bu ifadenin tercümesinin yapılamadığını tekrar beyan etmiştir. Yazar Fatiha'da geçen “الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ” duasının “bize doğru yolu göster” olamayacağını çünkü zaten bu duayı yapanın yalnız Allah'a kulluk etmiş kimseler olduğunu, doğru mananın “bizi doğru yolda sabit kıl, onun gayesine götür” gibi bir ifade olması gerektiğini ifade etmektedir.

Son olarak yazar, kelamın bir terkîb-i lafzı, bir mefhumu bir de mâsadağı olduğunu, tercümenin lisandaki kelimelerin mefhum ve mâsadağlarını tefsir etmeden bunları başka bir dilde bir muadilini, terkib lafzını bulmak olduğunu düşünmektedir. Nûru'l-Beyân'cılarının yaptıklarının ise galat bir tercümeden ibaret olduğunu söyleyerek cümlelerine son vermiştir.⁹⁹

Kitabın yayınlanmasından 3 yıl sonra Ömer Rıza Doğrul da eser hakkında eleştiride bulunmuş fakat bu eleştiri yapılan diğer eleştirilere göre bir hayli yumuşak kalmıştır. Doğrul'a göre eser tefsiri bir tercüme olarak ele alınmış, fakat tefsiri tercümeye olması gereken özellikler bu mealde bulunmamaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın lafızlarındaki ifadeler gerektiği şekilde tercümeye aktarılamamıştır. Ömer Rıza Doğrul, Nûru'l-Beyân'ın Kur'ân tercümesine çok fazla ihtiyaç olduğu sırada neşrolunduğundan, fakat bu ihtiyacı karşılayamadığından bahsetmektedir. Hasan Basri Çantay ise bu eseri ne tam bir tercüme ne de tam bir tefsir olarak değerlendirir. Ona göre bu eser ikisinin mezc edilmiş halidir ve Kur'ân ayetleri ile karşılaştırıldığı zaman bu ifadeler Kur'ân'ın manalarını ifadeden yoksundur, eserin dili de günümüz kullanımına uygun değildir.¹⁰⁰

Görüldüğü üzere eser özellikle Sebilürreşad'da birçok eleştiriye tabi tutulmuştur. Rıfat Börekçi, Ahmed Hamdi Akseki gibi birkaç zât haricinde eseri tek tek inceleyen ve yorumlayan asıl şahsın kim olduğu bilinmemektedir. İsmini vermeyen bu yazar Nûru'l-Beyân'ı ilk önce ticarî amaç gütmekle itham etmiştir. Hüseyin Kâzım Efendi'nin düşüncelerini ele aldığımızda ticarî amaç güdecek bir karakter izlenimi vermemektedir. Zira Tanin gazetesi kurulduğunda varını yoğunu ortaya koyan, üniversitedeki öğrenciler için araç gereç bulmaya çalışan, senelerce ilim için çaba göstermiş bir zât ile karşı

⁹⁹ “Yine Nûru'l-Beyân'cılar”, *Sebilürreşad*, Temmuz 1924, 24/608, 147-148, s. 147-148.

¹⁰⁰ Kadri, *Meşrutîyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, s. 57.

karşıyayız. Kaldı ki bunlar olmasa bile böyle bir şey söylemek mütercimnin niyeti kesin olarak bilinmediği için her hâlükarda zan olmaktadır.

Eleştirilerin etrafında döndüğü genel olgu Kur'ân'ın nazmı ile tercüme metninin uyuşmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Fatiha suresinde sayılan sıfatlar konusunda Kur'ân'ın nazımının koparılıp parçalandığı ifade edilmektedir. Arapçanın ve Türkçenin iki ayrı dil olması hasebiyle farklı cümle kuruluşları olduğunu düşünürsek, ayet ile ayet tercümesinin moda mod aynı olması beklenmemelidir. Kaldı ki tercümenin ayet kadar belagatli ve fesahatli olması mümkün değildir. Yine “yevmi'd-din”in “yevmi-i kıyamet” şeklindeki çevirisi ile ilgili söylenenler ve mütercimnin bilerek kıyamet mertebelerini atladığının iddia edilmesi eleştirmiş olmak için söylenmiş gibidir. Bir diğer örnek de “اهْدِنَا” çevirisi ile ilgilidir. Mütercimnin “... götür” değil de “... göster” diye tercüme etmesi eleştirilmiş ve Mutezile ve Hâriciye ile irtibatlandırılmıştır. Müellifin iman-amel konusu ile ilgili fikirlerinden yola çıkarak böyle bir eleştiride bulunulmuş olabilir fakat tek bir kelime tercümeden böyle bir mana çıkarmak ve bunu yayınlamak fazlaca cüretkâr gözükmemektedir. Ayrıca yazar bunun kasdî olup olmadığını bilmediğini de eklemiştir.

Eleştirilerin toplandığı bir başka nokta ise Nûru'l-Beyân'da yararlanıldığı söylenen kaynaklarla tercüme metninin ilgisinin kurulamamış olmasıdır. Yazar kıyasladığı bazı ayetlerin söz konusu tefsirlerdeki tercüme ve açıklamalarına bakmış ve Nûru'l-Beyân'daki tercüme ile alakası olmadığını söylemiştir. Buradan hareketle Hüseyin Kâzım'ın ifade ettiği “tefsirlerin Türkçe tercümesi” sözlerini eleştirilmiştir. Bunları söylemek için tercümenin tüm cümlelerini yararlanıldığı söylenen kaynaklarla karşılaştırmak gerekir. Makale yazarının bunu yapıp yapmadığını bilmemekle birlikte Nûru'l-Beyân'da ayet tercümelerinin açıklamalarında izahların genellikle kaynak belirtmeden ve isim vermeden yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca Ahmet Hamdi Akseki de kaynaklarla mealin uyuşmadığını ve hatta zıtlıklar olduğunu söylemektedir.

Nûru'l-Beyân'ın eleştirildiği bir başka husus ise esere yöneltilen eleştirilerin “tercüme-i tefsir” denilerek bertaraf edilmeye çalışılmasıdır. Eserin ne tercüme ne de tefsir olduğu söylenmiş ve mütercimlerde herhangi olumlu bir değişiklik olmadığı ifade edilmiştir. Hüseyin Kâzım Efendi'nin yaptığı “tefsirlerin Türkçe tercümesi” açıklaması ve beş, altı maddelik izahlar, sayfalar tutan bu eleştirileri karşılamakta yetersiz kalmıştır. Hüseyin Kâzım Efendi ne tercümeyi bırakmış ne de yapılan eleştirileri dikkate almıştır. Fakat

yazarın eleştirdiği birkaç ayet tercümesi ile elimizdeki nüshada farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum kitap haline gelmeden önce tercüme üzerinde birtakım değişiklikler yapıldığını göstermektedir.

Ayeti ayetle tefsir konusunda eleştirilen Hüseyin Kâzım, Fatiha ve Yasin surelerinde yaptığı tercümeler örnek verilerek Nisa suresi 46. ayette bahsedilen Yahudi davranışına benzetilmiştir. Eleştirmekten ziyade burada yargılayıcı bir dil söz konusudur.

Yazar birkaç maddede Hüseyin Kâzım'ın fazla ve eksik çevirilerine örnekler vermiştir. Zaten tefsiri bir tercüme olarak adlandırıldığından dolayı denildiği gibi bazı ayet tercümelerinde fazla cümleler göze çarpmaktadır. Ayrıca bazı ayetlerde de çevrilmeyen kısımlar vardır.

Yahya Afif Efendi ise çıkan Kur'ân tercümeleri ile ilgili görüşlerini farklı bir yönden ortaya koyarak Kur'ân'ın tercümesinin yapılma sebebini ticaretten de öteye götürmüş ve mütercimlerin amacının, Kur'ân'ı basit ve kıymetsiz bir tarih mecmuası olarak göstermek olduğunu söylemiştir. Buna karşılık Hüseyin Kâzım'ın görüşleri gözden geçirildiğinde, en çok üzerinde durduğu hususun “dinin ilk şekline dönmek yani Kur'ân İslâmına dönmek” olduğu görülecektir. Ayrıca eserlerinde ayetlerden fazlaca iktibaslar yapması Kur'ân'a verdiği önemi alelade göstermektedir.

Nûru'l-Beyân'ın eleştirildiği en önemli husus Bakara suresi 184. ayette geçen oruç meselesidir. Genel kabulün aksine Hüseyin Kâzım “يُطِيقُونَهُ” lafzına farklı mana vermiştir. Rıfat Börekçi ilk başta iyi niyetini korusa da bu tercümeden sonra kaybetmiştir. Hüseyin Kâzım Efendi'nin ve M. Ubeydullah Efendi'nin yaptıkları açıklamalar ayetin bu şekilde tercüme edilmesi noktasında ciddi manada eksiklikler içermektedir. Bunu kabul etmedikleri için de ayeti tahrif etmekle suçlanmışlardır.

İsmi bilinmeyen yazarın dili genel olarak sert, ağır ve bazen de alaycıdır. Üslubu ve bazı yerlerde eleştirilerini bağladığı nokta çok fazla itham içermektedir. Bu tarz ithamlara örnek kabilinden şu cümleleri aktarılabilir: *“Görülüyor ki Nûru'l-Beyân mütercimleri Kur'ân'ı değil, tefsirlerin bile dakâikini temyiz edebilecek bir halde değildirler. Tefsirin şerâit-i mühimmesinden biri olan ilm-i maânî ve belagatten asla haberleri yoktur. Bunun içindir ki tefsir kastıyla mana-yı âlete ilave ettikleri kayıtları bile tefsir kitaplarından iltikât ederken, mühim ve canlı noktaları fark etmeyerek kırık bir taraftan*

yakalayiveriyorlar. Bu veçhile nazm-ı Kur'ân'ı âmiyâne bir şekle ifrâğ eyliyorlar."¹⁰¹ Her ne kadar yazarın bazı konularda haklılık payı olsa da kullandığı dilin sertliğinden dolayı eleştiriler yerine ulaşmamış gibidir. M. Ubeydullah Efendi de açıklamalarını sert bir üslupla dile getirmiş, Rıfat Börekçi'yi eleştirmiş ve hatta daha da ileri giderek ona bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Hüseyin Kâzım Efendi'nin bu eleştiriler karşısındaki genel tavrı ise daha yumuşaktır. Zaten çok fazla açıklama yapmayan ve tercüme yapmayı da bırakmayan müellif, eleştirilere cevap verdiği yazılarında açıklayıcı ve nazik bir dil kullanmıştır. Netice-i kelamda Ömer Rıza Doğrul ve Hasan Basri Çantay'ın sözlerine değinecek olursak, mütercimleri tahrif ile suçlamamaları dikkat çekicidir. Eser tam bir tefsir olmamakla birlikte tam bir tercüme de değildir. Ayrıca denildiği gibi eserin dili günümüz kullanımından bir hayli farklıdır.

¹⁰¹ "Kur'ân Tercümesindeki Hatalar", *Sebilürreşad*, Mayıs 1924, 24/601, s. 36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: NÛRU'L-BEYÂN'IN TAHLİLİ

A) KUR'ÂN İLİMLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

a) Esbâb-ı Nüzûlün Çeviriye Yansıtılması

Kur'ân-ı Kerîm insanlara dünya hayatında doğru yolu gösteren bir kılavuz olmak üzere 23 yılda tedricen indirilmiştir. Bu süre zarfında ayetler bazen yalnızca bir hükmü belirtmek için bazen de bir olay üzerine inmiştir. Ayetlerin inmesine sebep olan bu olaylar zamanla kayda geçmiş ve günümüzde “esbâb-ı nüzûl” dediğimiz ilmin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durumda esbâb-ı nüzûl, “*Hz. Peygamber’in risâlet döneminde vuku bulan ve Kur’an’ın bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olayı, durumu ya da soruyu ifade etmek*”¹⁰² demektir. Ayetlerden sadır olan mananın iyi anlaşılması için esbâb-ı nüzûl ilminden yararlanılması gerekmektedir. Öte yandan bu ayetler Kur'an'da çok fazla yer almayıp 600 ayeti kapsamaktadır.¹⁰³ Hüseyin Kâzım Kadri de esbâb-ı nüzûl ilminden yararlanmış fazla detay vermeden kısaca ayetlerin iniş sebeplerine değinmiştir. Yazar, eserin ilk cildinin sonuna eklemiş olduğu bilgilerde esbâb-ı nüzûl ilmine de değinmiş ve Nûru'l Beyân'da bu konuyu açıklamak gereği duymadığını çünkü bu ilmin tefsire ve hüküm istinbatına hizmet ettiğini söylemiştir.¹⁰⁴

Örneğin Maide suresi 94. ayetin mealinde “Bu ayet-i Kerîme Hudeybiye Senesinde, müminler ihramlı oldukları halde, tekessür eden saydın ıstıyâdından men’i sadedinde nazil olmuştur.”¹⁰⁵ şeklinde ayetin sebep-i nüzûlüne değinmiştir. Açıklamasında herhangi bir kaynak belirtmeyen müellif bu ayetin iniş sebebi olarak kaynaklarda ilk geçen hadiseyi esas alarak izahta bulunmuştur. Müellif bazen de birkaç ayeti birlikte düşünerek sebep-i nüzûl bilgisi vermiştir. Enam suresi 53. ayette Hz. Peygamber’e hitaben “onları yanından kovma”¹⁰⁶ diye emir verilen kimseleri zayıf ve güçsüz kimseler manasında

¹⁰² Muhsin Demirci, “Esbâb-ı nüzûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 11, 360-362, s. 360.

¹⁰³ Muhsin demirci, *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012, s. 232.

¹⁰⁴ Kadri, “Bazı İzahât-ı Mühimme”, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 7.

¹⁰⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 235.

¹⁰⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 260.

“duafâ” şeklinde çevirmiş ve 54. ayetin bir önceki ayette bahsedilen “duafâ” hakkında nazil olduğunu söylemiştir.

Ayetlerin nüzul sebeplerini rivayetlere göre izah eden müellif bunu yaparken herhangi bir kaynak göstermemektedir. Mesela A'râf suresi 28. ayette¹⁰⁷ müşriklerin Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmeleri üzerine ayetin indiğine değinmiş fakat “Rivayete göre” sözüyle cümleye başlayarak rivayetin kaynağını belirtmemiştir. Bu durum aynı surenin 31. ayetinde¹⁰⁸ de karşımıza çıkmaktadır.

Hüseyin Kâzım, ayetlerin çoğunda kısa kısa sebab-i nüzûllere değinmiştir. Örneğin; A'râf suresi 175. ayetin¹⁰⁹ sebab-i nüzulünde Belam bin Baura'ya değinilmesi, Şuarâ suresi 210. ayette¹¹⁰ Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e şeytanlar tarafından indirilmesi üzerine nazil olduğundan bahsedilmesi. Müellif bu ayetlerin haricinde Ankebût suresi 60. ayette “Din için hicretle emrolundukları vakit, “medâr-ı mâîşetimiz olmayan yerlere nasıl gidelim?” diyenlere karşı nazil olmuştur.”¹¹¹, Zuhruf suresi 57. ayette de “Ayet-i Kerîme'de işaret edilen mana, rivayete nazaran, Sure-i Enbiya'nın 98. ayeti olan - *إِنَّمَا نَتَّبِعُ مَا نَزَّلَ مِن دُونِ اللَّهِ خَصَّ بِهٖ مَا يَشَاءُ لِمَن يَشَاءُ* - ayeti nazil olduğu zaman, müşrikler Rasul-i muhtereme hitaben: “Biz, ilahlarımızın, Nasârâ'nın ibadet ettikleri İsa ile beraber olmalarına razıyız!” demeleri ve bu sözle Rasul-i muhteremi ilzam ettikleri zannıyla sevinmişlerdir.”¹¹² şeklinde ayetlerin iniş sebepleri ile ilgili kısaca bilgi vermektedir.

b) Mekkî-Medeni Ayetlerin Çevirisi

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sure ve ayetleri Mekke ve civarında diğer bazı sure ve ayetleri ise Medine ve civarında nazil olmuştur. Mekkî ve Medenî terimleri ilk anda bu anlamı çağrıştırmaktadır. Ancak yaygın kabule göre Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden önceki takriben 12 yıllık dönem Mekke dönemidir ve burada nazil olan ayetler Mekkî, hicretten sonra inen ayetlere de Medenî ayetler olarak isimlendirilmiştir.

Eserde sure ismi verildikten sonra surenin nerede nazil olduğu belirtilip kaç ayet olduğu söylenmiştir. Baştan sona surelere baktığımızda Fatiha'dan son iki sureye kadar

¹⁰⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 298.

¹⁰⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 299.

¹⁰⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 337.

¹¹⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 727.

¹¹¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 775.

¹¹² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 933.

bir cüret olacağı gibi, buna müteallık ihtilafâtı tafsilen bildirmek de meselenin ihtisarımıza muvafık olamayacaktı. Efkarı teşvişe ve tereddüte düşürecek sözlerden tehâşi de bizim için zaruri idi...”¹¹⁴

Müellif, nesih konusunda ittifak edilen ayetleri belirttiğini tartışmalı ayetlerde ise nesih konusuna değinmediğini belirtmektedir. Hüseyin Kâzım, neshin nerelerde olabileceği, yalnızca ayet ile mi yoksa hadis-i şerif ile de neshin mümkün olup olmayacağı, hadis-i şerifler ayetleri neshdebiliyorsa hangi hadis türünün bunu yapabileceği gibi bir takım sorular sormuş ve bu gibi meselelerin başlı başına bir ilim konusu olduğunu ve kendisini aşacağını ifade ederek bu konulara değinmemiştir. Daha sonra nâsîh ve mensûhu örneklendirerek konuyu sonlandırmıştır:

“Nâsîh ve Mensûha Dair Misaller:

Yalnız emir ve nehiyde câri olan nesh üç nev’dir.

1- Hat ve hükmün neshidir, ki Enes bin Mâlik-radıyallahu anh- ki rivayetine göre: -lev kâne li’nbnî âdeme vâdiyen min zehebin lebtegâ ileyhimâ sâlisen ve lev enne lehû sâlisen lebtegâ ileyhi râbian ve lâ yemleü cevfe ibni Âdem ille’t-turâbu ve yetûbü’llah alê men tâbe- ayeti mensûhası bunun misalidir.

2- Yalnız hattın neshidir. Bunun misali de, Ömerü’l-Fâruk –radıyallahu anh- dan mervî olduğuna göre: -lâ tergabü’r-rağbete anhümâ- ve –eş-şeyhu ve’ş-şeyhatü izâ zeneyâ fe’rcümûhümâ elbettete nekâlen min’allâhi vallahu azîzün hakîm- ayetleridir.

3- Yalnız hükmün neshidir, ki bunun mesâili de- fevelli vecheke şatra’l-mescidi’l-haram- Ayet-i Kerîmesiyle mensûh olan - فَأَيُّنَّمَا تُؤَلُّوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ - Ayet-i Kerîmesidir. Kur’ân-ı Mübin’de 43 sure nâsîh ve mensûhtan âri, mütebâkî 71 surenin de bir kısmı yalnız ayât-ı nâsihayı ve diğer bir kısmı yalnız ayet-i mensûhayı ve diğer bir kısmı da hem ayât-ı nâsihayı, hem mensûhayı şamildir.¹¹⁵

Görüldüğü üzere müellif, nesih konusuna detaya girmeden değinmiştir. Ayetlerde de nesihle ilgili kısa bilgiler vermekle yetinmiştir. Örneğin Nûr suresi 3. ayetin¹¹⁶ aynı

¹¹⁴ Kadri, “Bazı İzahât-ı Mühimme”, s. 7.

¹¹⁵ Kadri, “Bazı İzahât-ı Mühimme”, c. 1 s. 6.

¹¹⁶ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 2, s. 679.

surenin 32. ayeti ile mensûh olduğundan bahsetmektedir. Bu bilgi haricinde başka bir ifade kullanmamıştır.

Secde suresi 30. ayette ise “*Bu ayet, alâ rivayetin, ayet-i seyf ile mensûhtur.*”¹¹⁷ diyerek söz konusu ayetin kılıç ayeti ile nesholunduğuna vurgu yapmıştır. Çalışmalara baktığımız zaman bu ayeti İbn Atıyye’nin de mensûh olarak ele aldığını görüyoruz. İbnü’l-Cevzî ve Kurtubî bu ayet ile ilgili rivayetleri sıralamışlar fakat ayetin neshi konusunda sessiz kalmışlardır. Âlûsi ise bu ayetin mensûh olduğunu reddetmektedir.¹¹⁸ Görüldüğü üzere Hüseyin Kâzım ayetin bir rivayete göre mensûh olduğunu belirtip hangi rivayete göre veya hangi kaynağa göre mensûh olduğunu belirtmemiştir.

Bir benzer durum Câsiye suresi 14. ayette karşımıza çıkmaktadır. Müellif, “Ey Muhammed! Müminlere de ki: “Allah’ın, herkesi hayır ve şerden işlediğinin mükâfatını veya mücazatını vermek için, takdir ettiği kıyamete iman etmeyenleri affetsinler!”¹¹⁹ şeklinde mealini vermiş olduğu ayetin izah kısmında “Bu Ayet-i Kerîme, müfessirinin beyanına göre Ayet-i Cihâd ile mensuhtur.” açıklamasında bulunmuştur. İzahta söz konusu edilen ayeti seyf ayeti olarak kabul ediyoruz. Zira müellif nâsîh ayetin sure adı ve numarasını vermeyip sadece “cihâd ayeti” şeklinde adlandırmıştır. Öte yandan bu ayeti bir önceki örnekte adlandırdığı gibi neden seyf ayeti diye adlandırmadığı merak konusudur. Bu ayet, İbn Hazm, İbn Atıyye ve Ebu Hayyân’a göre seyf ayeti ile mensûhtur, İbnü’l-Cevzî ve Kurtubî ise Secde suresinde olduğu gibi nesh ile ilgili rivayetleri sıralayıp görüş belirtmemişlerdir.¹²⁰

Hüseyin Kâzım bu ayetler haricinde A’lâ suresi 7. ayeti “*Ya Muhammed! Kur’ân-ı Mübîn’i sana okuturuz. Sen, onu unutmazsın. Meğerki Allahu Azimü’ş-Şân, nesh ile unutmanı istesin!*”¹²¹ diye çevirmiştir. Burada Hz. Peygamber’in unutması kısmına “nesh ile” kaydını ekleyerek konuyu ayrıca ele almayı mealin içinde vurgulamayı tercih etmiştir. Ayette nesh ile ilgili bir kelime geçmemesine rağmen “sana okutacağız ve sen

¹¹⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 798.

¹¹⁸ Hikmet Akdemir, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 13, sayı: 20, 2008, s. 21.

¹¹⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 946.

¹²⁰ Akdemir, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, s. 21.

¹²¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1108.

onu unutmayacaksın” kısmından sonra “إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ” kısmını kendi yorumuna uygun olarak nesh ile açıklamıştır.

d) Muhkem-Müteşabih Ayetlerin Çevirisi

Muhkem Kur'ânî bir tabir olarak kısaca açıklamaya ihtiyaç duyulmayan, kolayca anlaşılan ayetler demektir.¹²² Müteşabih ise, manaları bilenemeyen, anlamlarında kapalılık bulunan, birden çok manaya ihtimali olan ayet, kelime veya harfler demektir.¹²³ Bu yüzden müteşabih ayetler geçmişten günümüze hep tartışıl原因lmıştır. Muhkem ve müteşabih konusunda ortaya konan görüş ve yorumlar dille ilgili bazı tahlillerle ilintilidir, fakat bunu daha iyi anlamak için konuyu o bağlam içerisinde değerlendirmek gerekmektedir.¹²⁴ Müteşabih lafızlar kendi içinde iki kısma ayrılır. Bunlardan ilki mutlak müteşabihler olup manasını Allah'tan başkasının bilemeyeceği lafızlardır, hurûf-ı mukattaalar buna örnektir. Diğer kısmı ise tercümeyi zorlaştıran teşbih ve istiarelerden oluşan müteşabih lafızlardır, ayetlerde geçen “Allah'ın eli”¹²⁵, “Allah'ın yüzü”¹²⁶ gibi ibareler buna örnektir. Bu ayetler dilimize olduğu gibi tercüme edildiği zaman farklı anlamlar zihne gelebilmektedir.¹²⁷ İşte asıl problem bu lafızların delalet ettiği doğru manayı bulmaktır.

Hüseyin Kâzım bu konuda hususen bir bölüm ayırmamıştır fakat “Bazı İzahât-ı Mühimme” başlığı altında yaptığı açıklamalarda “Tefsir ve te'vil ne demektir?” başlığı altında birkaç müteşabih ayet verip yorumda bulunmuştur:

إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى¹²⁸

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ¹²⁹

مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتَ بِيَدَيَّ¹³⁰

¹²² Tuncay Başoğlu, “Muhkem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, 31, 42-44, s. 42.

¹²³ Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 166.

¹²⁴ Tuncay Başoğlu, “Muhkem”, 31, s. 43.

¹²⁵ Fetih Suresi, 48/10.

¹²⁶ Rahman Suresi, 55/27, Bakara Suresi, 2/115.

¹²⁷ Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur'ân Okulu Yayıncılık, 1996, s. 249.

¹²⁸ Tâhâ Suresi, 46. Ayet.

¹²⁹ Hadid Suresi, 4. Ayet.

¹³⁰ Sâd Suresi, 75. Ayet.

¹³¹ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

“Gibi Ayet-i Kerîme’nin tevilinde, kelimayı zahirinden mana-yı muhalifine ircâ’ edenler de bulundu. Buna meydan vermemek için eserler telif eden ve ihtarât-ı mühimmede bulunan alimlerin sözleri faidesiz kaldı!...”¹³² şeklinde açıklama yapan müellif, bu gibi ayetlerin zahir manasından farklı manalara çevrildiğini ve buna fırsat vermek istemeyen âlimlerin sözlerininse faydasız kaldığını dile getirerek görüşlerini sonlandırmıştır.

Muhkem-müteşabih konusunda en önemli ayetlerden olan Âl-i İmran suresi 7. ayette¹³³ izah kısmında muhkem ve müteşabihin tanımı yapılmaktadır. Müellifin tanımına göre muhkem; manaları açık olan ve tahsis, tevil ve neshten uzak olan ayetlerdir, müteşabih ise manaları açık olmayıp gizli kalan ayetlerdir. Detaya girmeden bu bilgileri vermekle yetinen Hüseyin Kâzım ayetteki muhkem ve müteşabih lafızlarını da bizzat aynı şekilde tercüme etmiştir.

Hüseyin Kâzım Mâide suresi 64. ayeti “*Yahudiler: ‘yedu’llahi mağlûle, yani Allahu Azimü’ş-Şân behildir!’ dediler.*”¹³⁴ şeklinde tercüme etmiştir. “يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ” kelimesini Türkçeye tercüme etmeyip Arapça terkibiyle birlikte olduğu gibi meale aktarmıştır. Kitabında açıklama yaptığı üzere ayetin manasını zahiren almış herhangi bir teville ihtiyaç duymamıştır. “مَغْلُولَةٌ” kelimesi ile ilgili ayrıca bir izah yapmayıp ayetteki cümleyi yani kelimesiyle açıklamayı tercih etmiştir. Ayette geçen “Allah’ın eli bağlıdır” mealindeki kısmı cimri kelimesiyle tercüme etmiş fakat bu kelimenin de Arapça karşılığını kullanmıştır. Bir benzer durum A’râf suresi 54. ayette de karşımıza çıkmaktadır. “...Sonra arş üzerine istivâ etti.”¹³⁵ diye tercüme edilen ayette “اسْتَوَى” kelimesi bizzat Arapça haliyle meale aktarılmıştır. Yine Sâd suresi 38. ayette¹³⁶ geçen “yed” kelimesini olduğu haliyle mealine almıştır. Görüldüğü üzere müellif, “yed”, “istivâ”, “vech” gibi müteşabihleri olduğu gibi tercüme etmiş herhangi bir tevilde bulunmamıştır.

Müellif yer yer ayetteki bir lafzı anlamı dışında tercüme etmiştir. Enâm suresi 158. ayetteki¹³⁷ “يَأْتِي رَبُّكَ” ibaresi, çoğu mealde “*Rabbın gelmesi*” şeklinde çevrilirken, Nûru’l-

¹³¹ Tâhâ Suresi, 5. Ayet.

¹³² Kadri, “Bazı İzahât-ı Mühimme”, c. 1, s. 4.

¹³³ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 95.

¹³⁴ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 207.

¹³⁵ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 306.

¹³⁶ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 2, s. 868.

¹³⁷ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 290.

Beyân'da “*Rabbin Teâlâ ve Tekaddesi görmekten*” şeklinde tercüme edilmiştir. Ayrıca aynı fiilin ayetin devamında “*Rabbin Teâlâ ve Tekaddesin bazı alâim-i azimesinin gelmesinden*” diye tercüme edilmesi müellifin müteşabih ayetlere bakışıyla ilgili bize bilgi vermektedir. “يَأْتِي” fiili melekler için kullanıldığında “gelmek”, Allah Teâlâ için kullanıldığında “görmek” diye çevrilmiş ve melekler için kullanıldığı zaman izafet terkihiyle, Allah Teâlâ için kullanıldığında ise mastar haliyle tercüme edilmiştir. Bize göre müellif “Allah Teâlâ’nın gelmesi” manasında bir çeviri yapmayı uygun bulmamıştır. Fakat müellifin bu çeviriyle ilgili herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Bir başka örnek de Tevbe suresi 67. ayette¹³⁸ geçmektedir. Ayette “unutma” fiili iki kez geçmekte; ilki “kulların Allah’ı unutması”, ikincisi ise “Allah’ın kulları unutması”dır. Müellif kulların unutmasını, Allah’ın zikrinden gaflet etme ve O’na itaati terk etme manasında, Allah’ın kullarını unutmasını ise, insanları fazilet ve lütuflarından mahrum etmek manasında kullanmıştır. Hüseyin Kâzım Allah Teâlâ için unutmak diye bir şey söylenemeyeceğinden dolayı unutma fiilini bu şekilde tercüme etmeyi uygun görmüştür.

e) Hurûf-i Mukattaanın Çevirisi

Kur’ân’daki bazı surelerin başında bulunan bir veya birkaç harften oluşan kesik(mukatta) harflere “huruf-ı mukattaa” denmektedir. 29 surenin başında bulunan bu harfler 14 tanedir ve tekli, ikili, üçlü, dördü ve beşli harfler halinde 13 değişik halde görünmektedir. Bazı surelerin bu şekilde başlaması İslâm’ın ilk dönemlerinden itibaren Doğu’da ve Batı’da araştırma konusu olmuştur. Âlimler hurûf-ı mukattaanın müteşabih lafızlardan olduğunda ittifak etmişlerdir. Hurûf-ı mukattaanın ne manaya geldiği ve hangi hikmete binaen nazil olduğu konusunda çeşitli görüşler mevcuttur.

Müellif hurûf-ı mukattaalarla ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Meal verirken hurûf-ı mukattaaları olduğu gibi meale aktarmıştır.

f) Garib Kelimelerin Çevirisi

“Arapça garâbet (gurbet) kökünden türeyen garîb kelimesi sözlükte “yurdundan uzak kalan; tek ve nâdir olan; bilinmeyen, müphem ve kapalı olan” anlamlarına gelmektedir. Garîb lafız ise az kullanılması sebebiyle mânası sözlüklere başvurulmadan bilinemeyen kelimeler” demektir.¹³⁹ Tefsir ilminde bu tür lafızların açıklanması “Garîbu’l-Kur’ân”

¹³⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 386.

¹³⁹ Hüseyin Elmalı, Şükrü Arslan, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, 13, 374-375, s. 374.

ilmini oluşturmaktadır. Bu ilim II. yüzyıldan itibaren Kur'ân ilimleri arasında yerini almış ve müstakil bir disiplin haline gelmiştir.¹⁴⁰

Çok zengin bir yapıya sahip olan Arapçanın birçok lehçesi bulunmakta ve bu farklı lehçelerin herkes tarafından anlaşılması mümkün olmamaktadır. Arapça ile indirilen Kur'ân için de aynı durum söz konusu olmaktadır. Nitekim bazı sahâbîler de Kur'ân'da manasını kavrayamadıkları kelimeler olduğunu söylemişlerdir. Örneğin; Hz. Ömer “ebben” kelimesinin manasını bilmediğini ifade etmiştir. İbn Abbas da “fâtır” kelimesinin manasını iki Arap köylüsünün kuyu başındaki tartışmalarında bu kelimeyi kullanmaları sebebiyle öğrendiğini söylemiştir.¹⁴¹ Bu garîb lafızların anlaşılması için çeşitli yollara başvurulmuştur. Bunlardan biri de eski Arap şiirleridir. Denildiğine göre Abdullah bin Abbas Arap şiirinden çok faydalanmış ve şiirle istişhâd faaliyetinin ilk temsilcisi olmuştur.¹⁴² Bu durum garîbu'l-Kur'ân ile ilgili çalışmaların sahabe döneminden itibaren başladığını göstermektedir.¹⁴³ Eserlerin yazılmaya başlanması ise II. yüzyılda ilmin bir disiplin haline gelmesiyle mümkün olmuştur.

Müellifin garîb kelimelerle ilgili çeşitli çevirileri bulunmaktadır. Örneğin garîb kelimelerden olan “الرَّقِيمَ”, “سَفِيهَا”, “إِسْتَبْرَقِي” ve “الْفَرْدَوْسِ” kelimelerini Arapça halleriyle kullanmıştır. Mealde “الرَّقِيمَ” (Kehf suresi 18/9)¹⁴⁴ kelimesi aynen kullanılmış, ayetin altında kelimeyle ilgili açıklama yapılmıştır. Müellif “الرَّقِيمَ” kelimesinin manası hakkında ihtilaf olduğu için aynen yazmayı tercih ettiğini ifade ederek rivayetlere değinmiş ve bu kelimenin manasının bir rivayete göre köpek başka rivayetlere göre ise kurşun veya taştan yapılmış bir levha, mağaranın bulunduğu vadinin, dağın ya da Ashâb-ı Kehf'in köylerinin ismi veyahut Ashâb-ı Kehf'ten başka üç kişi olduğunu söylemiştir. Sefih kelimesini, “süfephâ” (Bakara suresi 2/ 13)¹⁴⁵, “sefih” (Bakara suresi 2/ 282)¹⁴⁶ şeklinde, istebrak kelimesini Kehf Suresi 18/31¹⁴⁷ ve Rahman Suresi 55/54¹⁴⁸ ayetlerinde “istebrak”,

¹⁴⁰ İsmail Cerrahoğlu, “Garîbü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, 13, 379-380, s. 379.

¹⁴¹ İsmail Cerrahoğlu, “Garîbü'l-Kur'ân”, 13, 380.

¹⁴² Aynı yer

¹⁴³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 156.

¹⁴⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 578.

¹⁴⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 4.

¹⁴⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 91.

¹⁴⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 584.

¹⁴⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1009.

Duhan 44/53'te “*kalın ipek kumaşlar*”¹⁴⁹, İnsan 76/21'de ise “*ince ve kalın libaslar*”¹⁵⁰ şeklinde tercüme etmiştir. Firdevs kelimesini de “*fırdevs*” (Kehf Suresi 18/107)¹⁵¹ ve “*fırdevs-i a'lâ*”¹⁵² (Muminun 23/11) olmak üzere iki şekilde çevirmiştir. Meallerde genellikle yaratan/yaratıcı¹⁵³ diye çevrilen “*فَاطِرٌ*” (Fâtır suresi 35/ 1) kelimesini, “*yoktan var eden*”¹⁵⁴ şeklinde tercüme edilmiştir. Hemen hemen aynı manalara gelmekle birlikte farklı çevirileri (çok içli¹⁵⁵, pek çok tezarrû' ve niyaz eden (kalbi yufka ve ezaya karşı)¹⁵⁶, çok ince ruhlu¹⁵⁷, çok uyanık, çok halim¹⁵⁸) olan “*رَؤُوفٌ*” (Tevbe Suresi, 9/114) kelimesine “*Pek şefkatli*”¹⁵⁹ manasını vermiştir. “*حَنَانًا*” (Meryem suresi 19/ 13) kelimesi “*Merhamet*”¹⁶⁰, “*غَسِيلِينَ*” (Hakka Suresi 69/36) kelimesi de “*kanlı irinli su*”¹⁶¹ olarak çevrilmiştir. "Müfredât" sahibi Râğıb el-İsfahânî'ye göre, "kendisinde hayır bulunmayan her bayağı şeye cibt" denmektedir.¹⁶² “*الْجَبْتِ*” (Nisa 4/51) Nûru'l-Beyân'da “*batıl olan şeyler*”¹⁶³ şeklinde kelime manasına uygun olarak tercüme edilmiştir.

Hüseyin Kazım çoğunlukla garîb sayılan lafızların anlamı konusunda ittifak varsa bunları tercüme etmiş, ihtilaf varsa bunları kendi lafzıyla mealde zikredip izah kısmında anlamına temas etmiştir.

¹⁴⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 942.

¹⁵⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1088.

¹⁵¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 600.

¹⁵² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 666.

¹⁵³ *Kur'ân Yolu Meal ve Tefsiri*, haz. Hayrettin Karaman, Sadrettin Gümüş, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrıçı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, c.4, s.444, Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâlî Kerîm*, Haz. M. Ali Yekta Saraç (tedkik: Emin Saraç), Risale Basın Yayın, İstanbul, 1993, s. 434, Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, 1997, İstanbul, s. 886, Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlisi*, Kahraman Yayıncılık, c. 6, s. 2882.

¹⁵⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 827.

¹⁵⁵ *Kur'ân Yolu*, c. 3, s. 66.

¹⁵⁶ Hasan Basri Çantay, a.g.e., s. 205.

¹⁵⁷ Esed, a.g.e., s. 383.

¹⁵⁸ Elmalılı, a.g.e., c. 6, s.2627.

¹⁵⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 397.

¹⁶⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 602.

¹⁶¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1068.

¹⁶² İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 92.

¹⁶³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 164.

g) Müşterek Lafızların Anlamlarının Tayini

Râgıp el- İsfehânî Kur'ân ilimlerinde öncelikle incelenmesi gereken ilmin lafzî ilimler olduğunu söylemiş ve lafızların kökenini, manasını iyi tahkik etmenin önemini vurgulamıştır. O Kur'ân'ı tercüme etmeyi bir bina inşa etmeye benzetir ve ona göre Kur'ân tercümesine lafızların kök manaları bilerek başlamak bu işin adeta “tuğla ve kerpiç”idir. Lafızların kök manalarını bilmek bütün İslâmî ilimler için önemli faydalar sağlamaktadır.¹⁶⁴ Müşterek ifadeleri anlamlandırırken de lafızların kök manaları büyük önem arz etmekte ve ayetin anlamını etkilemektedir.

Müşterek sözlükte “ortak olunan şey” demektir dolayısıyla birden çok manası olan kelimeye de “müşterek lafız” denmektedir. Ancak bir lafzın müşterek sayılabilmesi için bu manaların o lafza ait mecazî anlam değil, gerçek anlam olması gerekir. Müşterek lafızlar, tefsir ilminde “vücûh ve nezâir” başlığı altında ele alınmıştır. “Vücûh” kelimesinden kasıt müşterek lafızlardır. Kur'ân-ı Kerîm’de birçok müşterek lafız kullanılmış olup bunlardan bazıları şunlardır; “hüdâ”, “salât”, “ruh”, “zıkr”, “zekât”, “ayn”, “fitne”, “dua”. Biz burada örnek olması bakımından “hüdâ”, “salât” ve “zekât” kelimelerini ele alacağız.

1) Hüdâ Lafzının Anlamları

Hidayet (hüdâ, hedy) sözlükte “*amaca ulaştıracak yolu gösterme, bu yol için kılavuzluk etme*” olarak tanımlanmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm’de hidayet kelimesi geçmemekle birlikte hüdâ kelimesi 85, çeşitli fiil sîgalarıyla toplam 300 yerde çoğunlukla Allah’a izafe edilerek geçmektedir.¹⁶⁵ Hüdâ lafzı Kur'ân-ı Kerîm’de türemiş halleriyle birlikte toplamda 17 farklı anlamda kullanılmıştır.¹⁶⁶ Mecazi anlamlarıyla birlikte hüdâ lafzı şu anlamlarda kullanılmıştır: Beyan, din, iman, davetçi, peygamberler ve kitaplar, yol bulmak, irşad etmek, Hz. Peygamber, Kur'ân, Tevrat, hidayet etmek, delil, tevhid, sünnet, ıslah etmek, ilham etmek, tevbe etmek.¹⁶⁷

Meallerin çoğunda “müminler için yol gösterici/hidayet” manasında tercüme edilen, Bakara suresinin 2. ayetindeki “هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ” ifadesine müellif, “*muttakiler için nur ve*

¹⁶⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 10.

¹⁶⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17, 473-477, s.473.

¹⁶⁶ Demirci, *Tefsir Usulü*, s. 157.

¹⁶⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, s. 185.

beyandır”¹⁶⁸ şeklinde mana vermiştir. Aynı surenin 5. ayetinde geçen “هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ” ifadesini ise “*Allahu Azimü’ş-Şan’ın hidayetine mazhar olanlar*”¹⁶⁹ cümlesiyle tercüme etmiştir. Bu ifade de çoğu mealde 2. ayetteki “hüdâ” kelimesine verilen anlamlara benzer şekilde “doğru yol, hidayet” gibi ifadelerle çevrilmiştir. Tahminimizce müellifin burada farklı mana vermesinin sebebi, surenin 2. ayetinde geçen *hüdâ*’nın “İçinde şüphe bulunmayan kitap” şeklinde tercüme edilen cümleden sonra gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla *hüdâ* kelimesiyle kastedilen mananın Kur’ân olduğu anlaşılmaktadır. İfadedeki “beyân” kelimesi de “açıklayan” manasında Kur’ân’ın isimlerinden olup bu durumu desteklemektedir.

Bakara 38. ayette ise “هُدًى” kelimesi mealde aynen kullanılmakla birlikte ayetin altında izahı yapılmış, kelimenin “kitap ve rasul” manasında olduğu ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Meallerde “yol gösterici” olarak çevrilen kelimeye bazı mütercimler parantez içinde “Rasul”, “Kitap” gibi kelimeler de eklemiştir. Müellif ise bu açıklamaları parantez içinde vermeyip ayetin izah bölümünde dipnot olarak vermeyi tercih etmiştir.

Bakara suresi 159. ayette geçen “مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدًى” ibaresi meallerde “İndirdiğimiz apaçık delilleri ve hidayeti”¹⁷¹, “İndirdiğimiz beyyinâtı ve aynı hidayet olan âyâtı”¹⁷², “İndirdiğimiz o açık açık ayetlerimizi ve doğruyu”¹⁷³ şeklinde çevrilmiştir. Nûru'l-Beyân’da ise bu ibare “*İnzal ettiğimiz beyyinât ve hüdâyı*”¹⁷⁴ şeklinde tercüme edilerek *hüdâ* kelimesi olduğu haliyle meale alınmıştır. Âl-i İmran suresi 73. ayette de yine kelime “hüdâ” şeklinde çevrilmiş fakat hemen ardından yani kelimesiyle *hüdâdan* kastın “İslâm” olduğu vurgulanarak ayetin anlamı “*Hüdâ Allah’ın hüdâsı yani din-i İslâmdır*” şeklinde verilmiştir.¹⁷⁵ Böylece ayetin başında geçen “Sizin dininize uyan kimseden başkasına uymayın” cümlesine uygun bir mana verilmek istenmiş gibi gözükmektedir.

Araf suresi 156. ayette *hüdâ* kelimesi “إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ” ibaresinde görüldüğü üzere fiil olarak “hüdnâ” şeklinde geçmiştir. Meallerde “Çünkü biz sana varan doğru yola

¹⁶⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 2.

¹⁶⁹ Aynı yer.

¹⁷⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 11.

¹⁷¹ Kur’ân yolu, c. 1, s. 245.

¹⁷² Elmalılı, a.g.e., c. 1, s. 558.

¹⁷³ Çantay, a.g.e., s. 24.

¹⁷⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 44.

¹⁷⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 112.

yöneldik”¹⁷⁶, “Biz sana cidden tevbe ile rücu geldik”¹⁷⁷, “Biz hiç şüphesiz (tevbe ederek) sana döndük”¹⁷⁸, “Bak işte, pişmanlık içinde Sana yöneldik”¹⁷⁹ cümleleriyle tercüme edilmiştir. Nûru'l-Beyân’da ise “*Biz sana tevbe ve rücu’ ettik*”¹⁸⁰ cümlesiyle çevrilerek günümüz meallerindeki anlamla uyuşan bir tercüme yapılmıştır.

Ra’d suresi 7. ayette “وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ” ibaresini Hüseyin Kâzım, “*Her kavim için mu’cizât-ı mahsusa ile gelen hâdi ve nebi vardır*”¹⁸¹ cümlesiyle tercüme etmiştir. Müellif “hâdin” kelimesini ayette olduğu gibi meale aktarmış ve nebi kelimesini eklemiştir. Ayetin başında “İnkâr edenler, "Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!" diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın.”¹⁸² mealinde bir cümle geçmektedir. Müellifin “hâdi” kelimesinin yanına “nebi” kelimesini eklemesinin sebebi “uyarıcı” diye nitelenen kişinin Hz. Peygamber olmasıdır. Müellifin ibarede geçmeyen “mu’cizât-ı mahsusa” kısmını eklemesi ise muhtemelen ayetin başında bahsedilen, kâfirlerin Hz. Peygamber’den mucize istemesi durumuna uygun olarak tercüme etmeyi tercih etmesidir. Enbiya suresi 73. ayette fiil haliyle geçen “يَهْدُونَ” kelimesi de davetçi/yol gösteren olarak tercüme edilmiştir: “*Ve onları emrimizle nâsa hidayet eden muktedâ bih kıldık.*”¹⁸³

Nahl suresi 16. ayette geçen “يَهْدُونَ” kelimesi ise “*Onlar, gece yıldızlarla istidlâl ederek yollarını bulurlar*”¹⁸⁴ şeklinde cümlelerin gelişine uygun olarak tercüme edilmiştir.

Meryem suresi 76. ayette “وَيَزِيدُ اللَّهُ الَّذِينَ اهْتَدَوْا هُدًى” geçen hüdâ kelimesini Râgıb el-İsfahânî, sadece hidayete erenlerin elde ettikleri tevfiik (başarabilme imkânı) olarak tanımlamıştır.¹⁸⁵ Hüseyin Kâzım “*Nâil-i hidayet olanların hüdâsını Allahu azimü’ş-şan tezyid eder*”¹⁸⁶ şeklinde tercüme etmiştir. Burada kastedilen mananın iman mı yoksa başarı mı olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır.

¹⁷⁶ Kur’ân yolu, c. 2, s. 601.

¹⁷⁷ Elmalılı, a.g.e., c. 4, s. 2291.

¹⁷⁸ Çantay, a.g.e., s. 170.

¹⁷⁹ Esed, a.g.e., s. 304.

¹⁸⁰ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 331.

¹⁸¹ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, 486.

¹⁸² Kur’ân yolu, c. 3, s. 274.

¹⁸³ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 642.

¹⁸⁴ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 528.

¹⁸⁵ İsfahânî, el- Müfredât, s. 516.

¹⁸⁶ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 611.

Necm suresi 23. ayette “وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ” geçen hüdâ kelimesi bazı meallerde Kur’ân, bazı meallerde rasul, bazen de yol gösterici/rehber olarak tercüme edilmiştir. Hüseyin Kâzım ayeti “Onlara Rableri tarafından hüdâ varid olduğu halde...”¹⁸⁷ şeklinde tercüme ederek kelimeyi Arapça hali ile kullanmıştır. Bu ifadede hüdâdan kastın ne olduğu tam olarak anlaşılamamakla birlikte “varid olduğu” ibaresinden dolayı Kur’ân kastedilmiş gibi gözükmemektedir.

Nûru'-Beyân’da Mümin suresi 53. ve 54. ayetler şöyle tercüme edilmiştir; “Billahi! Musa’ya bâis-i hidayet olan şeyleri gönderdik ve Tevrat’ı da Beni İsrail’e bıraktık. Tevrat’ı ukûl-i selime erbabı için, mûcib-i hidayet ve teva’uz olarak bıraktık.”¹⁸⁸ Hüdâ ve hüden kelimeleri burada hidayet manasında çevrilmiş, fakat hidayet olan şeyin Tevrat olduğu ifade edilmiştir.

Teğâbün suresi 11. ayette “وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ” fiil olarak geçen kelimeye, *Müfredat*’ta hidayet manası verilmiştir.¹⁸⁹ Hüseyin Kâzım ise “يَهْدِ” fiiline “sabır ve sebat” manası vererek ayete şu manayı vermiştir; “Her kim ki Hak Celle ve Ala’ya iman eder, Allahu Azimü’ş-Şan onun kalbine sabır ve sebat verir.”¹⁹⁰ Ayetin öncesinde Allah’ın izni olmadıkça kimsenin başına bir musibet gelmeyeceğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla müellif hüdânın türevi olan يَهْدِ kelimesine, ayetin başlangıcındaki manaya muvafık olarak bir mana vermiş gözükmemektedir.

Kasas suresi 57. ayette geçen hüdâ kelimesi meallerin çoğunda “doğru yol” manasında tercüme edilmiştir. Hüseyin Kâzım’ın tercümesi ise şu şekildedir: “Bir kısım halk, ‘Biliriz ki dinin haktır; lakin biz bir cemaat-i kalileyiz, sana ittibâ ve Araba muhalefet edersek yerlerimizden çıkarılırsınız’ derler.”¹⁹¹ Tercümede hüdâ kelimesinin karşılığı tam olarak verilmemiştir.

Yusuf suresi 52. ayet “Allahu Azimü’ş-Şan hainlerin keydine revaç vermeyeceğini bilmesi içindir”¹⁹² şeklinde tercüme edilmiştir. Burada “لَا يَهْدِي” ibaresinin karşılığı revaç

¹⁸⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 996.

¹⁸⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 897.

¹⁸⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 517.

¹⁹⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1049.

¹⁹¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 756.

¹⁹² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 470.

vermemek olarak çevrilmiştir. Meallerde ise bu ibare “başarıya ulaştırmamak”, “başarıya izin vermemek” şeklinde tercüme edilmiştir.

Taha suresi 50. ayete “*Sonra ondan tarîk-i intifâ gösteren Zatı Ecel ve A'lâdır*”¹⁹³ manası verilmiştir. “هَدَى” kelimesi “tarîk-i intifâ” yani “yararlanma yolu” şeklinde tercüme edilmiştir. Cümleye kendisinden önceki cümleyle ilişkilendirilerek meal verilmiş gibi gözükmemektedir, cümlenin öncesi; “*Musa aleyhi's-selam: Rabbimiz her şeye şekil ve suret, havas ve menâfi' veren...*” şeklindedir. Dolayısıyla Hüseyin Kâzım, burada bahsedilen nimetlerden dolayı, هَدَى kelimesini nimetlerle ilişkilendirerek “ondan yararlanma yolları” manasını vermiş olabilir. Meallerde ise yine yol gösteren/ yönlendiren manası ağır basmıştır.

Eserde Araf suresi 156. ayette “tevbe ve rücû” manasında kullanılan kelimenin tercümesi şöyledir: “*Biz sana tevbe ve rücû' ettik*”.¹⁹⁴ Meallerde kelimeye çoğunlukla sana döndük/ sana yöneldik manası verilmiştir. Hasan Basri Çantay ise parantez içine “tevbe ederek” kaydını eklemiştir.¹⁹⁵ Müellifin tercümesi lafzi olarak günümüz mealleriyle tam olarak örtüşmese de kastedilen mana bakımından hemen hemen aynı manayı ifade etmektedir.

Hüseyin Kâzım hüda kelimesi ve türevlerini bazen olduğu haliyle tercüme etmeden meale almış bazen de cümledeki manaya uygunluğunu gözeterek mana vermiştir.

2) Salât Lafzının Anlamları

Salât, İslâmiyette namaz şeklinde Allah'a ibadet manasına kullanılan bir tabir olarak tanımlanmaktadır.¹⁹⁶ Salât kelimesi gerek kelimenin bizzat kendisi gerek türevleriyle birlikte Kur'an- Kerîm'de en çok geçen kelimeler arasındadır.¹⁹⁷ Lafız, Kur'an'da 67 yerde müfret, 11 yerde müfret ve zamire muzâf olarak ve 5 yerde de “salavât” şeklinde çoğul olarak geçmektedir.¹⁹⁸ Kelime 3 yerde mazi, 4 yerde muzâri, 4 yerde emir, bir yerde nehy-i hâzır kalıbında geçmekte ve “namaz” manasında olan salât ise seksenden fazla

¹⁹³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 619.

¹⁹⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 331.

¹⁹⁵ Çantay, a.g.e., s. 170.

¹⁹⁶ A. J. Wensinck, “Salât”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Meb Yayınları, c. 10, 1993, s. 111.

¹⁹⁷ Mesut Okumuş, “Semantik Ve Analitik Açından Kur'an'da “Salât” Kavramı”, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, c. 3/ 6, 1-30, s. 15.

¹⁹⁸ H. Mehmet Soysaldı, “Kur'an Semantiği Açısından Salât Kavramı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, 1, 1-19, s. 13.

yerde geçmektedir.¹⁹⁹ Hicri beşinci yüzyılda yazılmış bir sözlükte salât, Kur'ân-ı Kerîm'de, namaz, mağfiret, istiğfar, dua, kıraat, din, ibadet yeri manasında geçmektedir.²⁰⁰

Bakara suresi 3. ayette “*namazlarını kılarlar*”²⁰¹ şeklinde tercüme edilen “يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ” ifadesi, Maide suresi 55. ayette de aynı şekilde geçmesine rağmen “*namazlarını kılan*”²⁰² şeklinde tercüme edilmiştir. Hud suresi 114. ayette “أَقِمِ الصَّلَاةَ” ifadesiyle emredilen salat Nûru'l-Beyân'da “*namaz kılınız*”²⁰³, aynı ifade İsra suresi 78. ayette ise “*namaz kıl*”²⁰⁴ şeklinde tercüme edilmiştir. Hz. Lokman'ın oğullara tavsiyeleri içinde geçen Lokman suresi 17. ayetteki “أَقِمِ الصَّلَاةَ” ifadesi de “*namazı kıl*”²⁰⁵ şeklinde tercüme edilmiştir. Eserde “ikâme” lafzı genellikle “kılmak” fiili ile anlamlandırılmıştır.

Taha suresi 14. ayette Hz. Musa'ya hitaben söylenen salat emri de “*namaz kıl*”²⁰⁶ olarak çevrilmiştir. İbrahim suresi 40. ayette Hz. İbrahim'in duası içerisinde yer alan “مُقِيمِ الصَّلَاةِ” şeklindeki ifadeye müellif “*namaza müdavim eyle*”²⁰⁷ mealini vermiştir. Günümüz mealleriyle kıyaslandığında hemen hemen aynı mana verilmiş gözükmektedir. Enbiya suresi 73. ayette ise “*ikame-i salâtı emr eyledik*”²⁰⁸ şeklinde Arapça ibareler tercüme edilmeden meale aktarılmıştır. Bu ayetin öncesinde de Hz. İbrahim'de bahsedilmektedir. Meryem suresi 55. ayette Hz. İsmail için “يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ” ifadesi geçmekte ve bu ifadeyi müellif “*ehline namaz ve zekâtı emrederdi*”²⁰⁹ şeklinde tercüme edilmiştir.

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere salât kavramı Kur'ân'da çoğu peygamberin ibadet hayatlarından bahsederken kullanılmıştır. Her ne kadar salatın şartları, formları ve kılınışı

¹⁹⁹ Okumuş, a.g.m., s. 16.

²⁰⁰ Okumuş, a.g.m., s. 12-13.

²⁰¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 2.

²⁰² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 224.

²⁰³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 404.

²⁰⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 570.

²⁰⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 790.

²⁰⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 615.

²⁰⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 505.

²⁰⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 642.

²⁰⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 608.

şekilleri farklılıklar içerse de tüm peygamberler kavimlerine salâtı emretmişler ve insanların da salâtla yükümlü olduklarını ifade etmişlerdir.²¹⁰

Maun suresi 5. ayet “*namazlarında mübâlât etmeyen musallilere veyl olsun*”²¹¹ cümlesi ile A’lâ suresi 14. ayette “فَصَلِّ” kelimesi “*namazı kılan*”²¹², En’am suresi 162. ayette “إِنَّ صَلَاتِي” “*benim namazım*”²¹³ şeklinde tercüme edilmiştir. Nisa suresi 103. ayette “فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلَاةُ” ifadesi “*salât-ı hayfı eda ettiğiniz vakit*”²¹⁴ şeklinde tercüme edilerek salât kelimesine terimleşmiş olan “korku namazı” anlamı verilmiş olmaktadır.

Hud suresi 87. ayet, “*Kavmi: Ey Şuayb! ... kıldığın namazlar mı sana emrediyor?*”²¹⁵ şeklinde tercüme edilerek burada da salat kelimesine “namaz” manası verilmiştir. Bazı kaynaklarda buradaki salât, “din, okuma” gibi manalarda yorumlanmıştır.²¹⁶ İsra suresi 110. ayette geçen salât lafzı da “*Ya Muhammed! Cehrî namazlarda Kur’ân’ı ne yüksek sesle oku ne de işitilmeyecek derecede ihfâ et...*”²¹⁷ cümlesinde görüldüğü üzere “cehrî namazlar” şeklinde tercüme edilerek salat lafzına ıstılâhî bir mana verilmiştir.

Salâtın Kur’ân-ı Kerîm’de geçen anlamlarından bir diğeri de duadır. Nisa suresi 99. ayette geçen “صَلَوَاتِ الرَّسُولِ” ibaresine müellif, “*Rasulullah Salla’llâhu Aleyhi ve Sellem’in hayır duasına vesile ittihaz eder*”²¹⁸ mealinde tercüme ederek salavât kelimesine dua manası vermiştir. Yine Tevbe suresinin 103. ayetinde Hz. Peygamber’e hitaben geçen “وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ” “*Onlar için dua et. Senin duan ile onların kalpleri mutmain olur*”²¹⁹ şeklinde tercüme edilmiştir. Burada Hz. Peygamber’in salâtı dua manasına gelmektedir.

Salât kelimesinin bir başka geçtiği ayet de Enfâl suresi 35. ayettir. Burada kâfirlerin Kabe’de yaptıkları ibadet salat lafzıyla ifade edilmiştir. Nûru’l-Beyân’da bu ayet şu şekilde tercüme edilmiştir; “*Kâfirlerin Beytullah’taki duaları ıslık çalmak ve el*

²¹⁰ Okumuş, a.g.m., s. 17.

²¹¹ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 2, s. 1126.

²¹² Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 2, s. 1109.

²¹³ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 291.

²¹⁴ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 182.

²¹⁵ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 448.

²¹⁶ Kur’ân yolu, c. 3, s. 193.

²¹⁷ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 576.

²¹⁸ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 392.

²¹⁹ Kadri, *Nûru’l-Beyân*, c. 1, s. 393.

çırmaktan başka bir şey değildir.”²²⁰ Müellif burada kâfirlerin ibadeti için namaz kelimesi yerine dua kelimesini kullanmıştır.

Dua anlamı haricinde salat, Kur’ân’da rahmet, mağfiret gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ahzâb suresi 43. ayet “O, şu Zât Eccl ve A’lâ’dır ki, sizi zulumâttan nura ihraç için garik-ı rahmet ve melekleri de sizin için istiğfar eder ve müminler hakkında rahimdir”²²¹ şeklinde tercüme edilmiştir. “يُصَلِّي” lafzı ayette hem Allah Teâlâ için hem de melekler için kullanılmıştır. Meallere baktığımızda bu ifade bazı meallerde Allah Teâlâ ve melekler ayırımına girmeyip rahmet, bereket, nimet gibi kelimelerle tercüme edilmiştir; “Odur ki sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize feyz-i bereket indiriyor ve müminlere rahim bulunuyor.”²²², “O, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize, melekleriyle beraber, rahmet (ini râyegân) edendir. O, müminleri çok esirgeyicidir.”²²³, “O, size (kendi mesajlarını taşıyan) melekleriyle nimetlerini bahşeder ki sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarsın. Ve O, müminler için rahmet kaynağıdır.”²²⁴, “O, o (Hâlık-ı kerîm)dir ki, sizi zulmetlerden nura çıkarmak için size merhamet buyurur, melekleri de. Ve O, müminler için pek merhametli bulunmaktadır.”²²⁵ Müellif ise bu lafzı Allah Teâlâ için “rahmet”, melekler içinse “istiğfar” manasında tercüme etmiştir. Taberî de bu kelimenin Allah’a isnat edildiğinde “rahmet”, meleklerle isnat edildiğinde “dua ve af dileme” anlamına geldiğini söylemektedir.²²⁶

Ahzâb suresi 56. ayeti “*Nebiyy-i Muhtereme Allahu Azimü’ş-Şân rahmet ve sena ve melekler dua eder. Ey müminler siz de salât ve selam getiriniz.*”²²⁷ cümlesiyle tercüme eden müellif, Ahzâb suresi 43. ayette olduğu gibi Allah Teâlâ ve melekler için farklı mana vermeyi tercih etmiştir. Allah Teâlâ’nın Hz. Peygamber’e salâtını “rahmet ve övgü”, meleklerinkini “dua”, müminlerin salâtı ise “salât ve selam” olarak tercüme etmiştir.

²²⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 354.

²²¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 809.

²²² Elmalılı, a.g.e., c. 6, s. 3909.

²²³ Çantay, a.g.e., s. 423.

²²⁴ Esed, a.g.e., s. 859.

²²⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, a.g.e., c. 6, s. 2816.

²²⁶ Ebû Cafer Muhammed b.Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevili Âyi'l-Kur'ân*, tah. Beşşar Avâd Maruf, İsmâ Fâris el-Haristânî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994, c.6, s. 184.

²²⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 812.

Salât lafzının bir başka manası da “ibadet yeri” dir. Hac suresi 40. ayette geçen “salavât” kelimesi meallerde “havralar”²²⁸ kelimesiyle tercüme edilmiştir. Nûru'l-Beyân’ da ise lafzın manası “İçinde *ism’ullah* kesretle zikr olunan savmaalar, kiliseler, sinagoglar ve mescidler harb olurdu.” ayetinde görüldüğü üzere “sinagoglar” kelimesi ile karşılanmıştır. Yunanca kökenli olan sinagog kelimesinin dilimizdeki karşılığı İbranice kökenli olan “havra” kelimesidir. Dolayısıyla tercümede çevrilen ifade meallerdeki ifadeyle aynı manaya yani “Yahudilikte ibadet, din eğitimi ve cemaat işleri için ayrılan yer”²²⁹ manasına gelmektedir.

3) Zekât Lafzının Anlamları

Zekât sözlükte “artmak, çoğalmak, bereket, temiz olmak, iyi, düzgün, uygun ve verimli olmak” gibi manalara gelmektedir. Bunlar iki temel anlamda kategori edilebilir; birincisi “artmak, çoğalmak”, ikincisi ise, “temiz olmak, arınmak”²³⁰ tır. Terim olarak ise “Kur’an’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan pay” demektir.²³¹ Râgıb el-İsfahânî ise zekât kelimesinin kökü olan “zekâ” kelimesini Yüce Allah’ın bereketinden kaynaklanan dünyevî ve uhrevî bir artış olduğunu ifade etmektedir.²³² Kur’ân-ı Kerîm’de zekâ kelimesi türevleriyle birlikte 23’ü Mekkî, 32’si Medenî olmak üzere toplam 58 ayette, zekât formu ise 32 yerde geçmektedir. Bunlardan 26’sında zekât, salat ile birlikte zikredilmiştir.²³³

Bakara suresi 43. ayette “وَأَتُوا الزَّكَاةَ” şeklinde geçen zekât Nûru'l-Beyân’da “ve zekât veriniz”²³⁴ mealıyla farz olan zekât anlamında tercüme edilmiştir. Fussilet suresi 41. ayetteki zekâta da aynı meal verilmiştir: “O müşrikler ki zekât vermezler.”²³⁵ Fussilet suresi 7. ayette kâfirlerden bahsederken kullanılan zekât lafzı, Nûru'l-Beyân’da farz olan zekât olarak çevrilmiş ve ayete “o müşrikler ki zekâtı vermezler”²³⁶ şeklinde bir anlam

²²⁸ Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 3407, Çantay, a.g.e., s. 337, Esed, a.g.e., s. 678, Süleyman Ateş, *Kur’ân-ı Kerîm Tefsiri*, Milliyet Gazetecilik, 1995, c. 4, s. 1729.

²²⁹ Baki Adam, “Sinagog”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, c. 37, 222-224, s. 222.

²³⁰ Şehmus Demir, “Kur’an’da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28, 2007, 9-30, s. 12.

²³¹ Mehmet Erkal, “Zekât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 44, 197-207, s. 197.

²³² İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 218.

²³³ Demir, a.g.m., s. 14.

²³⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 13.

²³⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 905.

²³⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 905.

verilmiştir. Zekât Medine döneminde farz olan bir ibadet olduğu için bazı âlimler buradaki zekât lafzına terimsel mana vermeyip arınmak olarak düşünmüşler ve arınmanın yolunun da tevhidden geçtiğini ifade ederek buradaki zekât kelimesini “lâ ilâhe illallâh” diyerek Müslüman olmak manasında anlamışlardır.²³⁷

Fâtır suresi 18. ayette geçen “وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ” ibaresi “Çirk-i maâsîden tetahhur edenler, kendi nefisleri için tetahhur ederler.”²³⁸ cümlesiyle ifade edilmiştir. Bu ayette geçen “tezekkâ/ yetezekkâ” ifadesi meallerde genellikle temizlenme ve arınma kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Hüseyin Kâzım da lafzı temizlenme manasında Arapça “tatahhur” kelimesiyle meale aktarmıştır. Bu ayetteki ifadeye benzer bir tercüme A’lâ suresi 14. ayette geçmiştir. Müellif orada da “tatahhur” kelimesiyle tercüme ettiği “تَزَكَّىٰ” ifadesiyle, manayı “küfür ve ma’siyyetten tatahhur eden”²³⁹ şeklinde ifade etmiştir. Yine benzer bir ifade Meryem suresinde Hz. Yahya’dan bahseden ayetlerde geçmektedir. Surenin 13. ayetinde Hz. Yahya’ya verilenler zikredilirken geçen “زَكَاةً” kelimesi “ve Onu günahlardan tathir ettik”²⁴⁰ cümlesiyle çevrilmiş ve zekât kelimesini manevi anlamda “temizlemek” manası verilmiştir.

Bu manaların haricinde “zekâ” lafzı “helal” manasında kullanılmıştır; Kehf suresi 19. ayet, Nûru'l-Beyân’da şu şekilde tercüme edilmiştir; “Ahaliden hangisinin taamı helal ise ondan size yiyecek getirsin.”²⁴¹ Meallerde ise “زَكَاةً” kelimesi sözlük anlamına da uygun olarak “temiz” manasında tercüme edilmiştir.

Nisa suresi 49. ayetteki “أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ” cümlesini “Kendi nefislerini tezkiy(y)e eden Yahudileri görmüyor musun?”²⁴² şeklinde çevirerek “يُزَكُّونَ” kelimesini tercüme etmeden mealine almıştır.

Kehf suresi 81. ayet ise Nûru'l-Beyân’da şöyle tercüme edilmiştir “ve Rableri Teâlâ ve Tekaddesin ebeveynine daha hayırlı ve salih ve haklarında daha merhametli başka çocuk vermesini arzu ettik.”²⁴³ Burada zekât kelimesinin karşılığı “salih” kelimesi olarak gözükmektedir. Meallerde salih olarak tercüme edilmeyen bu kelime genellikle zekât

²³⁷ Demir, a.g.m., s. 15. Kur’ân Yolu, c. 4, s. 688.

²³⁸ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 831.

²³⁹ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 1109.

²⁴⁰ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 603.

²⁴¹ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 581.

²⁴² Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 164.

²⁴³ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 595.

kelimesinin sözlük anlamlarından olan temiz kelimesi ile ifade edilmiştir. Bununla beraber müellifin kullandığı salih kelimesi de ayetin anlamına ters düşmemektedir.

h) Deyimsel İfadelerin Çevirisi

“Deyimler, düşünce, kavram, nesne ve kişilerin durumlarını, özelliklerini yansıtmak için kullanılan ve gerçek anlamın dışına çıkmış özel anlam/anlatım boyutuyla kalıplaşmış söz öbekleri”²⁴⁴ olarak tanımlanır. Arapçada anlama güç katan deyimler sıklıkla kullanılmaktadır. Dolayısıyla Arapça nazil olan Kur’ân’da da deyimler kullanılmış ve Araplar bu deyimleri anlamakta zorlanmamışlardır. Fakat daha sonra farklı kültür ve milletten insanların Müslüman olmasıyla birlikte Arapça ibare ve deyimler anlam değişimine uğramaya başlamıştır. Arapçadaki bu bozulma nedeniyle birçok âlim Arap dili üzerine detaylıca çalışmalar yapmıştır ve halen daha bu çalışmalar devam etmektedir.²⁴⁵

Deyimler ve atasözleri bir milletin kendisine ait kendi tarihiyle yoğrulmuş söz öbekleri oldukları için başka dile tercümelerinde birtakım problemler yaşanmaktadır.²⁴⁶ Normal bir metinde bile karşılaşılabilecek bu problemler, eşi benzeri bulunmayan üslubu bakımından bir mucize olan Kur’ân-ı Kerîm’i tercümede daha büyük bir problem arz etmektedir. Harfî tercüme yapıldığı zaman deyimler çevrildiği dilde garip bir anlam ifade etmekte tefsiri tercüme yapıldığında ise Kur’ân’ın mucizevi üslubu ve lafızların özelliklerindeki incelikler tam olarak yansıtılamamaktadır.²⁴⁷ Dolayısıyla deyimlerin çevirisi titizlik isteyen önemli bir iştir. Bu başlık altında müellifin deyimlere nasıl mana verdiği, deyimlerin Türkçe karşılıklarına uygun olup olmadığı tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Müellif ayetlerin çoğunda harfî tercüme yapmayıp tercümenin Türkçe deyimlere uygunluğunu gözetmiştir. Örneğin Bakara suresi 61. ayette “وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الدِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ” ibaresi meallerde “Üzerlerine de zillet ve meskenet binası kuruldu”²⁴⁸, “Onların üzerine horluk

²⁴⁴ Ramazan Gülendam, “Son Dönemde Atasözleri Ve Deyimler Üzerine Yapılmış Çalışmalardan İki Üzerine Bir Değerlendirme (Kitap Eleştirisi)”, *Dil Dergisi*, 157, 2012, 21-48, s. 22.

²⁴⁵ Naif Yaşar, “Kur’ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık’ın Meâli”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 2013, 121-145, s.136

²⁴⁶ Hidayet Aydar, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi*, s. 321

²⁴⁷ Naif Yaşar, *Kur’ân Tercüme Teknikleri Açısından Işıcık Meâli*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 100.

²⁴⁸ Elmalılı, a.g.e., c. 1, s. 367.

ve yoksulluk vuruldu.”²⁴⁹, “Onlara yoksulluk, düşkünlük damgası vuruldu”²⁵⁰ şeklinde çevrilmektedir. Müfredat’ta “darabe” fiilinin birçok anlamı verilmekle birlikte bu ayetin bir benzeri için “üzerlerine zillet vurulmuştur” tercümesi yapılmış ve “çadırın altındakileri örttüğü gibi zillet de onları örtmüştür” şeklinde açıklamada bulunulmuştur.²⁵¹ Bu durumda “ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ” ifadesi için “vurulmak” manası vermek yerine “kaplamak, duçar olmak, maruz kalmak”²⁵² manaları verilebilir. Hüseyin Kâzım, bu ayete “Zillet ve meskenete tabi oldular”²⁵³ manasını vermiştir. Müellif tercümede şekle takılı kalmayıp Türkçeye uygun bir şekilde deyimini anlamını yansıtmıştır. “darabe” fiiliyle ilgili bir başka örnek Kehf suresi 11. ayette geçen “فَضْرَبْنَا عَلَىٰ آذَانِهِمْ” ifadesidir. Müellif bu ibareye “kulaklarına vuruldu” veya “kulakları kapatıldı” gibi bir mana vermeyip yalnızca “uyuttuk”²⁵⁴ kelimesi ile ifadeyi anlamlı bir şekilde tercüme etmiştir.

Araf suresi 149. Ayette geçen “وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيِّدِيهِمْ” ibaresi esasen “şiddetli pişmanlık duymak” manasında kullanılan Arapça bir deyimdir.²⁵⁵ Bazı meallerde bu ifade “ellerine kırağı düşürüldü”²⁵⁶, “başları elleri arasına düşürüldü”²⁵⁷ manasında tercüme edilmiştir. Bu tarz bir ifade anlamı biraz zorlaştırmaktadır. Müellif bu durumu göz ardı etmemiş ve ayete “yaptıklarına nâdim oldukları vakit”²⁵⁸ manasını vermiştir. Her ne kadar “nâdim” kelimesi de günümüz kullanımına uygun düşmese de deyimini anlaşılması açısından önemlidir.

Hüseyin Kâzım bazen de tefsiri tercüme yoluna gitmiştir. Kasas suresi 10. ayetteki “وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَارِعًا” ifadesine “aklı başından gitti”²⁵⁹ manasını vermiştir. Çoğu meal lafzı dikkate alarak bir tercüme yoluna gitmiş ve ayete “Mûsâ’nın anasının kalbi bomboş

²⁴⁹ Çantay, a.g.e., s. 9.

²⁵⁰ Esed, a.g.e., s. 17.

²⁵¹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s.298.

²⁵² Dücane Cündioğlu, *Kur’ân Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005, s. 73.

²⁵³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s.17.

²⁵⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 579.

²⁵⁵ Cündioğlu, *Kur’ân Çevirilerinin Dünyası*, s. 76.

²⁵⁶ Elmalılı, a.g.e., c.4 , s. 2282.

²⁵⁷ Ateş, a.g.e., c. 2, s. 1028.

²⁵⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 329.

²⁵⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 746.

kaldı.”²⁶⁰ mealine yakın anlamlar vermiştir. Hüseyin Kâzım’ın ifadesi Türkçe için uygun ve anlaşılır bir ifade olmuştur.

Mücadele suresi 6. ayette geçen “أَخْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ” ibaresine genellikle “Allah onu bir bir saymış”²⁶¹ meali verilmiştir. Hüseyin Kâzım ise bu ibareyi “sayıp dökmek” deyimi ile “*Hak Celle ve Ala yaptıklarını tamamen sayıp döker*”²⁶² şeklinde çevirmiştir.

Deyimlerle ilgili çevirilere bir başka örnek de Bakara suresi 93. ayettir. “وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ” şeklindeki bu ibare “şeribe” fiilinden dolayı genellikle “Gönüllerine buzağı sevgisi iştirildi” şeklinde dilimiz bakımından anlamlı olmayan bir ifade ile tercüme edilmiştir. Hüseyin Kâzım bu ayete “*kalpleri buzağının muhabbetiyle doldu*”²⁶³ manasını vermiştir bu tercüme dilimize uygun ve anlaşılır bir ifade olmuştur.

Eserde Maide suresi 25. ayete “*sözüm geçmiyor*”²⁶⁴, “Araf suresi 40. ayete “*deve iğnenin deliğinden girinceye kadar*”²⁶⁵ Abese suresi 37. ayete “*kendi başının derdine düşmek*”²⁶⁶, Meryem suresi 4. ayete “*saçım ağardı*”²⁶⁷, Mutaffifin Suresi 14. ayete “*istila etti*”²⁶⁸ manaları verilmiştir.

Müellif Nahl suresi 77. ayetteki “كَلَّمَحَ الْبَصَرِ” ibaresini “*lamha-i basar*”²⁶⁹ şeklinde Arapça haliyle mealine almıştır. Dolayısıyla burada Türkçe açısından uygun olmayan bir ifade söz konusudur

Hüseyin Kâzım deyimlerde genel olarak tefsirî tercümeyi tercih etmiş harfî tercümeden uzak kalmıştır. Böylece ayetler dilimiz açısından daha anlamlı bir şekilde ifade edilmiştir. Buradan hareketle müellifin örneklerin çoğunda Türkçeye uygun çeviriler yapmasının sebebi; Türk Diline ayrı bir önem atfetmekle birlikte dil üzerine yıllarını vermiş olması ve bir Lügat sahibi olması diyebiliriz.

²⁶⁰ Kur’ân yolu, c. 4, s. 217.

²⁶¹ Elmalılı, a.g.e., c. 7, s. 4775, Çantay, a.g.e., s. 542, Bilmen, age, c. 8, s. 3850.

²⁶² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1024.

²⁶³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 26.

²⁶⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 214.

²⁶⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 301.

²⁶⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1099.

²⁶⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 601.

²⁶⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1102.

²⁶⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 541.

i) Hitapların Anlamı ve Çevirisi

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ifadesi, muhataba yapılan hitap kalıbındadır. Bu, Kur'an'ın dikkat çeken bir üslup özelliğidir. Bu nedenle Kur'an'daki birçok ifade iki kişinin karşılıklı konuşmasını andırır. Bu üslubun bir yansıması olarak Kur'an'da çok sayıda “ey insanlar”, “ey müminler”, “yapınız”, “yapmayınız”, “söyle”, “de” gibi ikinci ve üçüncü şahıslara yapılan hitap ifadeleri görülür. Bu tarz ifadelerin kapsamı ve söz konusu edilen hükmün muhatabının kimler olduğunun tespiti gerek tefsir ilmi, gerekse fıkıh ilmi bakımından çözülmesi gereken en önemli meselelerin başında gelmektedir. Bu nedenle tefsirlerde bazen “ey insanlar” şeklindeki hitap ile Mekkelilerin kastedildiği düşünülerek tefsirinde “ey Mekke halkı” şeklinde bir izah yapılmaktadır. Bu sebeple bu tarz hitapların tercümesinde lafzın mı, yoksa kastedilen mananın mı esas alınarak tercüme yapılacağı hususu önem arz etmektedir.

Hüseyin Kazım Efendi, bu tarz hitapların tercümesinde genellikle lafza bağlı kalmakta ise de bazen lafzın anlamını daha da açığa kavuşturacak şekilde tefsir kabilinden ilaveler yaparak tercüme ettiği görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de en çok geçen hitap ifadelerinin başında “يَا أَيُّهَا النَّاسُ”²⁷⁰ ifadesi gelmektedir. Bu hitap lafzen bütün insanlara yapılmış gibi görünmekle birlikte ardından gelen cümleye bakıldığında muayyen bir insan grubunun kastedildiği görülmektedir. Yine de çoğunlukla meallerde “Ey İnsanlar” diye lafız esas alınarak tercüme edilmiştir. Hüseyin Kâzım da bu ayetlerde “insanlar” manasına gelen “nas” kelimesini kullanmış ve “*Ey Nas*” şeklinde tercüme etmiştir. Hüseyin Kâzım'ın dönemini düşündüğümüzde o dönemde Osmanlı Türkçesinin konuşulması ve Arap alfabesi kullanılmasından dolayı Arapça kelimeler dilimizde daha fazla kullanılıyordu bu sebeple o dönem için bu ifade tercih edilmiş olabilir. İnfitâr ve İnşikâk surelerinin 6. ayetlerinde geçen “يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ” ibaresi ise “*Ey İnsan*”²⁷¹ şeklinde çevrilmiştir.

“Ey iman edenler” mealindeki “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” hitabı ise Nûru'l-Beyân'da birkaç farklı versiyonda çevrilmiştir. Ayetlerin çoğunda tercüme “*Ey Müminler*” şeklinde olmakla birlikte başka bir yerde²⁷² “*Ey kütüb-i sâlifeye iman edenler*”²⁷³ şeklinde çevrilmiştir.

²⁷⁰ Bakara suresi 2/21, Nisa suresi 4/170, 174, Araf suresi 7/158, Hucurat suresi 49/13.

²⁷¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1101, 1104.

²⁷² Bakara suresi 2/208.

²⁷³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 62.

Meallere baktığımızda böyle bir çeviri karşımıza çıkmamaktadır. Bazı tefsirlerde ise bu ayetin hitap ettiği kesimin ehl-i kitap olduğu veya Müslüman olmuş fakat hala Tevrat'ın hükümlerini uygulayan kimseler olduğu ile ilgili rivayetler bulunmaktadır.²⁷⁴ Dolayısıyla müfessir bu kaynaklarda zikredilen rivayeti esas alarak hitabı bu şekilde tercüme etmiş olmalıdır. Bir farklı tercüme de Hadîd suresi 28. ayette geçmektedir. Müellif bu ayetteki hitabı “*Ey geçen peygamberlere iman edenler*”²⁷⁵ şeklinde çevirmiştir. Bir önceki ayette, bütün peygamberlere iman etmenin gerekliliği vurgulandığından dolayı müellif bu hitabı siyak sibak çerçevesinde değerlendirmiş ve ona göre tercüme etmiş gözükmemektedir.

Eserde Hz. Peygamber için çeşitli hitaplar bulunmaktadır. “يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ” hitabı sadece kelime manası ile “Ey Rasul” şeklinde çevrilmeyip, Hz. Peygamber’i övücü nitelikte sıfatlarla tercüme edilmiştir. Maide suresi 41. ayette “*Ey Rasul-i Muhterem*”²⁷⁶, aynı surenin 67. ayetinde ise “*Ey Rasül-i Ekrem*”²⁷⁷ olarak tercüme edilmiştir. Meallerde “Ey Peygamber” nidasıyla çevrilen “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ” ifadesi, Nûru'l-Beyân’da; “*Ey Rasul-i Muhterem*”²⁷⁸, “*Ey Nebiyy-i Mükerrerem*”²⁷⁹, “*Ey Nebiyy-i Mürsel*”²⁸⁰, “*Ey Nebiyy-i Muhterem*”²⁸¹ şeklinde çevrilmiştir. Müzzemmil Suresi 1. ayette “*Ey esvabına bürünen Rasul-i Muhterem*”²⁸², Müddessir suresi 1. ayette “*Ey disârına, yani gömleği üzerine giydiği sevbine bürünmüş olan Rasul-i Muhterem*”²⁸³ ifadeleriyle anlamlandırılmıştır.

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا”²⁸⁴ ifadesi Kâfirun suresinde “*Ey Bazı Kâfirler*” şeklinde, “يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ” ifadesi ise “*Ey Kâfirler*” şeklinde çevrilmiştir.

²⁷⁴ Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, ter. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruç Yayınları, 2005, c.3, s. 154-156, Taberî, a.g.e., c.1, s. 562-565.

²⁷⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1022.

²⁷⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 219.

²⁷⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 227.

²⁷⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 361.

²⁷⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 361.

²⁸⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 362.

²⁸¹ Tevbe Suresi 9/73, Ahzab Suresi 1, 28, 45, 50, 59, Mümtahine Suresi 12, Tahrir Suresi 9, Talak Suresi 1.

²⁸² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1078.

²⁸³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1081.

²⁸⁴ Tahrir suresi 66/7.

“يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ”²⁸⁵ hitabı “*Ey Beni İsrail*”, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا”²⁸⁶ hitabı ise “*Ey Yahudiler*” ifadeleriyle tercüme edilmiştir. Birkaç yerde de ayet metninde ibare olmamasına rağmen İsrailoğullarına hitap varmış gibi çevrilmiştir, “*Ey ulema-i Beni İsrail*”²⁸⁷ ve “*Ey din-i İbrahimi kabul etmeyen Yahudiler*”²⁸⁸ ibareleri bu çevirilere örnektir.

“يَا أَهْلَ الْكِتَابِ” hitabına geçtiği bütün ayetlerde “*Ey ehl-i kitap*” manası verilmiştir. Nisa suresi 47. ayette geçen “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ” hitabı da “*Ey ehl-i kitap*” şeklinde diğer ayetlere verilen mana ile çevrilmiştir.

“*Ey ademoğulları*” ifadesi ise ayetin Arapça terkinde olduğu şekliyle “*Ey Beni Adem*”²⁸⁹ olarak çevrilmiştir.

“يَا أَيُّهَا النَّفَّاثُونَ”²⁹⁰ hitabı ve aynı surede geçen “يَا مَعْشَرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ”²⁹¹ hitabı ise “*Ey İns ve Cin*” şeklinde tercüme edilmiştir.

Zümer suresi 64. ayette geçen “يَا أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ” hitabı “*Ey cahiller*”, Yasin suresi 59. ayette geçen “يَا أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ” ifadesi “*Ey mücrimler*”, Vâkıa suresi 51. ayetteki “يَا أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ” hitabı ise “*Ey tekzip eden azgınlar*” şeklinde çevrilmiştir.

Ankebut suresi 56. ayetteki “يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا” hitabı “*Ey iman eden kullarım*”, Zümer suresi 53. ayette geçen “يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ” ibaresi “*Ey Allah’ın nefisleri hakkında israf eden kulları*” şeklinde çevrilmiştir. Bu ifade meallerde “*Ey kendilerinin aleyhinde aşırı giden kullarım*”²⁹², “*Ey nefisleri aleyhine israf etmiş kullarım*”²⁹³, “*Ey kendilerinin aleyhinde (günahta) haddi aşanlar*”²⁹⁴, “*Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım*”²⁹⁵ cümleleriyle tercüme edilmiştir. Müellifin burada ayete lafzın biraz dışına çıkarak mana verdiği görülmektedir. Dikkati çeken bir başka husus Ankebût suresinde geçen “*kullarım*” ifadesinin Zümer suresinde kullanılmamış olmasıdır. Oysa iki ayette de hitap

²⁸⁵ Bakara suresi 2/40, 47, 122.

²⁸⁶ Cum’a suresi 62/6.

²⁸⁷ Bakara suresi, 2/41.

²⁸⁸ Bakara suresi 2/173.

²⁸⁹ A’raf suresi 7/26, 27, 31, 35, Yasin suresi 36/60.

²⁹⁰ Rahman suresi 55/31.

²⁹¹ Rahman suresi 55/33.

²⁹² Kur’ân yolu, c.4, s. 627-628.

²⁹³ Elmalılı, a.g.e., c. 6, s. 4132.

²⁹⁴ Çantay, a.g.e., s. 464.

²⁹⁵ Esed, a.g.e., s. 947.

“يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ” kalıbı ile başlamaktadır. Fecr suresi 27. ayette geçen “يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ” ifadesi ise “*Ey zikir ile mutmain olan nefis*” şeklinde tercüme edilmiştir. Burada dikkat çeken husus ise ayetin metninde var olmayan “zikir” kelimesinin ayet mealine eklenmiş olmasıdır.

“يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ”²⁹⁶ ifadesi, yine Arapça kelimelerle “akıl sahipleri” manasına gelen “*Ey erbab-ı ukûl*” olarak tercüme edilmiş, “يَا صَاحِبِي السِّجْنِ”²⁹⁷ hitabında “*Ey zindan arkadaşlarım*” ve “*Ey dostlarım*” şeklinde tercüme edilmiş “sahip” kelimesi hemen hemen aynı manaya karşılık gelen farklı kelimelerle açıklanmıştır. Meallerde genellikle “*Ey ileri gelenler*” şeklinde çevrilen “يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ”²⁹⁸ ifadesi “*Ey eşrâf-ı kavim*” anlamında, “*Ey kervan*” veya “*Ey kafil*” şeklinde çevrilen “يَا أَيُّهَا الْعِيرُ”²⁹⁹ hitabı ise “*Ey kervan ehli*” manasında tercüme edilmiştir. “babacığım” manasına gelen “يَا أَبَتِ”³⁰⁰ hitabı “*Ey pederim*” şeklinde, “oğlum”, “yavrucuğum”, “oğulcuğum” ifadeleriyle çevrilen “يَا بُنَيَّ”³⁰¹ hitabı ise “*oğulcuğum*” şeklinde tercüme edilmiştir.

Bu örnekler haricinde yazar bazı yerlerde ayet metninde hitap olmamasına rağmen ayetlere hitap ifadeleri eklemiştir. Örneklerden bazıları şunlardır:

“Ya Muhammed”³⁰², “*Ey müminler*”³⁰³, “*Ey beni Adem*”³⁰⁴, “*Ey ehli Mekke*”³⁰⁵, “*Ey maşeri Kureyş*”³⁰⁶, “*Ey cüretkarlar*”³⁰⁷, “*Ey ehli karye*”³⁰⁸, “*Ey o kimseler*”³⁰⁹, “*Ey*

²⁹⁶ Maide suresi 5/100.

²⁹⁷ Yusuf suresi 12/39, 41.

²⁹⁸ Yusuf suresi 12/43.

²⁹⁹ Yusuf suresi 12/70.

³⁰⁰ Meryem suresi 19/43.

³⁰¹ Lokman suresi 31/13.

³⁰² Maide suresi 5/4, 13, Enam suresi 6/133, Hûd suresi 2,3, Hicr suresi 15/72, A'lâ suresi 87/17, Cin suresi 72/25.

³⁰³ En'âm suresi 6/130, Tevbe suresi 9/13.

³⁰⁴ A'raf suresi 7/10.

³⁰⁵ Yunus suresi 11/13, Müzzemmil suresi 15.

³⁰⁶ Nahl suresi 16/36.

³⁰⁷ Nahl sursi 16/47.

³⁰⁸ Nahl suresi 16/114.

³⁰⁹ Meryem suresi 19/89.

Kureyş”³¹⁰, “Ey Mekke ahalisi”³¹¹, “Ey mütemerridler”³¹², “Ey Mekke kafirleri”³¹³, “Ya ma’şera’l-Arab”³¹⁴.

Özet olarak Hüseyin Kazım Kadri, hitapların tercümesinde ekseriyetle lafza bağlı kalmakla birlikte zaman zaman ayetin anlamına uygun ifadeler de eklemiştir.

j) Dini Terimlerin Çevirisi

İstılâhî kavramlar dillerin özelliklerini ve şahsiyetini gösteren birer argumandır. Bu ıstılahların anlaşılması sosyal alt yapı ve eğitim ile mümkün gözükmemektedir. “İslâm’ın anlaşılması Kur’ân’ın anlaşılmasıyla, Kur’ân’ın anlaşılması Arapçanın anlaşılmasıyla, Arapçanın anlaşılması ise İslâmî kavramların ne anlamlara geldiğinin bütün yönleri ile bilinmesi ile mümkündür.”³¹⁵ Dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılmış olan terimleri ve bu terimlerin ne manaya geldiğini anlamak zaruridir. Bu terimlerin Nûru’l-Beyân adlı eserde kullanımı şu şekildedir:

“Ahiret günü” terkibi aynı ifadeyle³¹⁶,

“Azap” kelimesi yine aynı lafızla³¹⁷,

“Aziz” kelimesi aynı lafızla³¹⁸,

“Bağışlanma” kelimesi “İstiğfar”³¹⁹, “Mağfiret”³²⁰, “Yarlığar”³²¹ kelimesiyle,

“Büyük gün” yerine “Kıyamet”³²²,

³¹⁰ Enbiya suresi 21/10.

³¹¹ Enbiya suresi 21/80.

³¹² Enbiya suresi 21/112.

³¹³ Secde suresi 32/4.

³¹⁴ Kamer suresi 54/43.

³¹⁵ İbrahim eş-Şeyh, “İslâmî Kavramların Tercüme Edilemezliği”, ter. Necmettin Yurtseven, *İslâmî Araştırmalar*, 1988, c. 2, 6, 85-87, s. 85.

³¹⁶ Bakara suresi 2/228, 232, 264, Tevbe suresi 9/18, 19, 29, 44, 45 (الْيَوْمِ الْآخِرِ)

³¹⁷ A’raf suresi 7/ 134,135; Sebe suresi 34/5 (رَجْرَ)

³¹⁸ Bakara suresi 2 /129; Al-i İmran suresi 3 /6,18; Sebe suresi 34/6, Yasin suresi 36/5 (الْعَزِيزِ)

³¹⁹ Tevbe suresi 9/80, 113, 114; Hud suresi 11/3, 52, Muhammed suresi 47/19 (اسْتَغْفِرُ)

³²⁰ Enfal suresi 8/74, Sebe suresi 34/4, Muhammed suresi 47/15, Fetih suresi 48/29 (مَغْفِرَةً)

³²¹ Maide suresi 5/40 (يَعْفُرُ)

³²² Enam suresi 6/15, Araf suresi 7/59 (يَوْمٍ عَظِيمٍ), Hud suresi 11/3 (يَوْمٍ كَبِيرٍ)

“Borç vermek, ödünç vermek” kelimesi “Karz”³²³ kelimesiyle,

“Cehennemlik” ifadesi yerine “Cehennem ehli”³²⁴, “Ehl-i cehennem”³²⁵ “Ehl-i cahîm”³²⁶, “Ashâb-ı nâr”³²⁷ terkipleriyle,

“Ehl-i kitap” aynı haliyle³²⁸,

“Faiz” kelimesi “Ribâ”³²⁹ kelimesiyle,

“Fidye” kelimesi aynı şekilde³³⁰,

“Ganimet” kelimesi aynı şekilde³³¹,

“Gayb” kelimesi “Gaybiyye”³³², “Gâib”³³³, “Gayb”³³⁴ kelimeleriyle,

“Hac” kelimesi aynı şekilde³³⁵

“Havariler” kelimesi “Havâriyyûn”³³⁶ kelimesiyle,

“Hayız” kelimesi aynı şekilde³³⁷,

“İzzet” yerine “kuvvet”³³⁸,

“Kabe” kelimesi “Kabe”³³⁹, “Beyt”³⁴⁰,

³²³ Bakara suresi 2/245, Maide suresi 5/12, Hadid suresi 56/18, Teğabün suresi 63/17, Müzzemmil suresi 73/20 (فَرَضًا)

³²⁴ Bakara suresi 2/39, 217; Ra’d suresi 13/5 (أَصْحَابُ النَّارِ)

³²⁵ Bakara suresi 2/257 (أَصْحَابُ النَّارِ)

³²⁶ Yunus suresi 10/ 27, Mücadele suresi 58/17 (أَصْحَابُ النَّارِ)

³²⁷ Mümin suresi 40/6 (أَصْحَابُ النَّارِ)

³²⁸ Nisa suresi 4/171 (أَهْلُ الْكِتَابِ); Müddesir suresi 74/31 (أَوْثُوا الْكِتَابَ)

³²⁹ Bakara suresi 2/275, 276, 278, Al-i İmran 3/130, Nisa suresi 4/161, Rum suresi 30/39 (رِبَاً)

³³⁰ Bakara suresi 2/48, 123 (عَدْلٌ), Bakara suresi 184 (فِدْيَةٌ), Muhammed suresi 47/4 (فِدَاءٌ)

³³¹ Fetih suresi 48/20 (مَغَانِمٌ)

³³² Al-i İmran 3/44, 179 (الْغَيْبِ)

³³³ Yunus suresi 10/20, Mü’minun suresi 23/92 (الْغَيْبِ)

³³⁴ Yusuf suresi 12/102 (الْغَيْبِ)

³³⁵ Bakara suresi 2/189, 196, 203 (الْحَجَّجِ)

³³⁶ Al-i İmran suresi 3/52, Maide suresi 5/111, Saf suresi 61/14 (الْحَوَارِيُّونَ)

³³⁷ Bakara suresi 2/222 (الْمَحِيضِ)

³³⁸ Nisa suresi 4/139 (الْعِرَّةِ)

³³⁹ Bakara suresi 2/125 (الْبَيْتِ)

³⁴⁰ Al-i İmran 3/96 (الْبَيْتِ)

“Kâfir” kelimesi, aynı şekilde³⁴¹

“Kible” kelimesi, aynı şekilde³⁴²

“Kıyas” kelimesi, aynı şekilde³⁴³

“Kin” yerine “Buğz”³⁴⁴,

“Kurban” kelimesi aynı şekilde³⁴⁵

“Mehir” kelimesi aynı şekilde³⁴⁶,

“Mescit” kelimesi aynı şekilde³⁴⁷,

“Mesh” kelimesi aynı şekilde³⁴⁸,

“Münafık” kelimesi aynı şekilde³⁴⁹,

“Müşrik” kelimesi aynı şekilde³⁵⁰,

“Nafaka” kelimesi “İnfak”³⁵¹, “Nafaka”³⁵² kelimesiyle,

“Namaz” kelimesi “Namaz”³⁵³, “Salât”³⁵⁴ kelimeleriyle,

“Oruç” kelimesi “Sıyâm”³⁵⁵ ve “Oruç”³⁵⁶ kelimeleriyle,

“Şefaât” kelimesi aynı şekilde³⁵⁷,

³⁴¹ Bakara suresi 2/89, Tevbe suresi 9/55 (كَافِرُونَ)

³⁴² Bakara suresi 2/143 (الْقِبْلَةَ)

³⁴³ Bakara suresi 2/178, 179 (الْقِصَاصُ)

³⁴⁴ Maide suresi 5/8 (شَتَانُ)

³⁴⁵ Kevser suresi 108/2 (وَأَنْحَرُ)

³⁴⁶ Ahzab suresi 33/50 (أُجُورَهُنَّ)

³⁴⁷ Kehf suresi 18/21 (مَسْجِدًا)

³⁴⁸ Maide suresi 5/6 (وَأَمْسَحُوا)

³⁴⁹ Fetih suresi 48/6, Münafikun suresi 63/1, 7 (الْمُنَافِقِينَ)

³⁵⁰ Bakara suresi 2/221, Nur suresi 24/3 (مُشْرِكٌ)

³⁵¹ Bakara suresi 2/270 (نَفَقَةٍ)

³⁵² Bakara suresi 2/273, Tevbe suresi 9/121

³⁵³ Bakara suresi 2/3, 43, Nisa suresi 4/77, Maide 5/12, Enam suresi 6/72, Fatır suresi 35/18 (الصَّلَاةَ)

³⁵⁴ Bakara suresi 2/45 (الصَّلَاةَ)

³⁵⁵ Bakara suresi 2/183, 187 (الصَّيَّامُ)

³⁵⁶ Bakara suresi 2/185, 196, Nisa suresi 4/92, Maide suresi 5/89, Mücadele suresi 58/4 (الصَّيَّامُ)

³⁵⁷ Bakara suresi 2/254, Zümer suresi 39/44, Necm suresi 53/26, Müddessir suresi 74/48 (شَفَاعَةً)

“Tavaf” kelimesi aynı şekilde³⁵⁸,

“Tevbe” kelimesi aynı şekilde³⁵⁹,

“Tevekkül” kelimesi aynı şekilde³⁶⁰,

“Umre” kelimesi aynı şekilde³⁶¹,

“Zekât” kelimesi aynı kelimeyle³⁶²

“Zikir” kelimesi aynı şekilde³⁶³ tercüme edilmiştir.

Görüldüğü üzere müellif dinî kavramları genel olarak günümüz Türkçesine uygun şekilde tercüme etmiştir. Birkaç tercüme haricinde anlaşılamayan zorlama çevirilere rastlanmamaktadır.

B) DİL ÖZELİKLERİ AÇISINDAN TAHLİLİ

a) Ayetlerdeki Vurgu Meselesi

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde anlamı güçlendirmek, dikkat çekmek, kuşku ve şüpheleri ortadan kaldırmak gibi sebeplerde vurgu içeren ayetler yer almaktadır. Bu vurgular birçok farklı ve çeşitli üsluplarla karşımıza çıkmaktadır ve Kur’ân ayetlerinin üçte birinden fazlasını kapsamaktadır.³⁶⁴ Kur’ân’da vurgular bazen yinelemeler şeklinde bazen de “اِنَّ”, “اِنَّ”, “اِنَّ”, “قَدْ” gibi edatlarla bazen de munfasıl zamirler veya mastar kelimelerle yapılmaktadır. Ayetlerin anlamını en doğru şekilde verebilmek ve vurgu yapılan lafızların manalarındaki incelikleri aktarabilmek için vurgu çevirilerine dikkat etmek ve Türkçemizdeki en uygun kelimelerle anlamı yansıtmak gerekmektedir.

Nûru'l-Beyân’da vurgular bazen olması gerektiği şekilde yapılmış bazense vurgu yapılmadan ayet tercüme edilmiştir. Vurgu edatları ile ilgili tek tip bir uygulama bulunmamaktadır. Kur’ân’daki vurgu ifadelerinde “اِنَّ” ve “اِنَّ” edatı fazlasıyla

³⁵⁸ Bakara suresi 2/125, Hac suresi 22/26 (لِلطَّائِفِينَ), Hac suresi 22/29 (وَلِيَطُوفُوا)

³⁵⁹ Al-i İmran suresi 3/89 (تَابُوا), Nisa suresi 4/18 (التَّوْبَةُ), Furkan suresi 25/70 (تَابَ)

³⁶⁰ Furkan suresi 25/58, Şuara suresi 26/217, Neml suresi 27/79 (تَوَكَّلْ)

³⁶¹ Bakara suresi 2/158 (اعْتَمَرَ), 196 (الْعُمْرَةَ)

³⁶² Bakara suresi 2/43, 83, 110, Nisa suresi 4/77, Tevbe suresi 9/5, Meryem suresi 19/31, Lokman suresi 31/4 (الرَّكَاةَ)

³⁶³ Al-i İmran suresi 3/191 (يَذْكُرُونَ), Hac suresi 22/35 (ذَكَرَ), Ahzab suresi 33/9 (اذْكُرُوا)

³⁶⁴ Kâzım Fethi er-Râvî, Kur’ân-ı Kerîm’de Tekid Üslupları, Çev. Hasan Keskin, (Bu makalenin orijinali *Âdâbü'l-müstensiriyye* dergisinin I. sayısında *Esâlibü't-Tevkîd fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* başlığı altında yayımlanmıştır. Matbaatü'l-Meârif, Bağdat 1975-1976.) s. 133.

geçmektedir. Hüseyin Kâzım Efendi, “اِنَّ” ve “اِنَّ” edatının vurgu ifade ettiği ayetleri bazen tercüme yansıtmış bazense vurgu yapmadan tercüme etmiştir. Söz gelimi “اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ”³⁶⁵ ibaresini müellif “*Allahu Azimü’ş-Şân kâfir olanlara hidayet etmez*” cümlesiyle tercüme etmiştir. Burada tekid “اِنَّ” edatındadır. İlk bakışta göze çarpan bir vurgu ifadesi bulunmamakla birlikte müellif muzari fiili geniş zamanla ifade ederek (hidayet etmez) “اِنَّ” edatını tercüme yansıtmıştır. Vurgunun hissedilemediği Bakara suresi 233. ayeti ise müellif “*Biliniz ki Allahu Azimü’ş-Şân yaptıklarınızın kâffesini görür.*”³⁶⁶ şeklinde tercüme etmiştir.

Vurgu ifadelerinde kullanılan bir diğer ifade biçimi “tekid nun”larıdır. Nûru'l-Beyân’da “tekid nun”larının vurgusu tam olarak hissedilememektedir. Mesela Nahl suresi 56. ayette “لَسْأَلَنَّ” kelimesinin geçtiği ayet “*Tallahi! ... iftira ettiğiniz şeylerin kâffesinde sual olunursunuz.*”³⁶⁷ cümlesiyle çevrilmiştir. Fiil meale yansıtılmakla birlikte tekidde bir eksiklik var gibi gözükmemektedir. Her ne kadar “kâffe” kelimesi vurgu için kullanılmış gibi görünse de “sual olunursunuz” ifadesinde bir başka tekid lafzına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir diğer örnek; “فَوَرَبِّكَ لَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ” ayetini müellif “*Ya Muhammed! Rabbin Teâlâ ve Tekaddese kasem ederim ki kâfirlerin kâffesi mesuldür.*”³⁶⁸ şeklinde tercüme etmiştir. “لَسْأَلَنَّهُمْ” kelimesindeki vurguyu yansıtan “şeddeli nun”un karşılığı tercümede bulunmamaktadır. Ayrıca “mesuldür” şeklinde çevrilen kelime de Arapçasından oldukça farklı tercüme edilmiştir zira kelime fiil olarak geçmiştir ve zamir içermektedir. Ayetin tercümesi “*Rabbine and olsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız.*”³⁶⁹ tercümesinde olduğu gibi, “mutlaka” gibi bir kelimeyle ve “onların hepsine ... soracağız” şeklinde fiilin ve zamirlerin ifade edilmesiyle vurgu daha iyi anlaşılmaktadır.

“قَدْ” edatı da vurgu ifade eden edatlar arasındadır. Genel kabule göre bu edat mazi fiil ile kullanıldığında kesinlik muzari fiil ile kullanıldığı zaman ise azlık ifade etmektedir. Edat Kur’ân-ı Kerîm’de çoğunlukla mazi fiil ile geçmekle birlikte muzari fiil ile geçtiği yerler de bulunmaktadır.³⁷⁰ Hüseyin Kâzım Efendi diğer vurgu çeşitlerinde olduğu gibi

³⁶⁵ Maide suresi 5/67.

³⁶⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 72.

³⁶⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 536.

³⁶⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 523.

³⁶⁹ Kur’ân yolu, c. 3, s. 372.

³⁷⁰ Er-Râvî, “Kur’ân-ı Kerîm’in Tekid Üslupları”, s. 144.

bu edatta da bazı yerlerde vurguyu yansıtmışken bazı yerlerde daha düz cümleler kullanmıştır. Mesela Bakara suresi 144. ayette geçen “قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ” ibare Nûru'l-Beyân'da “*Ya Muhammed! Tehavvül-i kable için vahye intizarını görüyor ...*”³⁷¹ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Tercümede bizzat lafız eksenli bir çeviri yapılmak yerine genel kabule göre lafızdan kastedilen mana aktarılmıştır. Meallerde ise “Hakikaten, yüzünün semada aranıp durduğunu görüyoruz.”³⁷², “Biz, yüzünü (vahye intizaar ve iştihakından) çok kerre göğe doğru evirib çevirdiğini muhakkak görüyoruz.”³⁷³, “Biz, (ey Peygamber) senin sık sık yüzünü (bir kılavuz arayışı içinde) göğe çevirdiğini görüyoruz”³⁷⁴ cümleleriyle çeşitli vurgularla ifade edilmiştir. Bir diğer örnek Şems suresi 10. ayette geçmektedir. Eserde “*Tezkiye-i nefis eden felah bulur*” cümlesiyle tercüme edilen ayette müellif “قَدْ” edatının vurgusunu fiilin çevirisindeki geniş zaman ifadesiyle yansıtmak istemiş olabilir. Fakat bu ifadede şu şekilde bir çeviri ile sanki vurgu daha iyi anlaşılmaktadır: “Elbette nefisini temizleyip parlatan kurtulmuştur.”³⁷⁵ “قَدْ” şeklinde başlayan bir başka ayette ise kelimenin vurgusu belli olacak şekilde cümleye yemin ile başlanmıştır.³⁷⁶

Bir başka vurgu biçimi yinelemelerdir. Kur'ân'da bu çeşit vurgu iki türlü olmaktadır. Birincisi farklı zaman ve mekânda farklı bağlamlarda olan yinelemeler, ikincisi ise aynı bağlam ve zamanda olan yinelemelerdir.³⁷⁷ Yinelemelerde müellif bazen lafzı açıklayarak vurguyu yansıtmak istemiş gibidir. Örneklendirecek olursak, Vâkıa suresi 10. ayette “السَّابِقُونَ” kelimesi iki kez geçmektedir. Müellif bu ayeti “Biri de sâbikûndur yani iman ve taatte tereddütsüz tekaddüm edenlerdir” cümlesiyle tercüme etmiştir. “السَّابِقُونَ” kelimesinde vurgu yerine kelime açıklaması yapılmıştır. Bazen de vurgu ifade eden kelime olduğu haliyle meale aktarılmıştır. Yine Vâkıa suresinde geçen bir başka örnek de 26. ayette ardı ardına geçen “سَلَامًا” kelimesindedir. Nûru'l-Beyân'da “*Ancak kendilerine verilen selamları işitirler*”³⁷⁸ şeklinde çevrilmiş ve “سَلَامًا” kelimesine herhangi bir vurgu yapılmamıştır. Müellif İnşirah suresi 5. ve 6. ayetlerde geçen yineleme vurgusunu tek bir

³⁷¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 41.

³⁷² Elmalılı, a.g.e., c. 1, s. 521.

³⁷³ Çantay, a.g.e., s. 22.

³⁷⁴ Esed, a.g.e., s. 39.

³⁷⁵ Maide suresi, 5/70.

³⁷⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 228.

³⁷⁷ Hacımüftüoğlu, *Türkçe Kur'ân Tercümelerinde Metot Sorunu*, s. 317.

³⁷⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.2, s. 1012.

cümlede “*Her usrin iki yüsri vardır*”³⁷⁹ ifadesiyle ifade etmiştir. Bu ifade ile ilgili bir makalede şu şekilde bir bilgi geçmektedir ve Hüseyin Kâzım’ın çevirisini açıklar niteliktedir:

“Arap gramerinde harfu’t-ta’rîf olan el takısını alan bir isim arka arkaya tekrarlanırsa aynı şeye, bu takıyı almayan bir isim(nekre) tekrarlanırsa başka şeye delalet eder. Nitekim Çantay ve Hamidullah yukarıda geçen tercümeleri yaptıktan sonra dipnotlarda şu açıklamaları verme ihtiyacını hissetmişlerdir: “Ayetlerde iki defa zikredilen “الْعُسْرُ” ‘Güçlük’ marifedir. İkisi de aynıdır. ‘Aynı güçlük’ demektir. “يُسْرًا” ‘Kolaylık’lar ise iki nekredir. ‘Başka başka kolaylık’ demektir. O halde Cenab-ı Hak bir güçlüğe mukabil iki kolaylık ihsan etmiştir. Şu mealdeki hadiste de buna işaret buyruluyor. ‘Bir güçlük iki kolaylığa asla galebe edemez[Bir zorluk iki kolaylığa galebe çalamaz]’(Beyzâvî, Medârik)”, “Bu iki ayet, dilbilgisi açısından her zorluğun yanında iki farklı kolaylığın bulunduğunu ifade eder.”³⁸⁰ Bu ifadelerle birlikte Nûru'l-Beyân tercümesi düşünüldüğünde müellifin Arapça gramer kurallarına ne kadar vakıf olduğu açıktır. Açıklamada tercüme örneğinin alıntılandığı tefsir de Hüseyin Kâzım Efendi’nin kaynakları arasında geçmektedir. Müellif tercümede Medârik tefsirindeki açıklamayı dikkate almış olmaktadır. Ayrıca çağdaşları da bu minvalde açıklama yaptıklarına göre o dönem bu ayet daha çok bu şekilde çevrilmiş olmaktadır. Günümüz meallerinde ise bu ayetlerin çevirisi Nûru'l-Beyân’daki tercümeden bir hayli farklıdır. Meallerde bu iki ayet ayrı iki cümleyle genellikle “Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Elbette zorlukla beraber bir kolaylık” vardır şeklinde tercüme edilmektedir.

Vurgu ifadelerinden bir diğeri de munfasıl zamirlerdir. Tercümede bu zamirlerin ifade ettiği vurgular çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bakara suresi 12. ayet buna örnek olarak verilebilir; “أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ” şeklinde geçen ayet, eserde “*Muhakkak ve muhakkak ifsat ediyorlar.*”³⁸¹ cümlesiyle tercüme edilmiştir. “Muhakkak” kelimesinin iki kez kullanılması vurgu ifade etmektedir. Fakat daha çok zamire yapılmış bir vurgudan ziyade “ifsat” kelimesine yapılmış bir vurgu gibi gözükmemektedir. Belki de müellif “الْمُفْسِدُونَ” lafzını şimdiki zaman kalıbıyla ifade ederek vurguyu yansıtmak istemiş olabilir. Meallerde ise ayet genellikle “Onlar bozguncuların ta kendileridir” şeklinde tercüme

³⁷⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.2, s. 1117.

³⁸⁰ Hacımüftüoğlu, *Türkçe Kur’ân Tercümelerinde Metot Sorunu*, s. 320.

³⁸¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 4.

edilmiştir. Günümüzde kullandığımız dil bakımından bu ifade vurguyu Nûru'l-Beyân'a kıyasla daha anlaşılır kılmaktadır. Aynı surenin 13. ayetinde aynı kalıpla geçen ifadede ise müellif vurguyu daha dikkatli bir şekilde metne uygulamıştır. Ayet “*Muhakkak ve muhakkak süfêhâ onlardır*”³⁸² şeklinde tercüme edilmiş, yine “muhakkak” kelimesi iki kez kullanılmış fakat öncekinden farklı olarak “onlardır” kelimesinin ayrıca zikredilmesi ve cümlelerin son kelimesi olması vurguyu yansıtmaya bakımından dikkat çekicidir. Zamir ile ilgili bir başka misal de Abese suresi 42. ayette geçmektedir. “*أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجَرَةُ*” şeklinde geçen ayet Nûru'l-Beyân'da “*Bunlar kefare ve feceredir*”³⁸³ cümlesiyle tercüme edilmiş ve vurguyu yansıtmaya noktasında biraz zayıf kalmıştır. Enfal suresi 4. ayette de bu ayete benzer bir çeviri bulunmaktadır: “*Onlar hakiki müminlerdir*”³⁸⁴. Günümüz meallerinde ise munfasıl zamirdeki vurgu sanki daha anlaşılır bir şekildedir: “İşte onlar gerçek müminlerdir”³⁸⁵

Geleceği olumsuz kılan “لَنْ” edatı da tekid ifade etmektedir. Eserde vurgu genellikle günümüz mealleriyle örtüşen şekilde ve edatın anlamını yansıtmaya şekildedir. Bakara suresi 22. ayette “*وَأِنَّا لَنَنْذِرُكُمَا*” şeklinde geçen ibare Nûru'l-Beyân'da “*Biz oraya asla girmeyiz*”³⁸⁶ cümlesiyle tercüme edilmiş ve “asla” kelimesi ile edata uygun bir vurgu yapılmıştır.

Vurgunun bir başka şekilde ifade edilişi de soru cümleleri ile olmaktadır. Nûru'l-Beyân'da bazı ayetlerde soru ifadesi yansıtılmakla birlikte vurgunun farklı konumlandırılmasıyla tercüme başka bir hal almaktadır. Mesela Araf suresi 155'te “*أَتَمْلِكُنَا*” şeklindeki soru cümlesi eserde, “*Bizden sefih olanların fiillerinden dolayı bizi helak eder misin?*”³⁸⁷ şeklinde tercüme edilmiştir. Bu ifade sorunun cevabı “Tabii...”³⁸⁸ der gibidir. Dolayısıyla ayetteki olumsuz anlam içeren soru ifadesi olumlu bir cevap gerektiriyormuşçasına ifade edilmiştir. “İçimizdeki beyinsizler yüzünden bizi helâk mı edeceksin?” şeklinde bir soru ifadesi ayetteki olumsuz anlamı daha iyi aktarmış gözükmektedir. Ayetin metninde geçen soruyu yansıtmaya/yansıtmama bakımından bir

³⁸² Aynı yer.

³⁸³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.2, s. 1099.

³⁸⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 346.

³⁸⁵ Er-Râvî, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tekid Üslupları*, s. 135.

³⁸⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 213.

³⁸⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c.1, s. 331.

³⁸⁸ Murat Sülün, *Kur'ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, s. 484.

başka örnek Enam suresi 158. ayettir. “هَلْ” soru edatı ile başlayan ayete müellif “Onlar iman için kendilerine melekler nazil olmasından, yahut Rabbin ve Teâlâ Tekaddesi görmekten, yahut Rabbin ve Teâlâ Tekaddesin bazı alâim-i azimesinin gelmesinden başka bir şeye intizar etmiyorlar.”³⁸⁹ anlamını vermiştir. Bu sebepten dolayı ayet soru cümlesinden normal cümleye dönmüştür. “... gelmesini mi bekliyorlar?” şeklinde bir çeviri soru edatını daha işlevsel hale getirmektedir.

Hüseyin Kâzım Efendi vurgu ifadelerini bazı ayetlerde gereğince göstermiş bazılarında ise ayetleri normal şekilde vurgu kullanmadan ifade etmiştir. İnşirah suresi örneğinde olduğu gibi bir takım vurgular günümüz Türkçesinden farklı olarak o döneme has özellikler içerebilmektedir. Bunları göz önünde bulundurduğumuzda Hüseyin Kâzım Efendi’yi günümüz kullanımına uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirmek yersiz olacaktır.

b) Bağlaçlara Anlam Takdiri

Arapçada cümle isim, fiil ve edat üçlüsünden oluşmaktadır. İsim ve fiiller kendi başlarına bir anlam ifade ederken, edatlar tek başına bir anlam ifade etmeyip isim ve fiilleri birbirine bağlarlar. Cümle veya cümlecikleri birbirine bağlayan bu edatlara atıf edatları denmektedir.³⁹⁰ Arapçada bağlaç adı altında müstakil bir kavram olmayıp edat olarak isimlendirilen bu harflerin bazıları cümledeki duruma göre bağlaç olarak kullanılmaktadır.³⁹¹ Bu bağlaçlar و, ف, ثم, أو, أم, لكن, بل, حتى harfleridir.

Arapçada و (vav) harfi çeşitli manalar ifade etmektedir. Atıf vavı, isti’nafiye vavı, ibtidâiyye vavı, yemin vavı, hal bildiren vav, birliktelik vavı gibi cümledeki konumuna göre pek çok anlam içermektedir.³⁹² Bağlaçlarla ilgili olarak inceleyeceğimiz vav türü ise atıf vavidir. Türkçede atıf vavı “ve” bağlacı ile karşılanır ve Arapçada en çok kullanılan atıf harflerindendir.³⁹³ Atıf vavı da kendi içinde iştirak, tertip, tahyir, taksim ve pekiştirme gibi bölümlere ayrılmaktadır.³⁹⁴ Nûru'l-Beyân’da genel olarak atıf harflerine ifade ettiği mana verilmiştir. Mesela iştirak vavının geçtiği “فِيهِمَا فَكَيْهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَانٌ”³⁹⁵ ayeti Nûru'l-

³⁸⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 290.

³⁹⁰ Halil İbrahim Kaçar, “Arapça’da Meanî (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, 16, 2, 163-191, s. 164.

³⁹¹ Figen Kervankaya, *Arapça ve İngilizce Bağlaçların Karşıtıl Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 4.

³⁹² Fatih Tiyek, “Vav Harfi ve Kur’ân’ı Anlamaya Etkisi”, *Bilimname*, 2016, 30, 1, 275-296, s. 277.

³⁹³ Kaçar, a.g.m., s. 169.

³⁹⁴ Kaçar, a.g.m., s. 169-173.

³⁹⁵ Rahman suresi 55/68.

Beyân'da “*O cennetlerde meyve, hurma ve nar vardır.*”³⁹⁶ şeklinde çevrilmiştir. Hüseyin Kâzım ortaklık bildiren bu kelimeleri tek bir ve ile bağlamış ilk “vav”ı virgül ile belirtmiştir. Türkçe açısından da her vav harfinin ve anlamına çevrilmesi anlamın akışını olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla bu çeviri günümüz kullanımına uygun düşmektedir. Bir benzer örnek de “*حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ*” ayetinde geçmektedir. Eserde “*Çünkü, Allah Teâlâ onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi, gözleri de perdelidir ve onlar için azâb-ı azim vardır.*”³⁹⁷ cümlesiyle çevrilmiş ve vav harfi cümle akışına uygun tercüme edilmiştir. Saf suresi 5. ayette geçen vav harfine bazı meallerde hâl anlamı yüklenmiş bazı meallerde ise ve harfi ile iki cümle birbirine bağlanmıştır. Nûru'l-Beyân'da bu ayet “*... Bana niçin eziyet ediyorsunuz? Hâlbuki benim size min tarafillah peygamber olduğumu muhakkak bilirsiniz.*”³⁹⁸ şeklinde tercüme edilmiş ve vav harfi halbuki kelimesi vasıtasıyla önceki cümle ile irtibatlandırılmıştır. “*Ey müminler! Kâfirlere karşı ızhâr-ı zaaf ve onları sulha davet etmeyiniz; siz galipsiniz.*”³⁹⁹ şeklinde tercüme edilen ayette “siz galipsiniz” cümlesinden önce bir vav harfi bulunmaktadır. Buradaki vav harfi, atıf vavı olarak düşünülseydi önceki cümle ile bağlantısı belirtilirdi, istinafiyye vavı olarak düşünülseydi de yeni bir cümle başlamış olurdu fakat burada iki vav türü ile ilgili de bir karine bulunmamaktadır. Müellif buradaki vava herhangi bir mana takdir etmemiştir. Meallerde ise vav harfine genellikle hal anlamı verilmiştir.

Vav edatı bazen de bir karine yardımı ile tertip ifade edebilmektedir.⁴⁰⁰ Vav edatının tarih karinesiyle tertip ifade ettiği⁴⁰¹ Hadid suresi 26. ayet Nûru'l-Beyân'da “*Billahi! Nuh ve İbrahim'i gönderdik*”⁴⁰² şeklinde tercüme edilerek vav harfine iştirak anlamı verilmiş gibi gözükmektedir. Fakat müellifin parantez kullanımı oldukça kısıtlı olduğundan manayı bu şekilde vermeyi tercih etmiş olabilir.

Atıf vavı iki “*إِنَّا*” edatı arasında kullanıldığı zaman tahyir yani tercih anlamı ifade etmektedir. Hüseyin Kâzım tahyir anlamı içeren vav harfini o zamanın Türkçesiyle gayet

³⁹⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1010.

³⁹⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 3.

³⁹⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1040.

³⁹⁹ Muhammed Suresi 47/35, Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 965.

⁴⁰⁰ Kaçar, a.g.m., s. 170.

⁴⁰¹ Aynı yer.

⁴⁰² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1022.

anlaşılır bir şekilde ifade etmiştir. Muhammed suresi 4. ayet bu anlama örneklik teşkil etmektedir. Ayetin çevirisi Nûru'l-Beyân'da şu şekilde geçmiştir: *"Kâfirlere mülâki olduğunuz vakit, harp hitâm buluncaya kadar, boyunlarına vurunuz. Ekserini katl ederseniz kalanlarını esir alınız. Ondan sonra, esirleri ya bilâ bedel yahut fîdye mukabelesinde ıtlak ediniz."*⁴⁰³ Görüldüğü üzere tercümede tahyir anlamı belirtilmiştir. Araf suresi 115. ayette de tahyir anlamı ifade eden vav harfî eserde *"Sâhirler: "Ey Musa! Evvel sen mi ilkâ edersin, yoksa biz mi?" dediler"*⁴⁰⁴ denilerek harfin anlamı yansıtılmıştır.

Vav harfinin bir diğer kullanım amacı pekiştirmedir. Bir cümlede eş anlamlı kelimelerin birlikte kullanılması pekiştirme ifade eder. Hüseyin Kâzım Efendi pekiştirme vavı içeren Yusuf suresi 86. ayeti şu şekilde tercüme etmiştir: *"Yakup aleyhi's-selam onlara: "Ben bî payan hüüzün ve tessürümü Allahu Azzimü's-Şân'a şekvâ ederim."*⁴⁰⁵ Tercümede pekiştirme vavı "hüüzün" ve "teessür" kelimelerinin birlikte kullanımıyla yansıtılmıştır.

ف (fe) atıf edatına Arapçada geniş bir kullanım alanına sahip olmakla birlikte Türkçeye çevrilirken genellikle "ardından, hemen sonra, peşinden" gibi ifadelerle anlamlandırılır.⁴⁰⁶ Müellif bu bağlacı bazen "sonra" bazen "ve" manasında bazen de yerine göre sonuç bildirme şeklinde kullanmıştır. Nûru'l-Beyân'daki fe bağlacı kullanımını örneklendirecek olursak; Müminin suresi 14. ayette "fe" harfinin "sonra" manasında kullanıldığını görüyoruz. Ayetin tercümesi şu şekildedir: *"Sonra nutfeyi alaka, sonra alakayı mudga, sonra mudgayı kemik halk ettik, sonra kemiği etle kapladık..."*⁴⁰⁷ Bir başka örnek de Saffât suresinde geçmektedir. Saffât suresinde 2. ve 3. ayetler "fe" bağlacı ile başlamaktadır. Hüseyin Kâzım bu iki "fe"ye de "ve" anlamı vererek bağlacı tertip manasında kullanmıştır.⁴⁰⁸ Kasas suresi 15. ayet *"...Musa aleyhi's-selam kıptiye bir yumruk vurdu, kıpti öldü"*⁴⁰⁹ cümlesiyle ifade edilmiştir. Burada kullanılan "fe" bağlacı sebep-sonuç bildiren "fe" olduğundan dolayı tercüme "bu

⁴⁰³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 960.

⁴⁰⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 321.

⁴⁰⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 478.

⁴⁰⁶ Yusuf Büyük, "'Fe' Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 2015, 247-278, s. 254.

⁴⁰⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 666.

⁴⁰⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 847.

⁴⁰⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 748.

sebeple”, “bunun üzerine” gibi ifadeler tercümeyi daha anlamlı kılmaktadır. “fe” bağlacı bazen de “ama” manasında kullanılmıştır. Bu duruma bir önek şu ayettir: “وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ”⁴¹⁰ Ayet eserde “*Ya Muhammed! Hatırlat o vakti ki, Allahu azimü’ş-Şan ehl-i kitaptan, kitaplarının hali olduğu ahhâr ve ahkâmı ketm etmeyip halka bildirmeleri için ahd ve misak aldı. Onlar ise bu ahd ve misak arkalarına atarak...*”⁴¹¹ cümlesiyle anlamlandırılmıştır. Burada “fe” bağlacına “onlar ise” manası verilerek bir bakıma “ama” ifadesi yansıtılmış gözükmektedir.

ثم bağlacı kullanıldığı ögeler arasında kısa da olsa bir mühlet veya sıralama olduğunu bildirir ve bunlar arasında öncelik-sonralık ifade etmek için kullanılır.⁴¹² ثم edatının ardı ardına kullanıldığı ayetlerden biri Nisa suresi 137. ayette geçmektedir. “*Evvelce iman, sonra küfrü ihtiyar, sonra tekrar iman, muahharan yine küfrü ihtiyar ve en sonra da küfründe izdiyad edenleri, Allahu azimü’ş-Şan yarlığamaz.*”⁴¹³ Mealde görüldüğü üzere “sümme” bağlacının her birine müellif “sonra” manası vermiştir. Bakara suresi 92. ayette ise “وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ” şeklinde geçen “sümme” bağlacına, Nûru'l-Beyân’da herhangi bir anlam takdir edilmemiş gözükmektedir. Tercüme şu şekildedir: “*Yemin ederim, ki Musa aleyhi’s-selamın mucizâtını gördüğünüz halde yine zulmü ihtiyar ederek buzağıyı mabud ittihaz ettiniz.*”⁴¹⁴

ثم edatı Türkçeye “veya, ya da” gibi bağlaçlarla çevrilerek cümlede tahyir/tercih ilişkisi kurmaya yardımcı olur. Bağlaç bazen de tesviye/eşitlik manasında kullanılmaktadır.⁴¹⁵ Bunu örneklendirecek olursak; Rad suresi 16. ayet eserde “*Yine de ki ama ile basîr, yahut zulumât ile nur müsavi midir? Yoksa, bunlar hâlîkiyyet sıfatıyla ittisaf ettiler...*”⁴¹⁶ cümlesiyle çevrilmiştir. Burada ilk ثم “yahut” kelimesiyle sonraki ise “yoksa” kelimesiyle tercüme edilerek bağlacın ifade ettiği anlam tercümeye yansıtılmıştır. ثم edatının eşitlik manasında kullanıldığı örneklerden biri de Bakara suresi 6. ayettir. Ayete müellif

⁴¹⁰ Âl-i İmran suresi 3/187.

⁴¹¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 143.

⁴¹² Abdullah Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 96. Kervankaya, *Arapça Ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi*, s. 8.

⁴¹³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 191.

⁴¹⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 26.

⁴¹⁵ Kaçar, a.g.m., s. 178, 179.

⁴¹⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 488.

“Kâfirler hakkında senin inzar ve ademi inzarın müsavidir; onlar iman etmezler.”⁴¹⁷ mealiyle çevrilerek bağlaca tesviye manası verilmiştir. Tesviye manasına bir diğer örnek Araf suresi 193. ayette geçmektedir. “وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ” ayetinin duraktan sonraki kısmı eserde “... onlardan bir şey talep edip etmemeniz müsavidir.”⁴¹⁸ şeklinde tercüme edilmiş ve bağlaca eşitlik anlamı verilmiştir.

Türkçeye genellikle “veya” anlamında çevrilen “وَ” edatı, cümleye tahyir, ibaha, tereddüt, belirsizlik gibi anlamlar katar.⁴¹⁹ Bu edatın kullanıldığı ayetlerden biri Nisa suresi 86. ayettir. Ayet eserde “Şefaati hasene cümlesinden olarak size biri selam verir ise selamını ziyadesiyle alınız...”⁴²⁰ şeklinde tercüme edilmiştir. Tercümede “وَ” edatının anlamı tam olarak hissedilememektedir. Çünkü müellif ayetin “بِأَحْسَنَ مِنْهَا” kısmını “ziyadesiyle alınız” diye tercüme etmiş fakat hemen sonra gelen “أَوْ رُدُّوْهَا” kısmını tercüme etmemiştir. Bu durumda bağlacın anlamı ve dolayısıyla da bağlaçtan sonra gelen “aynıyla karşılık verin” ibaresinin tercümesi eksik bırakılmıştır. Bu durumda ayette “veya/ ya da/ veyahut” gibi bağlaçlarla tercihe sunulacak olan selam tek bir şıkka indirilmiş olmakta ve “selamı ziyadesiyle almak gerekir” gibi bir manaya delalet etmektedir. Bununla birlikte müellif ayetin izah kısmında selamla ilgili bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Selamı aynıyla almak ve selamı ziyadesiyle almak ile ilgili bilgiler vermiş ve bunları örneklerle anlatmıştır. Her ne kadar müellif izah kısmında bu açıklamaları yaptıysa da ayetin mealini bu bağlamda ifade etmemesi çeviride bir eksiklik hissi vermektedir. Bir diğer örnek Sebe suresi 24. ayette geçmektedir. “Ya Muhammed! Müşriklere: ‘Göklerden ve yerlerden rızınızı veren kimdir?’ de. Cevapta taahhur ederlerse, sen: ‘Allahu azimü’ş-Şan’dır, biz muvahhitler ve siz müşrikler fırkasından biri ya hidayette yahut dalalet-i mübindedir’ de.” cümlesiyle meali verilen ayette bağlaca –ya –yahut ifadeleriyle olması gereken anlam verilmiştir.

Bağlaç olarak kullanılan edatlardan biri de “بَلْ” dir. “Bilakis” anlamında kullanılan bu atıf harfi “vazgeçme, cayma” durumlarında kullanılır.⁴²¹ Hüseyin Kâzım Efendi bu edatı genellikle “belki” kelimesi ile tercüme etmiştir. Hucurât suresi 17. ayet, “bel” bağlacının

⁴¹⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 3.

⁴¹⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 342.

⁴¹⁹ Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, s. 101.

⁴²⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 175.

⁴²¹ Mustafa Meral Çörtü, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 435.

geçtiği ayetlerden biridir. “Ya Muhammed! Onlar, İslâmı kabul etmekle sana tahmil-i minnet etmek isterler. De ki: ‘Bana İslâmınızla tahmil-i minnet etmeyiniz; belki davayı imanda sadık iseniz, sizi imana hidayetinden dolayı Allahu Azimü’ş-Şân size tahmil-i minnet eder.’”⁴²² şeklinde tercüme edilen ayette “bel” bağlacı “belki” kelimesi ile ifade edilmiştir. Oysa incelediğimiz çoğu mealde (bir kişi hariç⁴²³) bu bağlaca, “hayır, aksine, tersine, tam tersine, bilakis” anlamları verilmiştir. Anlam açısından “belki” kullanımı “bel” bağlacının içerdiği anlamı tam olarak yansıtamamakla birlikte bu durum ayetin anlamını da etkilemiştir. Nûru'l-Beyân’da “belki” şeklinde çevrilen bir başka örnek de Kaf suresi 5. ayette geçmektedir.⁴²⁴ Yine Enbiya suresi 26. ayet de örneklerden biri olup tercümesi şu şekildedir. “Bir kısım müşrikler Rahman velet ittihaz etti!” dediler. Haşa münezzehtir. Belki onların melek dedikleri veletler, Hal Celle ve Alâ’nın mukarreb kullarıdır.”⁴²⁵

“لَٰكِن” edatı Türkçede ancak, fakat, lakin,⁴²⁶ ne var ki,⁴²⁷ anlamları ile karşılanmaktadır. Kendisinden önce geçen cümledeki bir yanlışlığı veya eksikliği giderme amacıyla kullanılır dolayısıyla “lakin” den önceki ve sonraki kısım mana bakımından zıtlık arz eder.⁴²⁸ Nûru'l-Beyân’da bu lafız kelimenin aynıyla tercüme edilmiştir. “Lakin” kelimesinin günümüzde bile hala kullanıldığını düşünürsek o dönem Türkçesinde kullanılması gayet tabiidir. Buna örnek olarak Rad suresi 1. ayeti verebiliriz. Ayet metni Nûru'l-Beyân’da şu cümlelerle çevrilmiştir: “Elif Lâm Mim Râ. Bu ayetler Kitab-ı Mübîn’in ayetleridir. Ve Ya Muhammed! Sana Rabbin Teâlâ ve Tekaddes’ten nazil olan Kur’ân-ı Mübîn’in ayetleridir. Bu kitap hak ve hakikate mutabıktır. Lakin nâsın ekseri iman etmezler.”⁴²⁹ Tercümede görüldüğü üzere müellif lakin lafzını olduğu gibi tercümeyle aktarmıştır. Lakin bağlacının kullanımına bir başka örnek de Nahl suresi 61. ayette geçmektedir. Ayeti “Allahu Azimü’ş-Şân, nâsı küfür ve isyanlarından dolayı hemen muaheze etseydi, yeryüzünde yürür bir kimse bırakmazdı; lakin onları ecel-i

⁴²² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 978.

⁴²³ Bilmen, a.g.e., c. 7, s. 3460.

⁴²⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 979.

⁴²⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 635.

⁴²⁶ Çörtü, a.g.e., s. 448.

⁴²⁷ Kervankaya, *Arapça Ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi*, s. 12.

⁴²⁸ Kaçar, a.g.m., s. 186.

⁴²⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 484.

müsemmaye kadar tehir eder."⁴³⁰ şeklinde çeviren müellif lakin lafzında herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Bu kullanıma benzer bir diğer misal Zümer suresi 71. ayette geçmektedir ve orada da lakin kelimesini müellif kelimenin aynıyla karşılamıştır.⁴³¹

Türkçede “bile, -e kadar,⁴³² hatta” manasında kullanılan “حَتَّى” edatı, ikinci cümlelerin ilk cümleye oranla müspetlik veya menfilik yönünden en son noktada olduğunu gösterir.⁴³³ Hüseyin Kâzım Efendi “حَتَّى” edatına genellikle “-e kadar” manasını vermiştir. Evlat ve mal yarışında en uç noktaya varıldığından o kadar ki mezardaki yakınların bile sayıldığını anlatan Tekâsür suresi 1 ve 2. ayetler حَتَّى bağlacının kullanımına örnektir. Müellif bu ayeti “*Ölünceye kadar, emval ve evlatta tekâsür yani tefahür, sizi taatullahtan men’ ve işgal etti.*”⁴³⁴ şeklinde tercüme etmiş ve bağlaca “-e kadar” anlamı vermiştir. -e kadar manası verilen bir başka örnek de Araf suresi 41. ayettir; “... *deve iğnenin deliğinden girinceye kadar onlar cennete girmezler.*”⁴³⁵

Nûru'l-Beyân'da “بَلَّ” bağlacı haricinde bağlaçlar konusunda aykırı bir kullanım göze çarpmamaktadır. Bu bağlaca “belki” manasının verilmesi o dönem çeviri özelliklerinden biri olabilir. Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen de bu bağlacı “belki” kelimesiyle ifade etmiştir. Genel olarak Hüseyin Kâzım Efendi'nin bağlaçlara anlam takdiri noktasında dikkatli davrandığı gözükmemektedir.

c) Yansıma İfadelerin Çevirisi

Yansıma, bir diğer ifadeyle onomatope tabiattaki seslerin harflere dönüşerek kelimeleşmesini ifade etmektedir. Kur'ân lafızları ile bu lafızlarda bulunan harfler birbiri ile bir ahenk ve uyum içinde olup bu ahenk ve uyum kendi içinde bir mana içermektedir.⁴³⁶ Kur'ân lafızlarındaki bu eşsiz uyum onu dinleyenleri adeta büyülemektedir. O kadar ki Arap belagatinin önde gelen muarızları bile onun karşısında eli kolu bağlı kalmışlardır.⁴³⁷

⁴³⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 537.

⁴³¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 886.

⁴³² Kaçar, a.g.m., s. 187.

⁴³³ Hacıbekiroğlu, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, s. 99.

⁴³⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1123.

⁴³⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 302.

⁴³⁶ Cüneyt Eren, “Kur'ân-ı Kerim'in İ'câz Çeşitleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2010, 46/3, 129-144, s. 136.

⁴³⁷ A. Cüneyt Eren, “Kur'ân Metninin Dil Özellikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2014, 18/59, 133-158, s. 147.

Nûru'l-Beyân'da yansıma çeviriler bazen tabiattaki sesi gayet güzel hissettirmiş bazen de normal bir ifadeyle karşılanmıştır. Örneğin yansımanın en güzel örneklerinden biri Yusuf suresinde geçen, Hz. Yusuf'un atılmış olduğu kuyunun yine kuyu manasına gelen “البئر” kelimesiyle değil de “الْجُبُّ”⁴³⁸ kelimesiyle zikredilmiş olmasıdır. Hiç şüphesiz “الْجُبُّ” kelimesi bize Hz. Yusuf'un kuyuya atıldıktan sonraki suda çıkan sesi çağrıştırmaktadır. Nûru'l-Beyân'da bu kelimeyle ilgili herhangi farklı bir çeviri olmayıp lafız “*kuyu*”⁴³⁹ kelimesiyle tercüme edilmiştir.

Bir başka örnek Lokman suresi 14. ayette geçen “وَهَنَّا عَلَىٰ وَهْنٍ” ifadesidir. Hamilelikteki zorluklardan bahsederken geçen bu ifadenin hamile bir kadının iniltisini anımsattığı söylenmiştir.⁴⁴⁰ Bahsettiğimiz bu ifade Nûru'l-Beyân'da “*za'ftan za'fa düşerek*”⁴⁴¹ şeklinde çevrilmiştir.

“فُكِّبُوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاوُنُ”⁴⁴² ayetinde de onamatope örneğine rastlanmaktadır. Ayette geçen “فُكِّبُوا” kelimesi “kebb” kökünden gelmekte ve yüzüstü yere düşmeyi ifade etmektedir. Fakat buradaki düşüş kelimenin girdiği kalıba binaen sürekli bir düşüş olmakta ve azgınlığın cehenneme giderken nasıl bir halde olduklarını tasvir etmektedir. Lafzın tınısı lafızda kullanılan harflerle birlikte bir ahenk oluşturarak bize tabiri caizse tangır tungur bir yuvarlanma sesi hissettirmektedir.⁴⁴³ Nûru'l-Beyân'da bu ayet “فُكِّبُوا” lafzının kelime manasını ifade eder tarzda “*İlahlarıyla onlara ibadet edenler, yüzleri üzere cahîme ilka olunurlar.*”⁴⁴⁴ cümlesiyle tercüme edilmiş her ne kadar bahsedilen lafzın manası verilse de hissettirdiği tını ile ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

Tabiattaki seslerin yansımasına bir başka misal de Bakara suresi 74. ayette geçmektedir. Ayetin “وَأَنَّ مِنَ الْجِبَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَأَنَّ مِنْهَا لَمَّا يَشْفَقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ” kısmında geçen “يَتَفَجَّرُ” ve “يَشْفَقُ” lafızları onamatope için birer örneklik teşkil etmektedir. Lafızlarda geçen şeddeli okunuş adeta suyun durup tekrar fışkırmasını/kaynamasını ve sonrasında ise “kâf” harfine yapılan vurguyla birlikte taşın suyun için “şak şak

⁴³⁸ Yusuf suresi 12/15.

⁴³⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 459.

⁴⁴⁰ Osman Ertuğrul, “Kur’ân Dilinde Kelimenin İfade Biçimi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, 7, 91-117, s. 106.

⁴⁴¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 790.

⁴⁴² Şuara suresi 26/94.

⁴⁴³ Necdet Çağır, “Kur’ân Kıraatinde Müzik Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji/ Ses- Anlam İlişkisi”, *Kıraat Sempozyumu*, 2012(2015), 327-362, s. 341.

⁴⁴⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 716.

yarılmasını/çatlamasını” ve bu akışın sesini zihinlerimizde canlandırmaktadır.⁴⁴⁵ Hüseyin Kâzım ayetin bu kısmını “... *çünkü taşlardan bazısı yarılır içinden sular çıkar, nehirler akar...*”⁴⁴⁶ şeklinde tercüme etmiştir. Tercümede ifadeler ayet metnine göre yansımanın betimlenmesi biraz zayıf kalmış gözükmektedir. Kanaatimizce fişkırmak/kaynamak veya yarılmak/çatlamak fiilleri tabiatla betimlenen o anı daha fazla gözler önüne sermektedir.

“فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاحَّةُ” ayetini Hüseyin Kâzım “*Nefha-i sâniyede*”⁴⁴⁷ cümlesiyle tercüme etmiştir. “الصَّاحَّةُ” lafzı sert ve güçlü tonu sebebiyle dışarıdan gelecek seslere karşı kulakları zorda bırakacak hatta neredeyse kulak zarını patlatacak biçimde bir sesi yansıtmaktadır.⁴⁴⁸ Ayrıca lafızda bulunan medd-i lâzım tecvidi de kelimenin tesirini artırmaktadır. Bu açıdan düşündüğümüzde müellifin tercümesi lafzın içerdiği manalar karşısında manayı yansıtmakta zayıf kalmış gözükmektedir. “Kulakları sağır edercesine şiddetli ses geldiği vakit”⁴⁴⁹ ve benzeri bir tercüme lafzın manasını daha fazla vurgulamış ve o anı insana hissettirmede daha etkili olmuştur.

Hüseyin Kâzım bazı ayetlerde onamatopeyi gayet güzel yansıtmıştır. Mesela Âdiyât suresi 1. ayet; “وَالْعَادِيَاتِ ضَبْبًا” eserde “*Uzun soluklarla kazalarda koşan ... atlara*”⁴⁵⁰ cümlesiyle tercüme edilmiştir. “ضَبْبًا” lafzı nefes nefese koşan atların koşarken çıkardıkları soluk sesini tasvir etmektedir. Bu ifade “atın şiddetli koşma anında çıkardığı sesin ismidir.”⁴⁵¹ şeklinde ifade edilmiştir. Hüseyin Kâzım “uzun soluklarla” ibaresiyle kelimenin manasını ifade etmiştir. Müellifin yansıma sesleri ifade ettiği örneklerden biri de Taha suresi 18. ayette geçmektedir. “وَأَهَشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي” şeklinde geçen ibarede “أَهَشُّ” fiili Hz. Musa’nın asasıyla koyunları için ağaçtan silkelediği yaprak seslerini anımsatmaktadır.⁴⁵² Bu hışırtılı ses⁴⁵³ lafızla birlikte tam bir uyum ve ahenk içindedir. Nûru'l-Beyân’da ayetin bu kısmı “*Onunla koyunlarıma ağaçtan yaprak silkerim.*”⁴⁵⁴

⁴⁴⁵ Ertuğrul, a.g.m., s. 107.

⁴⁴⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 20.

⁴⁴⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1099.

⁴⁴⁸ Çağıl, a.g.m., s. 343.

⁴⁴⁹ Kur’ân Yolu, c. 5, s. 557.

⁴⁵⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1122.

⁴⁵¹ Çağıl, a.g.m., s. 341.

⁴⁵² Çağıl, a.g.m., s. 343.

⁴⁵³ Aynı yer

⁴⁵⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 616.

şeklinde tercüme edilmiştir. Silkelemek kelimesi yaprakların ağaçtan düşerken çıkardığı sesi anımsatmaktadır.

Hüseyin Kâzım Efendi yansıma ayetlerin çevirisinde genel olarak normal tercüme yoluna gitmiştir. Bazı ayetlerde de kısmen yansımayı ifade etmiştir.

C) İTİKADİ MESELELERİN ÇEVİRİSİ

“Akaid, ‘dügümlemek’ manasındaki akd kökünden türemiş bulunan akide kelimesinin çoğuludur. Aynı kökten türetilen ve ‘iman’ ile eş anlamlı olarak kullanılan ‘itikad’ ise "dügüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak, gönülden benimsemek" anlamına gelmektedir.”⁴⁵⁵ İlk peygamberden son peygamber Hz. Muhammed’e kadar gönderilen vahiylerde inanılması gereken ilahi esaslar aynı kalmıştır. Her ne kadar ilahi vahiy, çeşitli suhuf ve kitaplarla gelmiş olsa da içerdiği mana değişmemiştir. Allah Teâlâ ilk olarak tevhidi emretmiş ve bu emir ilk insandan günümüze kadar ulaşmıştır. Fakat zaman içinde insanlarda çeşitli inanışlar ortaya çıkmış ve insanların tevhit inancından saptığı zamanlar da olmuştur. Allah Teâlâ böyle zamanlarda insanlığa yeni bir peygamber göndererek onların dünya ve ahirette mutluluğunu sağlayacak ilahi esasları tekrar hatırlatmış ve bu döngü Hz. Peygamber’e kadar devam ederek kitabımız Kur’ân-ı Kerîm ile son bulmuştur.

İslâmın ana unsurlarını oluşturan ahkâm-ı şeriyye üç kısım olup bunlar; itikadî, amelî ve ahlakî hükümlerdir. İslâmiyet bu üç unsurunun bir araya gelmesiyle tamam olur. Ancak amel ve ahlak tam olsa bile itikat unsuru eksikse İslâm tamam olmuş denilemez, itikat adeta bu üç unsurun başını çekmektedir.⁴⁵⁶

İslâmın nazarî hükümlerini oluşturan itikadî meseleler altı başlıkta özetlenmiştir.⁴⁵⁷ Bunlar Allah’a, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, ahiret gününe ve kaza ve kadere inanmaktır. Dolayısıyla itikadî hükümler derken iman esasları kast edilmiş olmaktadır.

Hüseyin Kâzım Efendi’nin düşüncelerinde dikkati çeken hususların başında iman konusundaki hassasiyeti gelmektedir. Müellifin iman konusuna verdiği önemi ayet çevirilerinden de anlamak mümkündür. Şöyle ki iman esaslarından beş tanesinin sayıldığı

⁴⁵⁵ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, 2: 212-216, s. 212.

⁴⁵⁶ Tevfik Yücedoğru, “İtikad Esasları ve Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, 15/1, 177-186, s. 179.

⁴⁵⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelama ilmine Giriş*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2013, s. 69.

Bakara suresi 177. ayet Nûru'l-Beyân'da şöyle tercüme edilmiştir: “... hayır ve taka sizin meşrika veya mağrîbe taveccühünüz değildir; beki Allahu Azimü’ş-Şân’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanmak ...”⁴⁵⁸ Hüseyin Kâzım Allah’a iman haricinde, diğer sayılan iman esaslarına dipnot düşmüş ve bunların her biri ile ilgili izahta bulunmuştur. Ahiretle ilgili “Öldüğü veçhile, yoksa ateş bizim vücudumuza eyyâm-i ma’dudedede temas eder, suretinde değil.”, meleklerle ilgili “Allahu Azimü’ş-Şân’ın kulları olduğuna, yoksa kızları olduğuna değil.”, kitaplarla ilgili “Nazil olduğu veçhile, yoksa muharref olarak değil.”, peygamberlerle ilgili “Peygamberlerin kâffesine ve peygamber olduklarına, ibnu’llah olduklarına değil.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Ahiretle ilgili yaptığı açıklama muhtemelen Kur’ân’da anlatıldığı üzere bazı insanların kendilerine ateşin sayılı günlerde dokunacağını söylemesi⁴⁵⁹ ve Allah Teâlâ’nın bu durumu kınaması⁴⁶⁰ ile ilgili olarak ahiretin onların anladığı gibi olmadığını dile getirmek içindir. Meleklerle yaptığı açıklama putperestlerin melekleri Allah’ın kızları olarak görmelerine⁴⁶¹ bir rettir. Yani Hüseyin Kâzım “meleklerle inanmak” şeklinde geçen ifadede meleklerin Allah’ın kızları değil, kulları olduğuna inanmak zorunluluğuna değinmiştir. Kitaplarla ilgili yaptığı açıklamada ise Kur’ân’dan önceki kutsal kitapların tahrif edilmiş olması sebebiyle bu kitapları şu anki hallerine değil Allah’tan vahyolunduğu ilk haline inanmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Peygamberler ilgili yaptığı açıklamada ise tahminimizce müellif Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamber’i peygamber olarak kabul etmemeleri ve Hristiyanların Hz. İsa’yı⁴⁶² Yahudilerin Uzeyr’i⁴⁶³ Allah’ın oğlu olarak görmelerinden dolayı böyle bir açıklamada bulunmuştur. İman esaslarının zikredildiği bir başka ayet ise Nisa suresi 136. ayettir. Ayet eserde “Ey müminler! Allahu Azimü’ş-Şân’a ve Rasulüne ve Hak Celle ve Alâ’nın Rasulüne inzal buyurduğu Kur’ân-ı Mübine ve evvelce diğer peygamberlere inzal ettiği kitaplara imanda sebat ve devam ediniz! Allahu Azimü’ş-Şân’ı kitaplarını, meleklerini, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ve küfrü ihtiyar edenler, tarik-i tevhitten hidayetleri me’mül olmayacak surette dalalet-i baîde ile tebâüd ettiler.”⁴⁶⁴ cümlesiyle

⁴⁵⁸ Tevbe suresi 9/30

⁴⁵⁹ Âl-i İmran suresi 3/24.

⁴⁶⁰ Bakara suresi 2/80.

⁴⁶¹ Nahl suresi 16/57, İsra suresi 17/40.

⁴⁶² Tevbe suresi 9/30, Mâide suresi 5/72.

⁴⁶³ Tevbe suresi 9/30.

⁴⁶⁴ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 191.

tercüme edilmiştir. Müellif bu ayette de iman esaslarını olduğu gibi sıralamış ve iman esaslarına inanmayan kimselerin ne halde olduklarını ise o dönemin diliyle ifade etmiştir. Günümüz Türkçesi bakımından anlaşılması biraz zor gözükmektedir.

Hüseyin Kâzım Efendi iman ile ilgili kelimelerin geçtiği ayetlerde “emn” lafzından türeyen isim ve fiillere genellikle iman manası vermiştir. Mesela Hucurât suresinde Bedevilerin imanından bahseden ayet⁴⁶⁵ Nûru'l-Beyân'da şu cümlelerle tercüme edilmiştir: “*Araban: “İman ettik!” dediler. Ey Muhammed! Onlara de ki: “Siz, iman etmediniz; lakin iman kalplerinize dâhil olmadığı halde, müslim olduk yani inkıyad ettik” deyiniz. Allah ve Rasulüne ihlas ile itaat ederseniz Hak Celle ve Alâ amellerinizin sevabından bir şey tankîs etmez. Allah ğafur rahimdir.*”⁴⁶⁶ şeklinde bir sonraki ayet ise “*Müminler, Allah ile Rasulüne iman edip şek ve şüpheden azade olarak sebat edenler ve mallarıyla, nefisleriyle fi sebili'llah mücahede eyleyenlerdir.*”⁴⁶⁷ şeklinde tercüme edilmiştir. Burada müminlerin iman etmekle birlikte ayrıca şek ve şüpheden uzak durmaları vurgulanmıştır.

Allah’a imanla ilgili olarak ayet çevirilerinde “iman” kelimesi yoğunluklu olarak kullanılmıştır. Bir diğer örnek Âl-İ İmran suresi 193. ayet Nûru'l-Beyân'da “*Ey Rabbimiz! “Allahu Azimü’ş-Şân’a ve bana iman ediniz! diye nida eden münâdinin, yani Muhammed aleyhi’s-salâtu ve’s-selâmın davetini işittik ve iman ettik!*”⁴⁶⁸ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Bir benzeri ayet Nisa suresi 59. ayette geçmektedir, itaatin emredildiği ayet Nûru'l-Beyân'da “*Ey müminler! Allah’a ve Rasulullah’a ve sizden uli’l-emr olanlara itaat ediniz! Allahu Azimü’ş-Şân’a ve ahiret gününe iman ediyorsanız, uli’l-emr ile ihtilaf ettiğiniz şeyleri hal için Allahu Azimü’ş-Şân’ın kitabına ve Rasulu muhteremin sünnetine müracaat ediniz! Bu müracaat sizin için hayırlı ve netice itibariyle ahsendir.*”⁴⁶⁹ “Âmene’r-rasulü”⁴⁷⁰ diye anılan ve sıkça okunan ayetlerde de iman esaslarının zikredildiğini görmekteyiz. Eserde “*Rasul aleyhi’s-selam kendine min ındi’llah nazil olan ahkama iman etti. Müminlerin kâffesi de Allahu Azimü’ş-Şân’a, meleklerine,*

⁴⁶⁵ Hucurat suresi 49/14.

⁴⁶⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 977.

⁴⁶⁷ Aynı yer

⁴⁶⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 140.

⁴⁶⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 167.

⁴⁷⁰ Bakara suresi 2/285, 286

kitaplarına ve Rasullerine iman ettiler ve “İman hususunda biz Rasulleri birbirinden tefrik etmeyiz!” dediler.”⁴⁷¹ cümlesiyle tercüme edilmiştir.

Hüseyin Kâzım’a göre iman ve amel birlikte bir bütündür ve ameli imandan ayrı görmek imanı etkisiz hale getirmek demektir. Müellif inanılması gereken hususlarla ilgili bir eserinde şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Bir Müslüman ilk önce Allah’a, Rasullerine, meleklerle, kitaplara ve ahiret gününe inanmaya mecburdur. İman bunlara inanma ile başlar ve bundan sonra da Allah’ın kitabında bildirdiği ve Hz. Peygamber’in tebliğ ettiği hükümlere ve risalete uyma sırası gelir. Bu hükümler ve risalet de, Müslüman ve müminlerin Allah’a, kendi nefislerine ve diğer insanlara karşı mükellef oldukları vazifelerden ibarettir. İman ve İslâm bu vazifelere riayet etmekle hâsıl ve tamam olur. Bundan da imanın ameller ile tezahür edebileceğini ve her müminin iman ve inkârına ancak fiilleri ve amelleriyle hüküm vermek gerektiğini anlarız.”⁴⁷² sonrasında iman ve amelin hemen daima birlikte zikredildiğini dile getirmiş ve bununla ilgili ayet örneklerine yer vermiştir.⁴⁷³ Bu ayetlerden bazıları Nûru'l-Beyân’da şu şekilde geçmektedir: “İman edip amel-i sâlihada bulunanlar içinde bî nihâye ecir ve mükâfat vardır.”⁴⁷⁴, “Allahu Azimü’ş-Şân iman edip amel-i sâlihada bulunanlara mağfiret ve ecr-i azim vadetti.”⁴⁷⁵, “İman edip amel-i sâlihada bulunanlara hayr ve saadet ve hasen-i akıbet vardır.”⁴⁷⁶ Ona göre her Müslüman Allah’a, kitaplarına, Rasullerine ve ahiret gününe inanmalı ve bu akide ile İslâmın emrettiği dini farzları, ahlakî ve içtimaî görevleri yerine getirmekle mükelleftir. Aksi takdirde dünya ve ahirette hüsrana uğrayacaktır. Bu görevleri hakkıyla yerine getiren bir Müslüman İslâm âleminde yaşanan zulmün, kötülüklerin ve günahların önüne geçmiş olacaktır.⁴⁷⁷

Hüseyin Kâzım Efendi’nin iman ile ilgili görüşleri düşünüldüğünde ayet tercümelerinde herhangi bir aykırılık gözükmemektedir. Müellif iman ve amelin birlikteliği konusundaki görüşünü ne ayetlere yansıtmış ne de ayet izahlarında ele almıştır.

⁴⁷¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 92.

⁴⁷² Kadri, *20. Yüzyılda İslâmiyet*, s. 82.

⁴⁷³ Aynı yer

⁴⁷⁴ İnşıkak suresi 84/25. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 93.

⁴⁷⁵ Fetih suresi 48/ 29. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 974.

⁴⁷⁶ Ra’d suresi 13/ 29. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 491.

⁴⁷⁷ Kadri, *20. Yüzyılda İslâmiyet*, s. 86.

D) AHKÂM AYETLERİNİN ÇEVİRİSİ

a) Miras Ahkâmı ile İlgili Ayetlerinin Çevirisi

“Sözlükte “kök, temel; birinin diğerinden devraldığı eski durum, bakiye” anlamlarındaki irs (virâse) kökünden türeyen miras kelimesi, çok defa irs ile eş anlamlı olmak üzere “bir şeyin bir kişi veya topluluktan diğerine geçmesi, başkasından kalan, tevarüs edilen şey” manalarında kullanılır. Fıkıh terimi olarak irs ve miras, ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütününe ifade etmek”⁴⁷⁸ için kullanılmaktadır.

Nûru'l-Beyân'da miras ayetleri kullanılan dil haricinde mana bakımından günümüz mealleriyle örtüşen tarzdadır. Örneğin anne baba ve akrabalar için vasiyet etmemenin gerekliliğinden bahseden Bakara suresi 180. ayet Nûru'l-Beyân'da şöyle çevrilmiştir: “*Ey müminler! Sizden biriniz hal-i ihtidâra geldiği vakit, eğer malı var ise, ebeveyn ve akrabası için maruf miktarda vasiyet etmesi farz oldu. Bu vasiyet müttakiler üzerine haktır.*”⁴⁷⁹ Enfal suresi 75. ayet de ayet metninde “miras” ile ilgili herhangi bir kelime geçmemesine rağmen genel olarak miras ayetleri arasında zikredilmiştir. Müellif bu ayeti “*Sonradan iman ve hicret ve sizinle beraber mücahede edenler de sizdendirler. Kitâbu'llahta bazı akraba diğer bazı akrabadan miras hususunda evladır. Allahu Azimü's-Şân her şeyi bilir.*”⁴⁸⁰ şeklinde tercüme etmiştir. Hüseyin Kâzım bu ayetin tercümesinde akrabalar arasında bir derecelendirme yoluna gitmiş gözükmektedir. Ayeti miras ile ilişkilendirip tercüme edenler ise genel olarak bu kısma “Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar.”⁴⁸¹ şeklinde ve buna benzer manalar verilmiştir.

Hüseyin Kâzım Efendi mirasla ilgili bazı yerlerde de kısa izahlarda bulunmuştur. Mesela mirasla ilişkilendirilen bir diğer ayet olan Ahzab suresi 6. ayet Nûru'l-Beyân'da şöyle çevrilmiştir: “*Nebiyy-i Muhterem, müminlere nefislerinden evlâ ve zevceleri de müminlerin valideleridir mümin ve muhacirlerden uli'l-erhâm yani beynlerinde garâbet olanlar da kitâb-ı ilahide tevarüsten dolayı yekdiğerine müraccihdirler; lakin akrabanızdan olmayan dindaşlarınıza vasiyet etmeniz caizdir. Bu hüküm de kitâbu'llahta*

⁴⁷⁸ Hamza Aktan, “Miras”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, c.30, 143-145, s. 143.

⁴⁷⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 51.

⁴⁸⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 364.

⁴⁸¹ Kur'ân Yolu, c. 2, s. 714.

mestûrdur."⁴⁸² ve bu ayetin izahında ise şu açıklamalara yer verilmiştir; *"Bu ayet sadr-ı İslâm'da hicret ve dinden muvâlât sebebiyle cari olan usul verasetini nâsihtir."*⁴⁸³ Görüldüğü üzere müellif yaptığı kısa izahlarla ahkâm konusuna değinmiştir. Ayetin vasiyet ile ilgili bir uygulamayı neshettiğini vurgulamaktadır.

Hüseyin Kâzım Efendi miras ayetlerinde genellikle Arapça terimler kullanmayı tercih etmiştir. Gerek payların dağıtılacağı kişiler olsun gerek kesir sayıları olsun Arapça ifadeler dikkat çekmektedir. Miras konusunda taksimlerin daha detaylı anlatıldığı Nisa suresinde(7. ayet) ayetlerin mealleri şu şekilde verilmiştir: *"Vâlideyn ve akrabânın vefat ederek terk ettikleri kalîl, ya kesîr emvalde erkekler için nasîb-i mefrûz olduğu gibi kadınlar için de nasîb-i mefrûz vardır."* cümlesiyle çevrilmiştir. Ayet ile ilgili iki izah yapılmıştır: Birincisi; *"Akrabadan murat, murislerdir."* İkinci izah ise *"Kur'ân-ı Mubîn'de farz olarak beyan olunan hisselerdir, ki bu husus irsiyyeye nail olacaklara ıstılahta "ashâb-ı ferâiz" denir."*⁴⁸⁴ Hüseyin Kâzım Efendi burada miras konusunda terimsel açıklamalarda bulunmuştur. Asıl miras taksiminin yapıldığı ayetler ise yine Nisa suresinin 11, 12, 19, 33 ve 176. ayetleridir. 11. ayetin tercümesi Nûru'l-Beyân'da şu şekilde dile getirilmiştir: *"Allahu Azimü's-Şân evladınız hakkında vasiyet, yani emreder. Evladınızdan bir erkeğin hisse-i irsiyyesi iki kızın hisse-i irsiyyesinin mislidir. Evladınız, yalnız kız olur ve ikiden ziyade bulunursa, mirasınızın iki sülüsü onlarındır; ve bir kızdan ibaret olursa, mirasın nısfı o kızındır. Mirasın gerek erkek, gerek kız çocuğu bulunur ve baba ve anası dahi olursa, baba ve anadan her birine mirasın sūdüsü verilir. Meyyitin hiç çocuğu olmayıp yalnız baba ve anası olursa, mirasın sülüsü anasının ve bakisi babasınındır. Meyyitin çocuğu olmayıp – baba, ana bir olsun, olmasın- zükûr, ya inâs kardeşleriyle baba ve anası bulunursa, mirasın sūdüsü anasına verilir. Bu suretle taksim meyyitin deyn-i ifâ ve vasiyet-i infaz olunduktan sonra icra edilir. Âbâ ve ebnânızdan hangisinin dünya ve ahiret size hayırlı ve nâfi' olduğunu siz bilmezsiniz. Allahu Azimü's-Şân böylece emreder. Allahu Azimü's-Şân alîm hakimdir."*⁴⁸⁵ Müellif ayette geçen *"يُوصِيكُمُ اللَّهُ"* ibaresinde *"يُوصِيكُمُ"* kelimesinin hem kök manasını kullanmış hem de yani kelimesiyle asıl vermek istediği manayı; "emreder" manasını vermiştir. Miras kelimesi yerine "irs" kelimesini kullanmayı tercih eden Hüseyin Kâzım "pay" kelimesi yerine de

⁴⁸² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 800.

⁴⁸³ Aynı yer.

⁴⁸⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 149.

⁴⁸⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 151.

“hisse” kelimesini kullanmıştır. İki den fazla kız olması durumunda mirasın üçte ikisinin kızlara ait olduğu kısımda ise, “üçte iki” demek yerine “iki sülüs” şeklinde açıklamıştır. Sülüs esasen üçte bir demek olup bu kullanımda yine üçte iki manasına tekabül etmektedir. Kızın tek olması durumunda mirasın yarısına sahip olacağının anlatıldığı kısımda ise “yarısı” kelimesi yerine Arapça “nısf” kelimesi kullanılmıştır. Ölen kişinin çocuğu olması durumunda anne- babasına verilen altıda bir pay eserde Arapça ifadeyle “südüs” kelimesiyle tercüme edilmiştir. Ölen kişinin hiç çocuğu olmayıp anne- babasının ona mirasçı olması durumunda anneye düşen “üçte bir” payının anlatıldığı bölümde anneye ait olan pay “sülüs” şeklinde çevrilmiştir. Fakat burada babasına düşen pay ile ilgili ayette bir ibare olmamasına karşın meale “*ve bakisi babasındır*” ifadesi eklenmiştir. Ölen kişinin kardeşleri olması durumunda vasiyet ve borçtan sonra annesine altıda bir pay düşeceğinin anlatıldığı bölümde Hüseyin Kâzım’ın bazı eklemeler yaptığı görülmektedir. Ölen kişinin çocuğuyla veya anne- babasının bir olup olmamasıyla ilgili ayette herhangi bir ibare geçmemesine rağmen “*çocuğu olmayıp – baba, ana bir olsun, olmasın- zükûr, ya inâs*” ifadeleri ve sonrasında gelen “*baba ve anası bulunursa*” ifadesi meale eklenmiştir. Her ne kadar bu ifadeler açıklama kabilinden olsa da netice itibarıyla ayet metninde bulunmamaktadır. Bu bölümde de yine “altıda bir” pay “südüs” kelimesiyle karşılanmıştır. Ayrıca ayetin izahında bu kısım ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunulmuştur: “*Cumhura göre babaya da südüsü verilir.*” Metinde geçen “*مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ*” kısmı ise Arapça terkiplerle tercüme edilmiştir. Sonrasında gelen “*أَبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ*” ifadesine ise ayette geçtiği şekilde mealine almıştır. Önceki ifadelerde anne- baba ve evlat kelimelerinin kullanıldığı halde neden “babalarınız ve oğullarınız” diye ifade edilmediği merak konusudur. “*Âbâ ve ebnânızdan hangisinin dünya ve ahiret size hayırlı ve nâfi’ olduğunu siz bilmezsiniz.*” cümlesiyle çevrilen kısımda ise, “dünya ve ahiret” kelimeleri ayet metninde geçmemektedir. “Hayırlı ve nâfi” ifadesinde de “hayırlı” kelimesi ayet metninde olmamakla birlikte ayet metninde geçen “*أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ*” ifadesinin karşılığı da tercümede bulunmamaktadır. “Fayda bakımından hangisi size daha yakın” gibi bir ifade ayette kullanılan kelimelerin anlamını yansıtmak bakımından daha uygun gözükmektedir. “*فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ*” kısmına fiil anlamı verilmiş ve “*فَرِيضَةً*” kelimesi muhtemelen ayetin başında geçen “*يُوصِيكُمْ*” lafzıyla birlikte düşünülerek “emreder” kelimesiyle karşılanmıştır. Meallerde ise genellikle “Bunlar Allah’ın koyduğu farzlardır/ haklardır/ paylardır” şeklinde tercüme edilmiştir.

Hüseyin Kâzım çoğunlukla Arapça ifadelerle tercüme ettiği miras ayetlerini Nisa suresi 12. ayette de payları anlatan kelimeler yine Arapça lafızlarla ifade edilmiştir.⁴⁸⁶ Erkek kardeş “birader” kız kardeş ise “hemşire” kelimeleriyle tercüme edilmiştir. “*Birader ve hemşire birden ziyade olursa, mirasın sülüsü müsâvaten beynlerinde taksim olunur.*” ifadesinden sonra dipnot düşen müellif izahta şu açıklamayı yapmıştır: “*Mirasın bakisi diğer vereseye taksim ve i’tâ olunur.*” “Zarara uğramaksızın” ifadesiyle karşılık bulabilecek olan “عَيَّرَ مُضَآءً” ibaresinin mealde karşılığı bulunmamakla birlikte müellifin eklediği “*sülüs malından ziyade olmayan*” cümlesi belki bu ifadeyi anlatma amacıyla metne eklenmiş olabilir. Ayet sonunda geçen “وَصِيَّةٌ مِنَ اللَّهِ” ibaresindeki “vasiyet” kelimesi ise bir önceki ayette geçen “فَرِيضَةٌ” kelimesine benzer şekilde “emir” olarak çevrilmiştir.

Müellif bazı ayetlerde Kur’ân’ın indiği dönemi düşünerek tercüme yoluna gitmiştir. Mesela mirasla ilgili bir diğer ayet olan Nisa suresi 19. ayetin “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا مَرِثًا” bölümü Nûru'l-Beyân’da “*Ey müminler! Akrabanızın kadınlarını cebren miras olarak almayınız. Yani malları bize nasıl miras ise, zevceleri de öyle mirastır, demeniz caiz değildir.*”⁴⁸⁷ şeklindedir. İslâmiyetten önce hem kadınlar hem de mallar miras olarak bırakılıyordu, İslâmiyet bu uygulamayı kaldırmış ve kadınların haklarını korumuştur.⁴⁸⁸ Tahminimizce Hüseyin Kâzım burada mallarla birlikte kadınların da miras olarak bırakılması âdetini esas alarak tercümede bulunmuştur. Tarihi şartları göz önünde bulundururken ahkâm hükümlerini ve mezheplerin görüşlerini de göz ardı etmeyen Hüseyin Kâzım Nisa suresi 33. ayeti şu şekilde tercüme etmiştir: “*Ebeveyn ve akrabanın metrukâtından varisler ve mevle’l-muvâlât için nasip vardır. Herkesin nasibini veriniz. Allahu Azimü’ş-Şân her şeye şahittir.*”⁴⁸⁹ ve ayette geçen “مَوَالِي” ifadesini “mevle’l-muvâlât” şeklinde düşünmüştür. Muvâlât akdi İslâm âlimleri tarafından tartışma konusu olmuş ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud gibi sahâbîler ve Hanefiler ve Caferiler bazı delillere dayanarak bu akdin sahih olduğunu savunmuşlardır.⁴⁹⁰ Hüseyin Kâzım da ayetin izahında bu konuya değinmiş, Ebu Hanife’nin görüşüne yer vermiş ve mevle’l-muvâlâtın tanımını yapmıştır.

⁴⁸⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 152.

⁴⁸⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 154.

⁴⁸⁸ Kur’ân Yolu, c. 2, s. 36.

⁴⁸⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 159.

⁴⁹⁰ Şükrü Özen, “Velâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43: 11-15, s. 14.

Nisa suresinin son ayeti olan 176. ayette de mirasla ilgili taksim anlatılmıştır. Bu ayet eserinde “Ya Muhammed! Senden kelâlenin mirasını istifsar ederler. De ki: “Kelâle hakkındaki fetevâyı Allahu Azimü’ş-Şân verir: Bir erkek bilâ velet vefat eder ve bir hemşiresi olursa, mirasının nısfı hemşiresinindir. Nitekim biraderde bilâ velet vefat eden hemşiresinin mirasına nail olur. Bila velet vefat eden erkeğin iki hemşiresi olursa, mirasının sülûsânı hemşirelerindir. Mûteaddit hemşire ve biraderleri olursa, mirası biradere iki ve hemşireye bir olmak üzere taksim olunur. Taksîm-i mirasta hata etmemeniz, yani her varisin hakk-ı meşru’unu sahibine isal etmeniz için Allahu Azimü’ş-Şân ahkâm mirasını beyan buyurur. Allahu Azimü’ş-Şân her şeyi bilir.”⁴⁹¹ Genellikle “Senden fetva istiyorlar/ soruyorlar” şeklinde çevrilen “يَسْتَفْتُونَكَ” fiilini Hüseyin Kâzım Efendi “istifsar ederler” ifadesiyle karşılamış, fiilde geçen “fetva isteme” anlamını ise “Kelâle hakkındaki fetevâyı Allahu Azimü’ş-Şân verir” cümlesiyle yansıtmış gözükmektedir. Ayrıca kelâle kelimesi ile ilgili izah kısmında açıklamalarda bulunmuştur. Önceki ayetlerde “çocuğu olmayıp”, “çocuklarınız olmadığı halde” ve benzeri Türkçe ifadelerle çevrilen ifadeler bu ayette “bilâ velet” şeklinde tercüme edilmiştir. Ayette “الْأُتْرَاقُ” şeklinde geçen lafzı Hüseyin Kâzım Efendi “sülûsân” şeklinde ayette olduğu haliyle meale aktarmıştır. Son olarak müellif ayet metninde bulunmayan “ahkâm mirası” ibaresini tercümeye eklemiş ve tercümeyi günümüz terimsel ifadesiyle sonlandırmıştır.

Özetle Hüseyin Kâzım Efendi miras taksim oranlarını ayette olduğu gibi mealine yansıtmıştır. Dikkati çeken husus ise verilen bu oranların Arapça ifadelerle çevrilmiş olmasıdır. Müellifin yaşadığı döneme bakıldığında yürürlükte olan mer’î hukukta bu terimler geçerli olduğundan ayet tercümeleleri de buna uygun olarak şekillenmiş olmalıdır. Miras ayetleri içerdiği oranlar itibarıyla dikkatli okuma gerektiren ayetler olmasına ilaveten günümüz Türkçesi bakımından düşündüğümüzde müellif anlaşılması zor ifadeler kullanmış gözükmektedir.

E) BAZI SOSYO-KÜLTÜREL KAVRAMLARIN ÇEVİRİSİ

a) Kölelik ve Cariyelikle İlgili Ayetlerin Çevirisi

Arapçada kölelik abd, rakîk, memlûk, kinn, gulâm, rakabe, vasîf, milkü’l-yemin gibi kelimelerle adlandırılmaktadır. Kadın kölelik için ise, memlûke, vasîfe, cariyeye, eme ve

⁴⁹¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 203.

gurre kelimeleri kullanılmaktadır.⁴⁹² Terim olarak ise; bir insanın başka birinin malı ve mülkü olması ve hür insanlardan hukuk yönünden, sosyal hayat yönünden ve iktisadi yönden farklı kabul edilerek daha aşağıda görülmesidir.⁴⁹³

Mekkî surelerde “الْعَبْدُ”, “رَقَبَةٍ” ve “مَلَكَتْ أَيْمَانُ” olarak ifade edilen kölelik toplamda 8 kez geçmektedir.⁴⁹⁴ Hüseyin Kâzım Efendi kölelikle ilgili çevirilerinde bazen kelimenin aynısını kullanmış bazen de kul, köle vs kelimelerle tercüme yapmayı tercih etmiştir. Örneğin Beled suresi 12. ayette “فَكَ رَقَبَةٍ” şeklinde geçen kölelik tercüme edilirken hem kelimenin kendisi kullanılmış hem de Türkçe açıklaması yapılmıştır. Ayet, Nûru'l-Beyân'da “*Fekkü rakabe yani esir azat ... etmektedir.*”⁴⁹⁵ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Hüseyin Kazım Efendi “köle” kelimesi yerine “esir” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir.

Müellif “مَلَكَتْ أَيْمَانُ” kalıbını genellikle “memlûke” kelimesiyle tercüme etmiştir. Mesela Mearic suresi 30. ayet şu şekildedir: “*Bunlar, zevceleriyle ve memlûkeleri hakkında levh olunmazlar.*”⁴⁹⁶ “مَلَكَتْ أَيْمَانُ” şeklinde geçen ifadede cariye kelimesi yerine “memlûke” kelimesi kullanılmıştır.⁴⁹⁷ Muminûn suresinde Hz. Musa ve kardeşi Harun'un kıssasının anlatıldığı bölümde, 47. ayette geçen “عَابِدُونَ” kelimesine ise müellif “*hâdimler*”⁴⁹⁸ manasını vermiştir.

Nahl suresi 71. ayette yine kölelerle hürlerin ilişkileriyle ilgili bir durumdan bahsedilmektedir. “Allahu Azimü’ş-Şân rızık hususunda bazınızı diğer bazınıza tafdîl etti. Rızkı vâsi’ olanlar, kendi rızıklarını mahlûkiyet ve merzûkiyette kendilerine müsavi olan memlûklerine veremezler. Her iki tarafın rızkını veren Allah’tır. Allahu Azimü’ş-Şân’ın nimetlerini inkâr mı ediyorsunuz?”⁴⁹⁹ Bu ayette de “مَلَكَتْ أَيْمَانُ” şeklinde geçen ifade “memlûk” kelimesiyle tercüme edilmiştir. Mealde dikkati çeken husus ise hür ve

⁴⁹² Mehmet Akif, Muhammed Hamidullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002, 26: 237-246, s. 246.

⁴⁹³ Ali Hatalmış, *İslâm’da Kölelik ve Cariyelik*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2012, s. 23.

⁴⁹⁴ Rüveyda Sağlam İnce, *Kur’ân-ı Kerîm’de Kölelik Konusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 70.

⁴⁹⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1114.

⁴⁹⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1071.

⁴⁹⁷ Benzer tercüme örnekleri için bkz. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 665, (Muminûn suresi 6), Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 781 (Rum suresi 28), Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 685 (Nur suresi 24/31), Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 693 (Nur suresi 24/58).

⁴⁹⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 670.

⁴⁹⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 540.

zengin olanların rızıklarını kölelere vermeleriyle ilgili olarak “veremezler” kelimesinin kullanılmasıdır. Yani kölelerin rızıklarını zenginler veremez ancak Allah verir manasına gelmektedir zaten sonrasında ayette olmadığı halde meale eklenen “Her iki tarafın rızığını veren Allah’tır” kısmı bu manayı desteklemektedir. Meallerde ise bu kısım “vermezler” manasında çevrilmiş⁵⁰⁰ yani zenginlerin kölelere rızıklarını vermek istemeyişlerine değinilmiş ve nimeti verenin Allah olduğu ve bunu paylaşmak gerektiği vurgulanmıştır.

Nûru'l-Beyân’da “مَلَكَتْ أَيْمَانُ” kalıbı haricinde kölelikle ilgili diğer kelimelerde tek tip bir çeviri söz konusu olmayıp çeşitli kelimelerle tercüme edilmiş ve kelimeler birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Öneklendirecek olursak medenî ayetlerden olan ve kısasın anlatıldığı Bakara suresi 178. ayetteki “الْعَبْدُ” lafzı ise yine Arapça haliyle “abd” olarak meale alınmış, zekâtın kimlere verileceğinin sayıldığı Tevbe suresi 60. ayetteki “الرِّقَابِ” lafzı ise “köleler”⁵⁰¹ olarak tercüme edilmiştir. “عِبَادِ” ve “إِمَائِ” kelimelerinin birlikte kullanıldığı Nûr suresinin 32. ayeti ise Nûru'l-Beyân’da şu şekildedir: “Ey müminler! Sizden kocasız kadınları ve köle ve cariyelerinizden sâlih olanları evlendiriniz.”⁵⁰² Bu ayette “ibâd” kelimesi “köle”, “imâi” kelimesi ise “cariye” kelimeleriyle tercüme edilmiştir. Ayetin devamında mükâtebe ayeti olarak bilinen ayet gelmektedir. Ayet eserde “Evlenmeye muktedir olmayanlar, Hak Celle ve Alâ kendilerini fazl ve keremiyle iğnâ edinceye kadar, iffetlerini muhafaza etsinler. Memlûklerinizden mükâtebe isteyenleri, bedel kitabetini sûret-i meşruada kesb ve ifaya muktedir olduklarını bilerseniz, mükâtebe ediniz. Cariyeleriniz, iffetlerini sıyanet etmek isterlerse, menâfi-i dünya için onları zinaya ikrah etmeyiniz. İkrah eden bulunursa, ikrar olunan cariyeler hakkında Allahu Azimü’ş-Şân ğafur rahimdir.”⁵⁰³ cümlesiyle tercüme edilmiştir. “مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ifadesi “memlûk”, “فَتَيَّاتِكُمْ” lafzı ise “cariyeler” olarak tercüme edilmiştir. Ayrıca ayette geçen “Allah’ın size verdiği maldan onlara verin” (وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ) kısmının karşılığı mealde bulunmamaktadır. Mükâtebe ile ilgili olarak ise ayetin izah kısmında tanım ve açıklamada bulunulmuştur.

Hiz. Peygamber’e helal kılınan kişilerle ilgili bilgiler içeren Ahzâb suresi 50. ayette “مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” ve “مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” şeklindeki ibarelerle cariyeler kastedilmiştir. İlk ibare Nûru'l-

⁵⁰⁰ Kur’ân Yolu, c. 3, s. 420, Elmalılı, a.g.e., c. 5, s. 3109.

⁵⁰¹ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 1, s. 381.

⁵⁰² Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 686.

⁵⁰³ Kadri, Nûru'l-Beyân, c. 2, s. 686.

Beyân'da “*milk-i yeminin*”⁵⁰⁴ olarak, ikinci ibare ise önceki “meleket eymân” ibarelerinden farklı “*milk-i yeminlerinden*”⁵⁰⁵ şeklinde tamlama olarak tercüme edilmiştir. Aynı surenin 52. ayetinde geçen “مَلَكْتُ يَمِينُكَ” ibaresi de “*milk-i yemin*” olarak çevrilmiştir.

Çok eşliliğin konu edinildiği Nisa suresi 3. ayette de cariye kelimesi “مَلَكْتُ أَيْمَانُكُمْ” kalıbıyla geçmiştir. Müellif bu ifadeyi “*memlûk*”⁵⁰⁶ olarak meale yansıtmıştır. Aynı surenin 24. ayetinde yine aynı kalıpla geçen ibareyi müellif bu sefer “*taht-ı temellük*” kelimesiyle çevirmiş ve şu şekilde cümlede kullanmıştır: “*meğerki taht-ı temellükünüze girmiş olmasın*”⁵⁰⁷ Nisa suresi 36. ayet de aynı ifadeyle tercüme edilmiştir.⁵⁰⁸

Cariyeyle evlenme konusunda geniş bilgiler veren Nisa suresi 25. ayetteki “مَلَكْتُ أَيْمَانُكُمْ” ibaresi Nûru'l-Beyân'da “*taht-ı temellük*” olarak, “فَتَيَاتِكُمْ” lafzı ise “*cariyeler*” olarak çevrilmiştir. Köle ve hür arasında fark olmadığını herkesin bir olduğunu ifade eden “بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ” ibaresi ise mealde “*cümleniz bir asıldansınız*” şeklinde ifade edilmiştir. Fakat cümlenin bütününe baktığımız zaman ayette olmayan ifadeler tercümeyle eklenmiş gibidir. Cariyelere mehir verme kısmında ise “*tamamen ve hemen veriniz*” ifadesi müellifin “بِالْمَعْرُوفِ” kelimesine verdiği anlam olarak gözükmektedir. Normalde ise kelime genel olarak “örfe uygun/âdete uygun” olarak anlaşılmaktadır. Belki de müellifin yaptığı bu tercüme müellifin o dönemin örfünü bu şekilde algılamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Hüseyin Kâzım Efendi bazen farklı ayetlerde geçen aynı lafzı farklı kelimelerle tercüme etmiştir. Mesela bir müminin başka bir mümini yanlışlıkla öldürmesi durumunda ne yapılması gerektiği ile ilgili talimatlar içeren Nisa suresi 92. ayette köle kelimesi “rakabe” lafzı ile zikredilmiştir. Hüseyin Kâzım Efendi bu lafzı aynı şekilde meale almıştır.⁵⁰⁹ “رَقَبَةٍ” lafzının geçtiği ve yemin kefaretinin anlatıldığı Maide suresi 89. ayette

⁵⁰⁴ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 810.

⁵⁰⁵ Aynı yer

⁵⁰⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 148.

⁵⁰⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 156.

⁵⁰⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 160.

⁵⁰⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 177.

de kelime aynen meale aktarılmıştır.⁵¹⁰ Mücadele suresi 3. ayette geçen “rakabe” kelimesine ise diğerlerinden farklı olarak “kul” manası verilmiştir.⁵¹¹

Asıl iyiliğin ne olduğunu anlatan Bakara suresi 177. ayette ise köle kelimesi “الرَّقَابِ” şeklinde geçmektedir. Kelime Nûru'l-Beyân’da “üserâ” şeklinde tercüme edilmiştir.⁵¹² “أَمَةٌ” ve “عَبْدٌ” lafızlarının geçtiği Bakara suresi 221. ayette genellikle “mümin cariyе” olarak tercüme edilen “لَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ” ibaresini müellif “mümin bir kadın”, “mümin köle” olarak çevrilen “لَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ” ibaresini de “mümin bir erkek” şeklinde tercüme etmiştir.⁵¹³ Oysa “عَبْدٌ” ve “أَمَةٌ” kelimelerinin geçtiği bir başka ayet olan Nisa suresi 32. ayette bu lafızlar “köle” ve “cariye” olarak tercüme edilmişti.

Özetle Hüseyin Kâzım Efendi tercümelerinde farklı lafızlar kullanmıştır. Bununla birlikte köle ve cariyelerle ilgili ayetlere verdiği manalar bakımından göze çarpan bir aykırılık bulunmamaktadır. Günümüz mealleriyle örtüşen tercümeler yapılmıştır.

b) Cihad ile İlgili Ayetlerin Çevirisi

Cihad İslâmî literatürde “dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek” şeklindeki genel ve kapsamlı anlamı yanında fıkıh terimi olarak daha çok “Müslüman olmayanlarla savaş”⁵¹⁴ manasına gelmektedir. Kur’ân’da “cehede” kökünden türeyen 39 kelime bulunmakta ve bu kelimeler 35 farklı ayette geçmektedir.⁵¹⁵

Hüseyin Kâzım Kadri’ye göre “cihad”dan anlaşılan mana her zaman savaş değildir. O cihad kelimesini anlayabilmek için ilk etapta “cehede” kökünden türeyen kelimelerin manalarına bakmak gerektiğini dile getirmiştir.⁵¹⁶ Nûru'l-Beyân’da ise müellif cihad emrini genellikle kelimenin aslını kullanarak “cihad ediniz” şeklinde tercüme etmiştir. Örneğin Tevbe suresi 88. ayette “جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ” kalıbındaki ifade eserde “mallarıyla, canlarıyla cihad ettiler”⁵¹⁷ şeklinde, Hac suresinde hakkıyla cihad etmenin gerekliliğini

⁵¹⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 233.

⁵¹¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1024.

⁵¹² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 50.

⁵¹³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 67.

⁵¹⁴ Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 7: 527-531, s. 527.

⁵¹⁵ Akın Karadeniz, “Kur’ân’da Cihad-Kıtal Farkı ve İşid Terör Örgütü”, *TESAM Akademi Dergisi*, 2016, 3/1, 151-173, s. 152.

⁵¹⁶ Kadri, *20. Yüzyılda İslâmiyet*, s. 167.

⁵¹⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 389.

vurgulayan 22. ayetin ilk cümlesini “Livechi’llâh cihad için bezl-i makderet ediniz.”⁵¹⁸ ifadesiyle tercüme etmiştir. “جَاهِدُوا” emri Tevbe suresi 86. ayette de geçmekte olup ifade burada “cihad ediniz”⁵¹⁹ cümlesiyle yansıtılmıştır. Bakara suresi 218. ayette “جَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ”⁵²⁰ şeklinde geçen ifade “fi sebili’llâh cihad edenler”⁵²¹, “جَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ”⁵²² ayeti de “fi sebili’llâh mallarıyla, canlarıyla cihad edenler”⁵²³ şeklinde tercüme edilmiştir.

Hüseyin Kâzım Efendi bahsedilen ayetlerden farklı olarak “فَلَا تُطِيعُوا الْكَافِرِينَ وَجَاهِدُوهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا”⁵²⁴ ayetine “mücahede” manasını vermiştir: “Kâfirlere itaat etme ve hakkını iptale çalışan bu adamlarla mücahede-i şedidede bulun.”⁵²⁵ Cihadın muzârî fiil şeklinde geçtiği Tevbe suresi 81. ayette ise tercüme yine “mücahede” şeklindedir.⁵²⁶ Müellifin burada mücahedededen kastı fiilen cihad mı kalben cihad mı tam olarak anlaşılamamaktadır. Mücahede manasının verildiği bir başka ayet ise, Maide suresi 35. ayettir. Buradaki “جَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ” emri kimi mealde “gayret gösterin” şeklinde kimi mealde de “cihad edin/savaşın” şeklinde tercüme edilmiştir. Nûru'l-Beyân’da bu ifade “düşmanlarıyla mücahede eyleyiniz”⁵²⁷ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Ankebut suresi 69. ayetteki “وَالَّذِينَ جَاهِدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا”⁵²⁸ ifadesi “Yolumuzda mücahede edenlere, bize vasıl olan yolları gösteririz.”⁵²⁸ şeklinde tercüme edilmiş ve burada da kelimeye “mücahede” manası verilmiştir. Hüseyin Kâzım Efendi bir eserinde bu ayetlerdeki cihad ve mücahedenin hak ve hakikat uğruna hiç durmadan gayret göstermek/çalışmak manasına geldiğini vurgulamış ve bununla ilgili olarak “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz” mealindeki hadis-i şerifi örnek göstermiştir.⁵²⁹ Müellifin bu ayetlere verdiği manaların bir benzeri de Ankebut suresi 6. ayettir. Cihad emri geçen ayetlerin aksine müellif

⁵¹⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 664.

⁵¹⁹ Benzer örnekler için bkz. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 385 (Tevbe suresi 9/73), (Tevbe suresi 9/41).

⁵²⁰ Benzer örnekler için bkz. Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 370 (Tevbe suresi 9/20), Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 549 (Nahl suresi 16/110).

⁵²¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 65.

⁵²² Tevbe suresi 9/20.

⁵²³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 370.

⁵²⁴ Furkan suresi 25/52.

⁵²⁵ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 704.

⁵²⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 387.

⁵²⁷ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 217.

⁵²⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 776.

⁵²⁹ Kadri, 20. *Yüzyılda İslâmiyet*, s. 168.

tarafından “nefisle cihad” olarak ifade edilen Ankebut suresi 6. ayeti Hüseyin Kâzım şu şekilde tercüme etmiştir: “*Tâat-i ilâhiyyede nefsiyle mücahede de bulunanlar, nefisleri için mücahede ederler.*”⁵³⁰ Mücahede manasının verildiği bir başka ayet olan Saff suresi 61. ayette “*يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ*” şeklindeki cümle Nûru'l-Beyân’da “*Malınızla ve nefsinizle Allah yolunda mücahede yani iman ile cihadı cem ediniz.*”⁵³¹ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Önceki ayetlerden farklı olarak müellif “*أَنفُسَ*” lafzına, “canlarınız” manası yerine “nefsiniz” manasını vermiştir. Ayrıca mücahedenin ne anlama geldiğini ayet içi açıklama ile tanımlamıştır. Hz. Peygamber’e hitaben söylenen “*يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ*”⁵³² ayeti ise “*Ey nebiyy-i muhterem! Kâfirler ve münafiklarla mücahede et.*”⁵³³ olarak tercüme edilmiş burada da “mücahede” kelimesi tercih edilmiştir.⁵³⁴

Görüldüğü üzere eserde cihad lafzı geçen ayetlerde bazen “cihad” bazen “mücahede” kelimesi kullanılmıştır. Meallerin içerdiği manayla ilgili olarak ise Hüseyin Kâzım Efendi Mümtahine suresi 8. ve 9. ayetleri örnek göstererek Müslümanlara düşmanlık beslemeyen, zulmetmeyen kâfir ve müşriklerle savaşmanın caiz olmadığını dile getirmiştir. Ona göre Müslümanlar ancak meşru müdafaa durumunda harp yapacaklardır.⁵³⁵ Dolayısıyla müellife göre yukarıda zikredilen bazı ayetlerdeki cihad/savaş emri böyle durumlar için geçerli olmuş gözükmektedir.

c) Ehl-i Kitap ile İlgili Ayetlerin Çevirisi

Ehl-i kitap tamlaması “kitap ehli, kendilerine kitap verilmiş olanlar” manasında kullanılmaktadır. Terim olarak ise Müslümanlar haricindeki kutsal kitap sahibi kimseler için kullanılmaktadır.⁵³⁶ Ehl-i kitap Kur’ân’a has bir terim olup Tevrat, Zebur, İncil gibi kitaplardan birine inanan insanlar için isim olarak kullanılmıştır.⁵³⁷ Ehl-i kitap tabiri

⁵³⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 765.

⁵³¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1041.

⁵³² Tahrim suresi 66/9.

⁵³³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1056.

⁵³⁴ Benzeri örnek için bkz. Enfal suresi 8/73; “*Ey nebiyy-i muhterem! Kâfirler ve münafiklarla cihad et*”, Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 385.

⁵³⁵ Kadri, *20. Yüzyılda İslâmiyet*, s. 171.

⁵³⁶ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 10: 516-519, s. 516.

⁵³⁷ Remzi Kaya, “Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Ehl-i Kitap”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, 19, 31-47, s. 32.

Kur'ân'da otuz bir yerde geçmekte olup bu ayetler genellikle Mekke dönemi sonları ile Medine döneminde inen ayetlerdir.⁵³⁸

Hüseyin Kâzım Efendi “ehl-i kitap” terkiibini genellikle “ehl-i kitap” şeklinde çevirmiştir. Örneğin Bakara suresi 105. ayetin başında “مَا يَوْدُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ” şeklinde geçen kısım Nûru'l-Beyân'da “*Ehl-i kitaptan ve müşriklerden kâfir olanlar, Rabbiniz Teâlâ ve Tekaddesten size vahy-i nazil olmasını sevmeyenler*”⁵³⁹ cümlesiyle tercüme edilmiştir. Bazı meallerde “kâfir olanlar” ifadesi yalnızca ehl-i kitap için kullanılmış olup müşrikler ayrıca zikredilmiştir. Bu durumda tercüme şu manada olmaktadır: “Ehl-i kitaptan kâfir olanlar ve müşrikler ...”. Hüseyin Kâzım Efendi ise “الَّذِينَ كَفَرُوا” ifadesini her iki grup için de kullanmıştır. Aynı surenin devamında aynı kalıpla “وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ” şeklinde geçen ayet: “*Ey müminler! Siz iman ettikten sonra, ehl-i kitaptan birçok kimseler hak ve hakikat kendilerince malum iken, hasetlerinde dolayı sizi tekrar küfre döndürmek isterler.*”⁵⁴¹ cümlesiyle ifade edilmiştir. Hz. İsa'nın ölümüyle ilişkilendirilen “وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا” ayeti Nûru'l-Beyân'da “*Yemin ederim, ki ehl-i kitaptan İsa aleyhi's-selamın abdu'llah ve Rasulullah olduğuna kable'l-mevt iman etmeyecek kimse yoktur. Lakin hâlet-i nezâ vardıktan sonra, iman edenlerin imanı fâide bahş olmaz. Kıyamet günü de İsa aleyhi's-selam onların aleyhinde, yani Yahudilerin kendini tekzib, Nasranilerin de ibnu'llah olduğunu iddia ettiklerine şehadet eder.*”⁵⁴² şeklinde tercüme edilmiştir. Ayet metninde geçen “مَوْتِهِ” ibaresindeki zamirle kişinin kendisi kastedilmiştir. Dolayısıyla bu tercümeyle (en azından bu ayette) Hüseyin Kâzım'da Hz. İsa'nın tekrar dirileceği anlayışına rastlanmamaktadır.

“يَا أَهْلَ الْكِتَابِ” şeklinde nida ifadesiyle geçen Âl-i İmran suresi 64. ayeti müellif şu şekilde tercüme etmiştir: “*Ya Muhammed! 'Ey ehl-i kitap, geliniz bize ve size nazil olan kitapların ve bütün peygamberlerin ittifak ettikleri kelime-i tevhidi kabul ediniz! Allahu Azimü's-Şân'dan başkasına ibadet etmeyelim ve O'na şirk koşmayalım bazımız bazımızı ilah ittihaz etmesin' de. Onlar yine tevhidden i'râz ederlerse: 'Şahid olunuz; biz*

⁵³⁸ Kaya, “Ehl-i Kitap”, *DİA*, s. 516.

⁵³⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 30.

⁵⁴⁰ Bakara suresi 2/109.

⁵⁴¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 31.

⁵⁴² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 197.

müslimleriz' deyiniz."⁵⁴³ "أَهْلَ الْكِتَابِ" nidası aynı kelimelerle çevrilmekle birlikte nidadan sonraki kısım (*geliniz bize ve size nazil olan kitapların ve bütün peygamberlerin ittifak ettikleri kelime-i tevhidi kabul ediniz*) ayet metninde bulunmamaktadır. Hüseyin Kâzım Efendi Hz. Musa ve Hz. İsa peygamberlerin getirdiği mesajların İslâm ile aynı olduğunu yani bir olan Allah'a davet ettiğini vurgulamıştır. Bunun sebebi Hristiyanların ve Yahudilerin Allah'tan başka varlık veya varlıklara yükledikleri anlamlar gibi gözükmemektedir. Nitekim ayetin izahında da bu meseleye değinmiş ve şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "*Yahudilerin Uzeyr ve Nasrânîlerin İsa aleyhime's-selama: 'İbnu'llah dedikleri gibi biririmizi Rabbe ittihaz etmeyelim!' te'vilindedir.*"⁵⁴⁴ Yine nida olarak geçen bir sonraki ayette "مُتَحَاجُّونَ" kelimesi, "iddia etmek"⁵⁴⁵ olarak tercüme edilmiştir. Her ne kadar "iddia etmek" ifadesi anlamı yansıtmış olsa da meallerde genellikle bu kelime "tartışmak/çekişmek" manasında kullanılmıştır. Âl-i İmran suresi 98. ayet metninde de ehl-i kitaplara şöyle seslenilmiştir: "*Ya Muhammed! 'Ey ehl-i kitap! Allhu Azimü's-Şan'ın ayetini ne için inkâr ediyor ve benim nübüvvetimi, haccın farziyyetini tasdik etmiyorsunuz? Allahu Azimü's-Şân sizin her halinize muttaliidir! De*"⁵⁴⁶ ayetin tercümesinde geçen "*benim nübüvvetimi, haccın farziyyetini tasdik etmiyorsunuz?*" müellif tarafından tercüme eklenmiştir. Ayet metninde bu tercümeyi yansıtmak bir ibare gözükmemektedir. Bu ayette de ehl-i kitap ifadesinde herhangi bir değişiklik yoktur. Bir sonraki ayetin tercümesi ise şöyledir. Yine nida ile başlamaktadır: "*Ya Muhammed! 'Ey ehl-i kitap! Siz, din-i İslâm'ın hak din olduğunu bildiğiniz halde, ne için ondan i'vicâc ve inhıraf ediyor ve iman edenleri o dinden döndürmeye çalışıyorsunuz? Allahu Azimü's-Şân sizin yaptıklarınızdan gafıl değildir.'* de."⁵⁴⁷ Ayette eğrilik manasına gelen "عُوجًا" kelimesi, "i'vicâc ve inhıraf" şeklinde çevrilmiştir. Bu ifadeler günümüz Türkçesine pek uygun gözükmemektedir. Hristiyanların teslis inancından bahseden Nisa suresi 171. ayetin meali şu cümlelerle ifade edilmiştir: "*Ey ehl-i kitap! İsa aleyhi's-selam hakkında size bildirilen huhudu, ifrat ya tefrit suretiyle tecavüz etmeyiniz ve Allahu Azimü's-Şânı, ittisâfî muhâl olan hulûl ve ittihâd ve vâliyyet gibi sıfatlarla tavsif etmeyip zatına layık olan sıfatlarla tavsif ediniz. Mesih İsa ibni Meryem aleyhime's-selam, Allahu Azimü's-Şânın rasulü ve Meryem'e ilka buyurduğu*

⁵⁴³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 110.

⁵⁴⁴ Aynı yer

⁵⁴⁵ Aynı yer

⁵⁴⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 119.

⁵⁴⁷ Aynı yer

kelimesi ve emridir. Allahu Azimü's-Şâna ve peygamberlerine iman ediniz ve ilah üçtür! demeyiniz. Artık teslisten vazgeçiniz, ve sizin için hayır olan şeyi yani tevhidi ihtiyar ediniz! Allahu Azimü's-Şân birdir, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerlerdeki mevcudâtın kâffesi kendinindir; her şeyden müstağni, her şey O'na muhtaç ve umur-ı nâsın müfavvad ileyhidir."⁵⁴⁸ "Allah hakkında ancak hakkı söyleyin"⁵⁴⁹ kısmı mealde bazı Hıristiyan inanışlarında kabul edilen Allah Teâlâ'nın hulul etmesi, Hz. İsa'nın Tanrı görülmesi gibi durumlara binaen açıklanmış ve böyle yapılmaması gerektiği ifade edilerek tercüme edilmiş gözükmektedir. Maide suresi 15. ayet de ehl-i kitaba hitap ile başlamaktadır. Hüseyin Kâzım bu ayete şöyle bir meal vermiştir: "Ey ehl-i kitap size Tevrat'tan ketm ettiğiniz birçok şeyleri ve dine taalluk etmeyen birçoklarını da afv eden, yani mektum bırakan peygamberimiz ve Allahu Azimü's-Şânın nur ve Kur'ân'ı dahi varid oldu."⁵⁵⁰ Müellif ayette geçen "مِنْ الْكِتَابِ" lafzını "Tevrat'tan" şeklinde tercüme etmiştir. "يَعْمُرُونَ عَنْ كَثِيرٍ" kısmını da Hz. Peygamber'in dine taalluk etmeyen şeyleri affetmesi olarak düşünmüştür. Oysa ayette bununa ilgili bir detay bulunmamaktadır. Ehl-i kitabın Tevrat, İncil ve Kur'ân ile ilgili ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinden bahseden Maide suresi 68. ayet Nûru'l-Beyân'da: "Ya Muhammed! 'Ey ehl-i kitap! Siz, bir din ile mütedeyyin değilsiniz. Tevrat'a, İncil'e ve Rabbinizden size nazil olan kütüb-i sâireye itikat ve ahkâmına ittiba' etmedikçe din-i hakka sailk olmuş olmanız!' de. Maa hâzâ, Rabbinizden sana nazil olan Kur'ân-ı Mübîn, onlardan birçoğunun tuğyan ve küfürlerini arttırdı. Sen kâfirlerin tuğyan ve küfürlerinin tezayidinden mahzun olma!"⁵⁵¹ şeklinde ifade edilmiştir. Ayetin ilk cümlesi olan "Siz, bir din ile mütedeyyin değilsiniz" ile sonraki cümle arasında "حَتَّى" lafzının anlamı tam olarak takdir edilmemiş gözükmektedir. Her ne kadar sonraki cümlede "kütüb-i sâireye itikat ve ahkâmına ittibâ' etmedikçe" cümlesiyle anlam yansıtılsa da ilk etapta ayetin giriş cümlesi dikkat çekicidir.

Yahudilerin Hz. Musa'dan istedikleri şeylerden ve bunun sonucunda onların akıbetlerinden bahseden Nisa suresi 153. ayette ehl-i kitap ifadesi "Yahudiler" olarak çevrilmiştir.⁵⁵² Ayrıca "مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ" ifadesi "apaçık deliller" yerine Hz. Musa'nın Firavun karşısında gösterdiği "mucizeler" olarak meale yansıtılmıştır. Allah'ın lütfunu

⁵⁴⁸ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 201.

⁵⁴⁹ Kur'ân Yolu, c. 2, s. 188-194.

⁵⁵⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 211.

⁵⁵¹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 228.

⁵⁵² Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 196.

dilediğine vereceğinden bahseden Hadid suresi 29. ayette de “أَهْلُ الْكِتَابِ” ifadesi geçmektedir ve Nûru'l-Beyân'da şu cümlelerle tercüme edilmiştir: “Allah, bunları size verir, ki ehl-i kitaptan kabul-i İslâm etmeyenler, Muhammed’e iman etmedikçe ta’dad olunan fazl-ı ilahiden bir şeyi kesbine muktedir olmadıklarını ve fazl ve ihsanın münhasıran yed-i ilahide olup dilediğine verdiğini bilsinler! Hak Celle ve Alâ fazl-ı azim sahibidir.”⁵⁵³ Meallere baktığımızda ayet bir önceki ayet ile ilişkilendirilerek tercüme edilmiş “böylece”, “bunu açıkladık ki” gibi ifadelerle bağlanmış. Fakat Hüseyin Kâzım bir önceki ayette istenen şeyleri ayete tekrar yansıtarak tercüme yoluna gitmiştir. Dolayısıyla tercümenin “*kabul-i İslâm etmeyenler, Muhammed’e iman etmedikçe*” kısmı ayet metninde olmamasına rağmen meale alınmıştır.

Hüseyin Kâzım Efendi “ehl-i kitap”la ilgili çevirilerinde “ehl-i kitap” ifadesini kullanmış nadiren “ehl-i kitap” ile kastedilen din mensuplarının adını zikretmiştir. Ehl-i kitaplarla ilgili meselelerde ise günümüz mealleriyle uyuşan tercümeler yapılmıştır.

d) Kadınlara Mahsus Haller ile İlgili Ayetlerin Çevirisi

“Sözlükte “suyun akıp taşması, kanın akması” anlamlarına gelen hayız (hayz) kelimesi, fıkıh terimi olarak ergenlik çağına giren sağlıklı kadının rahminden düzenli aralıklarla akan kanı ifade etmektedir.”⁵⁵⁴ Türkçede ise “adet görme”, “aybaşı” gibi ifadelerle kullanılmaktadır.⁵⁵⁵

Müellif hayız söz konusu olduğunda Kur’ân-ı Kerîm’de akla gelen ilk ayet olan Bakara suresinin 222. ayetini Arapça kelimelerin yoğunluklu olduğu bir tercüme ile sunmuştur. “Mahîz” kelimesini genellikle “hayız” kelimesi ile tercüme etmiştir. Ayetin meali Nûru'l-Beyân'da şu şekildedir: “*Ya Muhammed! Senden hayzın ahkâmını sorarlar. Söyle ki: Hayız mûcib-i istikrahtır; zevceniz temizleninceye kadar hayız zamanında olanlarla cima etmeyiniz; temizlendikleri vakit Allahu Azimü’s-Şânın emir buyurduğu mahalden onlarla cima ediniz. Allahu Azimü’s-Şân tevbe ve fevâhiştan tatahhur edenleri sever.*”⁵⁵⁶ el-Müfredat’ta “أَذَى” lafzının canlılara dokunan zararları ifade ettiği dile getirilmiştir. Bu zarar canlı varlıkların bedenine veya ruhuna yönelik olabilmektedir. Hayzın “eziyet” olarak zikredilmesi ile ilgili olarak ise hem şeriatın hem de tıbbın kriterlerinin bu yönde

⁵⁵³ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1023.

⁵⁵⁴ Yunus Vehbi Yavuz, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 17: 51-53, s. 51.

⁵⁵⁵ Aynı yer

⁵⁵⁶ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 67.

olmasından dolayıdır. Onlara göre bu hal gerçekten eziyet veren bir durumdur.⁵⁵⁷ Hüseyin Kâzım Kadri ise “أَذَى” lafzını “*mûcib-i istikrahtır*” olarak yani “sevmemeyi/nefreti gerektiren” bir durum olarak tercüme etmiştir. Yaklaşmak olarak tercüme edilen “تَقَرُّبُهُنَّ” eserde “cima etmek” olarak ifade edilmiştir. “*Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.*”⁵⁵⁸ ve benzeri cümlelerle ifade edilen “إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ” kısmında ise Hüseyin Kâzım “التَّوَّابِينَ” lafzını benzer şekilde çevirmiş fakat “الْمُتَطَهِّرِينَ” lafzını “kötülükten temizlenenler” olarak tercüme etmiştir. Ayetin mealı Türkçe bakımından anlaşılması zor gözükmemektedir.

Bazı fikhî meselelerde müellif görüşlerini ayet mealinde kullandığı kelimelerle de olsa ortaya koymuştur. Örnek verecek olursak boşanmış kadınların iddet sürelerinden bahseden Bakara suresi 228. ayette meallerin farklılaştığı nokta “فُرُوءٌ” lafzıdır. Bazı meallerde “adet/aybaşı” bazı meallerde “hem adet hem temizlenme” olarak tercüme edilen lafzı Hüseyin Kâzım Efendi “فُرُوءٌ” lafzını “*tuhr*” yani “temizlenme” olarak ifade etmiştir.⁵⁵⁹ Bu durumda ayetin hükmünde farklılıklar olabilmektedir.

Hiç adet görmemiş veya adet görmüş fakat adetten kesilmiş kişilerin iddetinden bahseden Talak suresi 4. ayet eserde şu şekilde tercüme edilmiştir: “*Hayızdan kesilen zevcelerinizin iddetinde şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır. Henüz hayız görmeyenlerin iddetleri de böyledir. Gebe kadınların iddeti ise vad-ı haml edinceye kadardır. Allah’tan korkup hukukuna riayet edenler için Hak Celle ve Alâ kolaylık verir.*”⁵⁶⁰ Yapılan çeviri birkaç kelime haricinde günümüz mealleriyle örtüşmektedir.

Hayızla ilgili tercümelerde müellif herhangi bir izahta bulunmamış ayet metnine verdiği tercüme ile yetinmiştir.

⁵⁵⁷ İsfehânî, el-Müfredât, s. 24.

⁵⁵⁸ Kur’ân Yolu, c. 1, s. 353.

⁵⁵⁹ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 1, s. 69.

⁵⁶⁰ Kadri, *Nûru'l-Beyân*, c. 2, s. 1052.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçeye tercüme edilmesinin altında yatan birçok etken vardır ve bu etkenler zamana ve şahıslara göre değişiklik gösterir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e geçiş döneminde özellikle milliyetçilik akımının etkisiyle, halkın anlayacağı bir Türkçe tercüme ortaya koyabilme arzusu, Kur'an'ın Türkçeye yapılan tercümelerindeki en belirleyici etken gibi görünmektedir. Ne var ki bu gaye ile yapılan tercümeler yine en çok dil kusurları yönüyle eleştiriye maruz kalmıştır. Tercümelerin bir kısmı yanlış veya eksik çeviri yapıldığı iddiasıyla, tercümedeki üslubun Kur'ân üslubuna uymadığı yönüyle, Türkçeyi ifade bakımından yetersiz olması yönüyle eleştirilmiştir. Hatta bu eleştiriler Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasına kadar varmıştır. Şeyh Muhsin-i Fâni müstear ismiyle Nûru'l-Beyân adında bir Kur'an tercümesi neşreden Hüseyin Kâzım Kadri de benzer ithamlarla karşı karşıya kalmıştır.

Hüseyin Kâzım Efendi genç yaşlarda memuriyet hayatına atılmış ve neredeyse ömrünün sonuna dek devlet işlerinde çalışmış bir şahsiyettir. Dolayısıyla her kademedен farklı karakterdeki insanları tanımış olması onun siyasî, ilmî, fikrî, dinî vb. görüşlerini etkilemiş gözükmektedir. Çalışma hayatında her zaman doğruyu savunan ve haksızlıklar karşısında dik duruşuyla tanınan Hüseyin Kâzım Bey, aynı zamanda çalışkanlığı, samimiyeti ve mütevazı kişiliği ile de anılmıştır. İş hayatı haricinde ilmî çalışmalarını sürdüren ve birçok eser kaleme alan müellifin, insanlara bildiği doğruları anlatmayı ve onları içinde bulundukları olumsuz durumdan kurtarmayı hedeflediği anlaşılmıştır. Hüseyin Kâzım Efendi'nin hayatında başkalarıyla planlar yaptığı ve fakat bu planlara bir şekilde yalnız devam ettiği görülmüştür. Bütün bu süreçlerde yılmayıp hedeflerine adım adım devam etmesi amaca ulaşmada gereken gayreti göstermesi örnek alınması gereken noktalar. Aynı zamanda bütün bu yoğunluğuna rağmen ziraat gibi ilgi duyduğu şeylere de ayrıca zaman ayırması dikkate şayandır. Dolayısıyla Hüseyin Kâzım Efendi, birçok olumlu meziyeti taşıyan ve bu yönleriyle örnek alınması gereken nadir şahsiyetlerden birisidir. Özellikle dürüstlüğü, çalışkanlığı ve azmi bunların başında gelmektedir.

Cumhuriyet döneminde çıkan bazı Kur'an tercümelerinin yayıncısı olan İbrahim Hilmi Bey'in de bazı yönleriyle dikkat çektiği görülmüştür. Nitekim onun hayatına bakıldığında

küçük yaşlardan itibaren yayıncılığa başladığı ve hayatı boyunca farklı alanlarda birçok eser neşrettiği görülmektedir. Yayınladığı Kur'an tercümeleri döneminde çok yoğun ilgi görmekle birlikte bazı şahıslar tarafından ticarî amaç gütmekle itham edilmiştir. Ancak yayıncılık konusundaki çabaları dikkate alındığında onun ticarî maksatların ötesinde bir arayışı olduğu söylenebilir.

1924 yılında basılmaya başlanan Nûru'l-Beyân pek çok yönden eleştirilmiştir. Yazarın tefsirî tercüme açıklamaları yetersiz görülmüş ve mealin tam olarak hangi kategoriye girdiği noktasında tartışmalar yapılmıştır. Ayrıca mealde kullanılan dil, üslup ve ayetlerin meale aktarılışındaki cümle yapısı yönüyle de eleştirilmiştir. Ancak bu çalışma neticesinde esere yöneltelen eleştirilerden bir kısmında haklılık payı olduğu görülmekle birlikte bir kısım eleştirilerde aşırıya kaçıldığı da anlaşılmıştır.

1924 yılı içerisinde üç farklı Kur'an tercümesinin tezahür etmesi Kur'an'ın tercümesi meselesine kafa yoran ve kendini bu bağlamda bir şeyler söyleme zaruretinde hisseden bazı şahısları endişelendirmiştir. Bir anda farklı farklı tercümelerin ortaya çıkması bu durumun ticarî amaçla yapıldığını düşündürmüştür. Bu zannın bir sonucu olarak da yapılan tercümeler kelimesi kelimesine eleştirilmiştir. Muhtemelen eleştirilerin altında yatan bir başka neden de Kur'an'ın kutsal oluşu ve tercüme ile bu kutsallığa bir noksanlık düşürüleceği tehlikesidir. Oysa o dönem sosyo-kültürel şartları göz önünde bulundurduğumuzda, milliyetçi akımların etkisiyle birlikte mütercimlerin, halkın anlayacağı bir Türkçe ile Kur'an tercümesi sunma gayesiyle yola çıktıkları anlaşılmıştır. Fakat bu tercümelerin ilk oluşu hasebiyle elbette hedeflenen başarıya ulaşma noktasında sıkıntılar yaşanmıştır. Hüseyin Kâzım Efendi'nin eseri de bu sıkıntılardan nasibini almıştır. O döneme kadar yazılmış eserler düşünüldüğünde genellikle tefsir külliyatları ve bu külliyatlar üzerine yazılmış eserler bulunmaktadır. Hüseyin Kâzım'ın amacı ise halkın kolayca ulaşabileceği, o günün şartlarına hitap eden, çözümler bulan, kısa, kolay ve anlaşılır bir eser ortaya koymaktır. Buradan hareketle bu durum, o dönemde değişen hayat şartlarıyla birlikte insanların dinî konulara yeni çözümler aradığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Hüseyin Kâzım'ın, halkın mezheplere ve geleneğe sıkı sıkıya bağlı ve içtihad meselelerinde tavizsiz oluşundan dolayı Müslüman halkların diğer milletlere nazaran geri kalıp ilerleme kat edemediğini düşündüğü anlaşılmıştır. Yine Nûru'l-Beyân'a bakıldığında eleştiri yazılarında kastedildiği gibi Kur'an'ı tahrif, Kur'an metnini alalade yansıtma, Mutezilî tercüme iddiaları isabetli görülmemiştir. Zira Nûru'l-Beyân

incelendiğinde görülecektir ki mana bakımından günümüz meallerine oldukça yakın anlam tercihleri yapılmıştır. Müellif iman-amel birlikteliği noktasındaki görüşlerinin aksine özellikle itikatla ilgili ayet tercümelerinde herhangi bir görüş serdetmemiş, lafzın anlamını vermekle iktifa etmiştir. Bunun yanı sıra kasıtlı veya kasıtsız tahrif ve tercümede alaladelik konularıyla ilgili olarak, müellifin bazı dinî eserlerinde ayetleri yorumlayışı, bahsettiği konulara ayetler üzerinden çözümler sunması ve dinî konulardaki hassasiyetli ifadeleri yapılan eleştirileri haksız çıkarmaktadır. Böyle bir şahsın bilerek ayeti tahrifi etmesi ve Kur'ân metnine saygısızlık yapması düşünülecek en son şeydir. Öte yandan müellifin önsözünde bahsettiği gibi ilmî yönden kendini eksik hissederek ilmine güvendiği kişilerden yardım alarak bu eseri ortaya çıkarması sebebiyle eser, muhakkak eksiklikleri de bünyesinde barındırmıştır. Bütün bunların yanı sıra halka Kur'ân'ı anlatmak amacıyla yola çıkılması, yazarın yaşadığı dönem itibariyle Kur'ân'ı tercüme etmek gibi çok önemli bir uğraşa adım atması takdir edilmesi gereken noktalardır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abay, Muhammet, “Türkçedeki Kur’ân Meallerinin Tarihi ve Kronolojik Bibliyografyası”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2012, cilt: 10, sayı: 19-20, s. 231-301.
- Adam, Baki, “Sinagog”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, cilt: 37, s. 222-224.
- Afif, Yahya, “Lisan-ı Beşer, Lisan-ı Kur’ân’a Tercüman Olamaz”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 602, s. 51-52.
- Akdemir, Hikmet, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, yıl: 13, sayı: 20, s. 5-25.
- Akdemir, Salih, “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 1988, cilt: 2, sayı: 8, s. 17-34.
- Aktan, Hamza, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, cilt: 30, s. 143-145.
- Akseki, Ahmet Hamdi, “Cevap mı? İtiraf mı? Şeyh Muhsin-i Fâni Hazretlerine”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 600, s. 23-26.
- Albayrak, Nurettin, “Hüseyin Kâzım Kadri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1988, cilt: 18, s. 554-555.
- Aydar, Hidayet, “Türklerde Kur’ân Çalışmaları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, 1, s. 159-235.
- Aydar, Hidayet, *Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Kur’ân Okulu Yayıncılık, 1996.
- Aydın, Mehmet Akif; Muhammed Hamidullah, “Köle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002, cilt: 26, s. 237-246.
- Baçoğlu, Tuncay, “Muhkem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, cilt: 31, s. 42-44.
- Bayram, İbrahim, “Hüseyin Kâzım Kadri’nin İman Amel Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili”, *Gazi Osman Paşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, cilt: 3, sayı: 2, s. 167-194.
- Börekçi, Rıfat, “Beyân-ı Hakikat”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 599.
- Böyük, Yusuf, “‘Fe’ Edatının Arap Dilindeki Fonksiyonu”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2015, sayı: 26, s. 247-278.
- Brett Wilson, “Mehmet Akif Ersoy ve Kur’ân’a Erişim”, çev. Sema Üstün, *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, ed. Recep Şentürk, İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2016, s. 39-46.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Garîbü’l-Kur’ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, c. 13, s. 379-380.

- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Cündioğlu, Düccane, *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Çağıl, Necdet, “Kur'ân Kıraatinde Musiki Ses Uyumu, Ezgilendirme/Teganni ve Kıraatlerde Fonoloji/ Ses- Anlam İlişkisi”, *Kıraat Sempozyumu*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, s. 327-362.
- Çantay, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâlî Kerîm*, Haz. M. Ali Yekta Saraç (tedkik: Emin Saraç), İstanbul: Risale Basın Yayın, 1993.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Sarf-Nahiv-Edatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Demir, Şehmus, “Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, sayı: 28, s. 9-30.
- Demirci, Muhsin, “Esbâb-ı nüzul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, cilt: 11, s. 360-362.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2012.
- Elmalı, Hüseyin; Arslan, Şükrü, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, cilt: 13, s. 374-375.
- Eren, Cüneyt, “Kur'ân-ı Kerîm'in İ'câz Çeşitleri”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2010, cilt: 46, sayı: 3, s. 129-144.
- Eren, Cüneyt, “Kur'ân Metninin Dil Özellikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2014, yıl: 18, sayı: 59, s. 133-158.
- Ergin, Osman, İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı: Hüseyin Kâzım Kadri, İstanbul: Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, s. 22-28.
- Erkal, Mehmet, “Zekât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, cilt: 44, s. 197-207.
- Ertuğrul, Osman, “Kur'ân Dilinde Kelimenin İfade Biçimi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, sayı: 7, s.91-117.
- Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak; Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1997.
- Gülendam, Ramazan, “Son Dönemde Atasözleri Ve Deyimler Üzerine Yapılmış Çalışmalardan İki Üzerine Bir Değerlendirme (Kitap Eleştirisi)”, *Dil Dergisi*, 2012, sayı: 157, s. 21-48.
- Hacıbekiroğlu, Abdullah, *Arap Dilinde Edatların Metinde Kurduğu Anlamsal İlişkiler*, Doktora Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Hacımuftuoğlu, Halil, *Türkçe Kur'ân Tercümeleri Metot Sorunu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul: Beyân Yayınları, 2013.
- Hatalmış, Ali, *İslâm'da Kölelik ve Cariyelik*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- Kaçalin, Mustafa S., “Türk Lügati”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, cilt: 41, s. 544-545.
- Kaçar, Halil İbrahim, “Arapça'da Meanî (Semantik) Açısından Atıf (Bağlama) Edatları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt: 16, sayı: 2, s. 163-191.

- Kadri, Hüseyin Kâzım, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım İstanbul Trabzon Selanik Suriye*, haz. İsmail Kara, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Kadri, Hüseyin Kâzım, *Nûru'l-Beyân: Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercümesi*, haz. Şeyh Muhsin-i Fânî, Antepli Mustafa Efendi... [ve öte.]; nşr. İbrahim Hilmi, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340/1922.
- Kadri, [Hüseyin Kazım], *20. Yüzyılda İslâmiyet*, sad. Ertuğrul Özalp, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- Kara, İsmail, "Bir Eski Zaman Efendisi Hüseyin Kâzım Kadri", *Tarih ve Toplum*, 1988, sayı: 9.
- Kara, Osman, "Bakara/184. Ayetin Meâli Üzerinden Hüseyin Kâzım Kadri'nin Nûru'l-Beyân'ına Bir Bakış", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: 16, sayı: 29, s. 89-106.
- Karadeniz, Akın, "Kur'ân'da Cihad-Kıtal Farkı ve İşid Terör Örgütü", *TESAM Akademi Dergisi*, 2016, cilt: 3, sayı: 1, s. 151-173.
- Kaya, Remzi, "Ehl-i Kitap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, cilt: 10, s. 516-519.
- Kaya, Remzi, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Ehl-i Kitap", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.19, 2005, ss. 31-47.
- Kervankaya, Figen, *Arapça Ve İngilizce Bağlaçların Karşıtsal Çözümleme Yöntemiyle İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, cilt: 2, s. 212-216.
- Koçyiğit, Hikmet, "Günümüz Türkçe Kur'ân Mealleri Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, sayı: 37, s. 79-121.
- Karaman, Hayrettin; Sadrettin Gümüş; İbrahim Kâfi Dönmez; Mustafa Çağrııcı, *Kur'ân Yolu Meal ve Tefsiri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruç Yayınları, 2005.
- Okumuş, Mesut, "Semantik Ve Analitik Açıdan Kur'an'da "Salât" Kavramı", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, cilt: 3, sayı:6, s. 1-30.
- Öbek, Ali İhsan, "İkinci Âsım'da bir portre: Hüseyin Kâzım Kadri", *Türk Dili*, 1996, sayı: 538, s. 448-455.
- Öbek, Ali İhsan, "Tarihî Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: (Büyük) Türk Lügati", *Turkish Studies*, 2009, cilt: 4, sayı: 4, s. 845-855.
- Önder, Ali Rıza, "Hüseyin Kâzım Kadri ve Türkçe Sözlüğü", *Türk Dili*, 1992, 1, sayı: 487, s. 54-60.
- Özel, Ahmet, "Cihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, cilt: 7, s. 527-531.
- Özen, Şükrü, "Velâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, cilt: 43, s. 11-15.
- Özkan, Mustafa, "Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Kur'ân Tercümeleri", *Tarihten Günümüze Kur'ân'a Yaklaşımlar Kur'ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları*, ed. Bilal

- Gökkır, Necdet Yılmaz, Ömer Kara, Muhammed Abay, Necmettin Gökkır, İstanbul: 2010, ss. 516-169.
- Pak, Zekeriya, “Meallerde Parantez Kullanımının Gerekçeleri ve Anlam ve Dil Estetiği Açısından Yol Açtığı Problemler”, *Kur’ân Mealleri Sempozyumu II*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 439-456.
- er-Râgıb el- İsfehânî, el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Halil Aytânî, Lübnan: Dâru’l- Marife, 2010.
- er-Râvî, Kâzım Fethi, “Kur’ân-ı Kerîm’de Tekid Üslupları”, çev. Hasan Keskin, Bağdat: Matbaatü’l -Meârif, 1975-76, s. 133-173.
- Sağlam İnce, Rüveyda, *Kur’ân-ı Kerîm’de Kölelik Konusu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Saruhan, Müfit Selim, “Kadri Hüseyin Kâzım İnsan Hakları Beyannamesi’nin İslâm Hukukuna Göre İzahı”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, cilt: 11, sayı: 3-4, s. 310-314.
- (Anonim), “Hatada Israr: Mana-yı Kur’ân’ı Tahrifi ile Efkâr-ı İslâmiyyeyi Teşviş”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 600, s. 26-27.
- (Anonim), “Kur’ân-ı Kerîm Tercümesi”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 23, sayı: 596, s. 377-378.
- (Anonim), “Kur’ân-ı Kerîm’in Tercümesi II”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 23, sayı: 597, s. 386-389.
- (Anonim), “Kur’ân-ı Kerîm Tercümeleri Hakkında”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 599, s. 8-12.
- (Anonim), “Kur’ân Tercümesindeki Hatalar”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 601, s. 35-37.
- (Anonim), “Yine Nûru’l-Beyân’cılar”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 606, s. 119-121.
- (Anonim), “Yine Nûru’l-Beyân’cılar”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 607, s. 130-133.
- (Anonim), “Yine Nûru’l-Beyân’cılar”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 608, s. 147-148.
- Soysaldı, H. Mehmet, “Kur’ân Semantiği Açısından Salat Kavramı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, sayı: 1, s. 1-20.
- Sülün, Murat, *Kur’ân Ne Diyor? Biz Ne Anlıyoruz?*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- eş-Şeyh, İbrahim, “İslâmî Kavramların Tercüme Edilemezliği”, çev. Necmettin Yurtseven, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1988, cilt: 2, sayı: 6, s. 85-87.
- Şeyh Muhsin-i Fânî, “Hazreti Şeyhin Sebil’e İlk ve Son Cevabı”, *Sebilürreşad*, 1924, cilt: 24, sayı: 599.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b.Cerir, *Câmiu’l-Beyân an Tevili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Beşşar Avâd Maruf, İsmâ Fâris el-Haristânî, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1994.
- Tiyek, Fatih, “Vav Harfî ve Kur’ân’ı Anlamaya Etkisi”, *Bilimname*, 2016, cilt: 30, sayı: 1, s. 275-296.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelama ilmine Giriş*, İstanbul: Damla Yayınevi, 2013.
- Yavuz, Yunus Vehbi, “Hayız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, cilt: 17, s. 51-53.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Hidayet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, cilt: 17, s. 473-477.

- Yaşar, Naif, “Kur’ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık’ın Meâli”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, sayı: 1, s. 121-145.
- Yaşar, Naif, *Kur’ân Tercüme Teknikleri Açısından Işıcık Meâli*, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Yücedoğru, Tefik, “İtikad Esasları ve Özellikleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: 15, sayı: 1, s. 177-186.
- Wensinck, Arent Jan, “Salât”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1997, cilt: 10, s. 111-112.

